

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

PANNON EGYETEM

Nyelvtudományi Doktori Iskola
PhD-School of Linguistics

JERKUS TIBOR ISTVÁNNÉ

Neologizmusok a magyar gazdasági szaknyelvben

Témavezető: Ablonczyné Dr. habil Mihályka Livia
tanszékvezető egyetemi docens

VESZPRÉM 2011

NEOLOGIZMUSOK A MAGYAR GAZDASÁGI SZAKNYELVBEN
Értekezés doktori (PhD) fokozat elnyerése érdekében

Írta:
JERKUS TIBOR ISTVÁNNÉ

Készült a Pannon Egyetem NYELVTUDOMÁNYI Doktori Iskola szaknyelvi kommunikáció: társadalom, politika, gazdaság, kultúra alprogramja keretében

Témavezető: Ablonczyné Dr. habil Mihályka Livia

Elfogadásra javaslom (igen / nem)

(alíírás)

A jelölt a doktori szigorlaton.....%-ot ért el,

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom:

Bíráló neve: ..... igen /nem

.....

(alíírás)

Bíráló neve: .....) igen /nem

.....

(alíírás)

Bíráló neve: .....) igen /nem

.....

(alíírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján .....%-ot ért el.

Veszprém,

.....

a Bíráló Bizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése.....

.....

Az EDHT elnöke

Tartalom

1 Az értekezés célja és a kutatás módszere.....	9
1.1 A téma aktualitása.....	9
1.2 A kutatási kérdések háttere és a kutatás céljai.....	11
1.3 A korpusz összetétele és a kutatás menete.....	12
1.4 A dolgozat felépítése.....	14
2 Gazdaság – nyelv – globalizáció	17
2.1 Bevezetés.....	17
2.2 Gazdasági és nyelvi globalizáció.....	17
2.2.1 A globalizáció története.....	18
2.2.2 A globalizáció és a technikai forradalom.....	19
2.2.2.1 <i>Az angol nyelv mint globalizációs erő</i>	20
2.2.2.2 <i>A nyelvi globalizáció társadalmi vonatkozásai</i>	24
2.2.3 Magyarország helye a globalizáció folyamatában.....	25
2.3 A nyelv és a társadalom kommunikációja.....	26
2.4 Gazdaság és kommunikáció.....	27
3 A gazdasági írott sajtó mint a szaknyelv specifikus kommunikátuma.....	31
3.1 Bevezetés.....	31
3.2 Az írott sajtó sajátosságai.....	31
3.2.1 Az írott sajtó szaknyelvi sajátosságai.....	32
3.2.2 A publicisztikai stílusréteg.....	32
3.2.3 Az írott sajtó mint diskurzus.....	34
3.2.4 A sajtónyelv pragmatikai megközelítésben.....	35
3.3 Szaknyelv és köznyelv kapcsolata.....	37
3.3.1 A szaknyelv.....	37
3.3.1.1 <i>A nyelv rétegződése</i>	40
3.3.1.2 <i>A szaknyelv rétegződése</i>	41
3.3.1.3 <i>A szaknyelv megközelítésének módjai</i>	42
3.3.2 A szakszöveg.....	46
3.3.2.1 <i>A szakszöveg lexikai sajátosságai</i>	47
4 Neologizmusok a gazdasági írott sajtóban.....	49
4.1 A neologizmus fogalma.....	49
4.2 A neologizmus története.....	50
4.3 A neologizmusok csoportosítása és létrehozásának módjai.....	51
5 Visszatekintés egy korábbi korszak nyelvi változásaira	55
5.1 Bevezetés.....	55
5.2 A magyar szókészlet módosulása 1945 után.....	56
5.3 Különféle szóalkotási módok 1945 után.....	57
5.4 Példák szótárakból.....	60
6 Szóalkotás 2000 után	64

6.1 Jelentésmódosulások a gazdasági írott sajtóban	64
6.2 Idegen szók a gazdasági írott sajtóban.....	65
6.3 Mozaikszók és rövidülések a gazdasági írott sajtóban	69
6.4 Szóösszetételek	72
6.4.1 A szóösszetételek általános jellemzői.....	72
6.4.2 A szóösszetételek tipizálása	73
<i>Főnév + Főnév (N N)</i>	73
<i>Főnév + ige (N V)/deverbális</i>	73
<i>Melléknév + főnév (Adj N)</i>	74
6.4.3 Szóösszetételek további lehetséges csoportosítása	74
6.4.4 A szóösszetételek rögzítéséről	75
6.5 A rövidüléssel létrejött neologizmusok	76
6.6 Szóképzéssel létrejött neologizmusok	76
6.6.1 Alcsoportok.....	77
<i>Főnév alapú szóképzés</i>	77
<i>Melléknév alapú szóképzés</i>	77
<i>Ige alapú szóképzés</i>	77
6.6.2 Szóképzés képzőbokor révén.....	78
6.6.3 Idegen szavak+magyar képzők.....	79
6.7 Elvonással létrejött neologizmusok	79
6.8 Szóvegyüléssel létrejött neologizmusok.....	79
6.9 Lexéma értékű szószerkezetek.....	80
7 A képzett és az összetett szavak lexiko - szemantikai aspektusból.....	82
7.1 Képzett szavak.....	82
7.1.1 A –ság képző.....	82
7.1.2 Az –izál képző	83
7.1.3 Az –At és a –(V)mÁny	85
7.1.4 Az –Ás képzős főnevek morfológiája és jelentése	87
7.2 Összetett szavak mint neologizmusok.....	88
7.2.1 Az összetett szó formai tulajdonságai.....	88
7.2.2 Az összetett szavak fajtái	90
7.2.2.1 Az endocentrikus szóösszetétel	91
7.2.2.2 Az exocentrikus szóösszetétel	92
7.2.3 A szóösszetétel termékenysége.....	93
7.3 A képzett szavak és az összetett szavak viselkedése.....	98
8 Neologizmusok a sajtónyelvi címekben.....	100
8.1 Bevezetés	100
8.2 Titrológia	101
8.3 A cím és a szöveg kapcsolata	101
8.3.1 A szövegszerűség.....	101
8.3.1.1 <i>A szövegszerűség ismérveiről</i>	103
8.4 A címek csoportosítása	105
8.4.1 Funkció szerinti csoportosítás.....	105

8.4.2 Szintaktikai szempontú csoportosítás	107
8.4.3 Modalitás szempontú csoportosítás	107
8.5 Magyar címadás	108
8.5.1 Magyar nyelvű címadás	108
8.5.1.1 <i>Hiányos mondatok</i>	108
8.5.1.2. <i>Teljes mondatok</i>	109
8.5.1.3 <i>Nominális stílus</i>	109
8.6 A címekben rejlő kulturális utalások	110
8.6.1 A megértés nyelvfilozófiai megközelítésben.....	111
8.6.2 A megértés a pszicholingvisztikai megközelítésben	113
8.6.3 A megértés a szövegnyelvészeti megközelítésben	113
8.6.4 Következtetések	115
8.6.5 A kulturális utalások tematizálása	115
8.7 A nyelvi kreativitás a hapax jellegű címekben	116
9 Konklúzió.....	122
9.1 A hipotézisek értékelése	126
9.2 Az értekezés új, tudományos eredményei.....	129
9.3 A kutatás további lehetőségei	129
Bibliográfia	130
MELLÉKLETEK	141
1 SZ MELLÉKLET	142
2.SZ MELLÉKLET	154
3.SZ MELLÉKLET	155
4. SZ MELLÉKLET	156

MAGYAR NYELVŰ KIVONAT

Neologizmusok a magyar gazdasági szaknyelvben

A dolgozat a magyar gazdasági szaksajtó nyelvezetét, illetve neologizmusait vizsgálja 2000 és 2005 között. Jelen dolgozat két jelentős gazdasági lap cikkeinek szókincsét vizsgálja, a *Heti Világgazdaság* (HVG) és a naponta megjelenő *Világgazdaság* (VG) sajtótermékeket. A téma a nyelvészetnek több ágát egyesíti. A kutatás szociolingvisztikai keretek között a tudományos-ismeretterjesztő gazdasági szaknyelvet állítja középpontba, illetve a sajtónyelv, valamint a címek vizsgálatának tudományát, a titrológiát is. A sajtócímekben megjelenő hapaxok szaknyelvi környezetben való megjelenése szintén elemzésre kerül.

A szóalkotási módok közül jelen kutatás a szóképzést és a szóösszetételt tárgyalja részletesen, mivel ezen módok a leggyakoribbak a magyar gazdasági neologizmusaink megalkotásánál. A szemantikát is tárgyalja, melynek szerepe a szóképzésben és a szóösszetétel esetében vitathatatlan.

A stilisztikai neologizmusok kapcsán a dolgozat bemutatja a kultúra fogalmát is. A címekbe ágyazva egyes elemeinek felismerése az írói kreativitásnak köszönhetően nem egyszerű feladat.

A kutatás hipotéziseit az elemzésre kijelölt korpuszon kvalitatív vizsgálattal kívánjuk igazolni vagy cáfolni. Az elemzés kézi módszerrel történik.

ANGOL NYELVŰ KIVONAT

Neologisms in the Hungarian language for economic purposes

The aim of the dissertation is to study the language usage and neologisms in the Hungarian economic press between the period of 2000 and 2005. The vocabulary of two Hungarian economic newspapers that is *Heti Világgazdaság* (HVG – Weekly world economy) and the daily *Világgazdaság* (VG – World economy) is examined. The topic incorporates different segments of linguistics. The main focus is on the dissemination of scientific knowledge of the Hungarian language of economic purposes, the language of press as well as the study of titles, titrology in the framework sociolinguistics. The hapaxes appearing in the press titles are also examined.

The dissertation deals with word formation with a specific attention to word-building and the formation of compounds as these are the most frequent way of forming neologisms. The semantic aspect is also examined as its role in word formation cannot be doubted.

In connection with stylistic neologisms the concept of culture is introduced and described. To realize and understand the elements of culture that are embedded in titles due to the creativity of the writers can be a difficult and complex task.

The hypotheses of the dissertation are proved or disproved by qualitative methods on the corpus. The research is carried out manually.

FRANCIA NYELVŰ KIVONAT

Néologismes du langage économique dans le hongrois

Le travail présent a comme thème les néologismes de la langue de spécialité de l'économie en Hongrie entre 2000-2005. Les domaines de cette langue de spécialité ont beaucoup changé pendant les années 90' grâce à la mondialisation et aux changements politiques aussi.

Ainsi la langue hongroise a eu besoin de nouveaux mots. Nous avons pu découvrir les effets de ces changements surtout concernant la partie lexicologique du langage du hongrois.

Cette partie du langage est beaucoup plus souple que la structure grammaticale par exemple.

Le corpus contient les néologismes hongrois de HVG et de VG et le travail utilise la méthode qualitative.

1 Az értekezés célja és a kutatás módszere

1.1 A téma aktualitása

Az utóbbi évtizedek nyelvészeti kutatásai folyamatosan bővülnek. A nyelvészet határait az újszerű kérdések megválaszolásának igénye folyamatosan tágítja. A tudományágak között lévő szövevényes kapcsolatrendszer az alkalmazott nyelvészet számos területét összekötötte, ezért egy-egy terület alapos vizsgálata más területek kutatási eredményeinek bevonásával lehetséges.

A dolgozat a magyar gazdasági szaksajtó nyelvezetét, illetve neologizmusait vizsgálja 2000 és 2005 között. Jelen dolgozatban két jelentős magyar gazdasági lap cikkeinek szókincsét vizsgáljuk, a *Heti Világgazdaság* (HVG) és a naponta megjelenő *Világgazdaság* (VG) sajtótermékeket. A téma a nyelvészetnek több ágát egyesíti. A kutatás szociolingvisztikai keretek között a tudományos-ismeretterjesztő gazdasági szaknyelvet állítja középpontba, illetve a sajtónyelv, valamint a címek vizsgálatának tudományát, a titrológiát is érinti. A sajtócímekben megjelenő hapaxok szaknyelvi környezetben való megjelenését szintén elemezzük.

Régóta ismert tény, hogy az egyes szófajok nem egyenrangúak az alájuk tartozó elemek számát tekintve. Az alapvető különbséget a szakirodalom a nyitott és zárt osztályok, terminusok segítségével ragadja meg. Nyitott osztályoknak azokat a szófajokat tekintjük, amelyek elemei korlátlanul szaporíthatók – például más nyelvből való kölcsönzéssel, illetve szóképzéssel vagy szóösszetétellel. Ilyen nyitott osztály a főneveké, a mellékneveké, az igéké és a határozószóké. A zárt szóosztályok elemei az adott nyelvallapotban változtathatatlanul rögzítve vannak, számuk sem kölcsönzéssel, sem belső lexikai eljárásokkal nem növelhető. Ide tartoznak például a kötőszók, a segédigék és a névelők (Kiefer 1999). Jelen munkában az utóbbiakkal nem foglalkozunk.

A szóalkotási módok közül jelen kutatás a szóképzést és a szóösszetételt tárgyalja részletesen, mivel ezen módok a leggyakoribbak a magyar gazdasági neologizmusaink megalkotásánál.

A szemantikát is érinti, melynek szerepe a szóképzésben és a szóösszetétel esetében vitathatatlan.

A kutatás aktualitása több irányból megközelíthető:

- A néhány évtizedes múltra visszatekintő szociolingvisztika a társadalmi változások hatására bekövetkező nyelvi jelenségeket kutatja. Ezeket a nyelvi változásokat az információs társadalom korának köszönhetően laikusok és kutatók egyaránt megtapasztalhatják. Az írott és elektronikus sajtó termékei az adott nyelvallapotokat rögzítik az utókor és a tudomány számára. Az írott forma ugyanis többször ellenőrizhető, egymással összevethető és tükrözi a változásokat. Az alkalmazott nyelvészet feladatai közé tartozik ezeknek a leírása, az elméletek gyakorlati megvalósulásának bemutatása.
- A kultúra és a gazdaság kapcsolatát az interkulturális kommunikáció szakemberei elméleti és gyakorlati kutatásaikkal igazolták. Mivel a kultúra társadalmi jelenség, ahogy a nyelv is az, elképzelhetetlen, hogy ne lenne kapcsolata a szintén társadalmi környezetet igénylő gazdasággal. Napjaink írott sajtója ennek az összefüggésnek a tükörképe.

A stilisztikai neologizmusok kapcsán a dolgozatban tárgyaljuk a kultúra fogalmát is. A címekbe ágyazva egyes elemeinek felismerése az írói kreativitásnak köszönhetően nem egyszerű feladat. A címek megértése szövegalkotó szerepük miatt az egész cikk megértésének alapja. Mivel a világról alkotott elképzelésünk nagy része a sajtóból származik, fontosnak tartjuk nyelvezetének mélyebb megismerését.

1.2 A kutatási kérdések háttere és a kutatás céljai

1.2.1 A kutatás háttere

Az idegen szavak beáramlása, a szókincs változásai a magyar gazdasági nyelvénél a rendszerváltás óta két okból is más, mint azt megelőzően: egyrészt a mennyiség szempontjából, másrészt a minőség szempontjából. A szóalkotás módjai azonban sok hasonlóságot mutatnak a két egymást követő korszakváltás időszakában (1945 után és az 1990-es évet követően). A politikai, technológiai, gazdasági és társadalmi változások a magyar gazdasági nyelvet is nagymértékben megváltoztatták. Szorossá vált a kultúra, a gazdaság és a nyelv viszonya.

1.2.2 Kutatási kérdések

- Milyen minőségi- és mennyiségi változásokat fedezhetünk fel a gazdasági szaknyelvet illetően a magyar nyelvben az 1990-es rendszerváltást követően?
- Különbözik-e a magyar gazdasági szaknyelv szókincsének változása az 1945 utáni politikai változások hatására végbement változásoktól?
- Melyek a hasonlóságok?
- Melyek a változást kiváltó tényezők Magyarországon?
- Hogyan változott ez idő alatt a gazdaság és a nyelv viszonya?

1.2.3 Célok

A dolgozat célja a hipotézisek igazolása vagy cáfolata elméleti és gyakorlati kutatások alapján az alábbi pontok kiemelésével:

- a magyar gazdasági szaknyelv új szavainak, kifejezéseinek keletkezését magyarázó okok megismerése, középpontba állítva a globalizációt
- ezen új gazdasági szavak és kifejezések feltárása
- a keletkezési módok vizsgálata
- a címekben rejlő hapaxok bemutatása, megvizsgálván a kultúra és a nyelvi kreativitás szerepét a magyar gazdasági nyelvben

Jelen dolgozat céljai közé tartozik egyrészt az is, hogy adalékokat, illetve szempontokat nyújtson az elkövetkező évek kutatóinak munkáihoz a magyar gazdasági szaknyelvet illetően, másrészt viszont, hogy ráirányítsa a figyelmet azokra az újonnan adódó feladatokra, melyek megoldása különösen fontos és időszerű.

Az értekezés anyagát összegző áttekintésnek szánjuk, amely részben a szakirodalom megállapításaira, eredményeire, részben pedig saját kutatómunkára épül.

1.3 A korpusz összetétele és a kutatás menete

A jelen dolgozatban két jelentős magyar gazdasági lap cikkeinek szókincsét vizsgáljuk, a *Heti Világgazdaság* (HVG) és a naponta megjelenő *Világgazdaság* (VG) sajtótermékeket. A neologizmusok feltárásához a HVG 2000. június – 2005. június között megjelent lapszámok 3058 cikkét vizsgáltuk és a VG 2000. június - 2003. június lapszámok 2098 cikkét. A lapok hazai és nemzetközi gazdasági rovatait néztük meg. A címekben fellelhető hapaxok vizsgálatához a HVG közel harminc éves összegyűjtött címanyagát használtuk fel (HVG Címlaptárlat 1979-99). 495 szükségszerű neologizmust vizsgáltunk, s 165 stilisztikait. Annak eldöntésére, hogy egy szó neologizmus-e, a Magyar értelmező kéziszótárt (Akadémiai Kiadó 1972) vettük alapul.

Az 1945 utáni neologizmusok vizsgálatához a korabeli sajtótermék (*Szabad Nép*) 1948–1950 közötti számaiból gyűjtött anyagot vizsgáljuk, hogy párhuzamba állítsuk a két korszak szóalkotási módjait.

A kutatás hipotéziseit az elemzésre kijelölt korpuszon kvalitatív vizsgálattal kívánjuk igazolni vagy cáfolni. Az elemzés kézi módszerrel történik.

Számos oka van annak, hogy a rendszerváltás utáni szókincs megváltozásánál az említett két folyóiratot állítjuk kutatásaink középpontjába.

- Mindkettő országos jelentőségű folyóirat, amelynek témakörei is azonos területeket fednek le.
- Az adott ország, Európa és a világ aktuális gazdasági, politikai eseményeit, változásait és tendenciáit elemzik azonos, illetve hasonló műfajú írásokkal (hírek, elemző cikk, problémafeltáró cikk).
- Mindkét lap célközönsége főként a gazdasági élet iránt érdeklődő, de nem feltétlenül szakmabeli olvasók.
- A cikkek nyelvezete, szakmaisága miatt ugyanakkor mindkét lap a szakmabelieket is rendszeres olvasóinak tudhatja.
- Közel azonos témákat dolgoz fel mindkét lap, s hasonló szókincsset használ.
- Elemzésre több szempontból is alkalmasak és érdekesek (szemiotika, tematika, műfajok, lexikon).
- Mivel a gazdasági elemzések, híradások gyakran referencialapként utalnak a vizsgált folyóiratokra, mindkét sajtótermék autentikus nyelvi mintát ad.
- Az azonosságok alapján feltételezhető, hogy a vizsgálat tárgya, a szókincs is szerkezeti hasonlóságot mutat.

1.4 A dolgozat felépítése

A dolgozat első fejezetében ismertetjük a kutatás célkitűzéseit, felállítjuk a hipotéziseket és bemutatjuk a vizsgált korpusz összetételét.

A dolgozat második fejezetében megkeressük az összefüggéseket a gazdaság, a nyelv és a kultúra rendszerei között. Feltételezésünk szerint létezik egy interpretációs dimenzió, amiben a kommunikációban résztvevők leküzdhetik a nyelvi és kulturális eltérésekből adódó akadályokat. A globalizáció fogalmának meghatározása és történeti áttekintés után megvizsgáljuk a gazdasági és nyelvi globalizációnak a társadalomra, a kultúrára és a nyelvre tett hatásait Magyarországon. Megvizsgáljuk az angol nyelvi dominancia és az amerikanizáció nyelvi hatásait a gazdasági sajtóban.

A harmadik fejezetben a sajtónyelv nyelvi rendszerbe helyezését végezzük el, felvázoljuk a szaknyelv vertikális és horizontális tagolódását, majd kifejtjük az írott sajtó sajátosságait.

A tudományos-ismeretterjesztő gazdasági írott sajtóban megjelenő szövegek gyakran válnak a szaknyelvi vizsgálatok tárgyává. A gazdasági írott sajtó a szaknyelv specifikus kommunikátuma, így a szaknyelv és a köznyelv összefonódása ezekben a szövegekben érzékeltethető leginkább. A publicisztikai stílusréteg legfőbb jellegét Kintsch (1977) történetgrammatika-modelljeivel és van Dijk (1997) és Beaugrande (2000) szövegnyelvészeti elméleteivel igazoljuk.

A negyedik fejezetben tisztázzuk a neologizmus fogalmát, s bemutatjuk fajtáit.

Az ötödik fejezetben visszatekintünk az 1945 utáni változások kapcsán létrejött neologizmusokra a magyar nyelvben. Bemutatjuk, hogy hogyan változott meg szókincsünk egy hasonló mértékű gazdasági, politikai változást követően. Az 1948–51 közötti sajtótermék lexikai anyagát tanulmányozva az tapasztalható, hogy folyamatosan nő az orosz/szovjet valóság fogalmait tükröző szavak mennyisége ebben az időszakban. Ám az orosz szavak nem árasztották el nyelvünket, mert a néhány jövevényszó

kivételével a tükörjelentés átvételével és tükörfordítással magyar szókészleti elemekből épül ez a sajátos lexika.

Nyelvünk mindkét váltás alkalmával nagyon rugalmasan viszonyult a változásokhoz.

A hatodik fejezet feltárja a legutóbbi renszerváltozás kapcsán létrejött új szavakat, a sajtó neologizmusait a magyar gazdasági szaknyelvben.

A neologizmusok terjesztésének fő színtere a sajtó, ezért lényegesnek tartjuk részletes elemzésüket. A gazdasági publicisztikai stílusrétegben megjelenő neologizmusokat keletkezésük szerint osztályozzuk, és sajtónyelvi példákkal igazoljuk. Feltételezésünk szerint a szakcikkekben és azok címében az ismertett neologizmus-típusok mindegyike előfordul.

A hetedik fejezetben részletesen foglalkozunk a szóképzés révén létrejött neologizmusokkal és a szóösszetételekkel.

A nyolcadik fejezet a sajtónyelv tárgyán belül a címek nyelvi sajátosságira világít rá.

Itt tárgyaljuk a magyar stilisztikai neologizmusokat melyek fő előfordulási helye a cím. Ennek kapcsán bemutatjuk a titrológiát mint a címek vizsgálatának elméletével foglalkozó tudományt. Bizonyítjuk a címek szövegszerűségét Beaugrande és Dressler (2000) által felállított kritériumrendszer segítségével. Ezt követően a címeket funkcionális, szintaktikai és modalitás szempontból csoportosítjuk.

A címek általános leírása után megvizsgáljuk a magyar sajtócímek nyelvi specifikumait. Itt kerül bemutatásra a hapaxok gyűjteménye. Ebben a fejezetben térünk ki a nyelvekben rejlő játékosságra.

A címekben előforduló kulturális utalások tipizálásához tisztázzuk a nyelvi kreativitás fogalmát. Ahhoz ugyanis, hogy önmagukon túlmutató címeket alkossunk és értelmezni tudjunk, a nyelvben rejlő játékosságot ki kell tudni használni. Ennek ismeretében fedezhetjük fel, hogy a címek többek között irodalmi, történelmi, zenei, művészeti, vallási, proveriális allúziókat rejtenek. Megértésük és értelmezésük bonyolult folyamat. A megértés és az interpretáció karakterét szövegnyelvészeti, nyelvfilozófiai és pszicholingvisztikai megközelítésben tárgyaljuk.

A kilencedik fejezetben választ adunk a hipotézisekben megfogalmazottakra, összefoglaljuk a kutatás eredményeit és felvázoljuk a jelen kutatásban rejlő további lehetőségeket.

2 Gazdaság – nyelv – globalizáció

2.1 Bevezetés

A második fejezet címében olvasható három fogalom összetett kapcsolatrendszerét mutatjuk itt be. A kiindulópont a globalizáció jellemzőinek és hatásainak leírása, ami mindhárom társadalomformáló erőt befolyásolja. Rávilágítunk a jelen dolgozat szempontjából fontos aspektusokra, melynek keretében a sajtónyelvben kimutatható változásokról is szólnunk. A fogalmakat hazai és nemzetközi szakirodalom alapján körvonalazzuk. Mivel a kutatás a szociolingvisztika tárgykörének egy napjainkban markánsan jelen lévő részét, a sajtónyelvet vizsgálja, amelyben a gazdaság, a nyelv és a kultúra 'együttműködése' tapasztalható, elkerülhetetlen e hármas egység bemutatása.

2.2 Gazdasági és nyelvi globalizáció

Napjaink egyik leggyakrabban emlegetett, helyes és helytelen fogalmi társításokkal használt kifejezése a globalizáció. A globális, világméretű tendenciák az élet minden területére begyűrűznek, legyen szó gazdaságról, társadalmi berendezkedésről, nyelvről, kultúráról vagy tudományról. A fogalommal kapcsolatos, kezdeti pozitív konnotáció ma már inkább kétségekkel teli kérdésselvetésekkel alakul:

- Milyen hatása van a globalizálódásnak az egyedi, nemzeti kultúrában kialakult értékrendre?
- Hol van a határ az univerzálisra való törekvés és az identitás megőrzése között?
- Valóban csak pozitív hozadéka van a nyilvánvaló homogenizálódási folyamatoknak?

A kérdésekhez hasonlóan a válaszok is bizonytalanok. Egyetértünk Kofi Annannak (<http://www0.un.org/apps/news/story.asp> 2007) globális és lokális politika összefüggéséről szóló kijelentésével:

Azt mondják, hogy minden politika lokális. Azonban, egyre növekvő mértékben, minden lokális politikának globális következményei vannak. És ezek a globális következmények mindenütt visszahatnak a lokális élet minőségére.

Nem lehet tehát a nagy globalizálódási folyamatok alá rendelni a lokálisakat sem, ami a nyelvekre is igaz. Balázs (2000: 20) a nyelvi és kulturális sokszínűség fenntartása mellett így érvel: „A globalitáshoz a lokalitáson keresztül vezet az út, a modernséghez a hagyományokon keresztül.”

2.2.1 A globalizáció története

A globalizáció gondolata nem újkeletű. Évezredes története a mai globalizációs tendenciákkal azonos jellemvonásokat mutat. A föníciaiak a Földközi-tenger medencéjében kereskedelmi, pénzforgalmi tevékenységükkel lefektették a mai egységes piac alapjait. A középkorban a nagy utazó és krónikáíró Marco Polo (13-14. század) mecénásainak célja a világnak addig Európa számára felfedezetlen területeire való gazdasági terjeszkedés és a velük való kereskedelem felvirágoztatása volt (Cseh 2005). A kihasználatlan piaci lehetőségek feltérképezése, majd Amerika felfedezése (15. század) hatalmas lökést adott a gazdaság, kereskedelem fejlődésének. A folyamat a nagy gyarmatosítások korában (16-18. század) felgyorsult. A 19. század iparosodása, technikai forradalma hatására a globalizáció megállíthatatlan lett. A hatalmas monopóliumok kialakulása versenyre készítette a világ nagy országait és a Föld piacának felosztásáért folytatott küzdelem felerősödött.

A 20. század világháborús évtizedei gátat szabtak a gazdasági fejlődésnek (Ellwood 2003). A későbbi évtizedekben a korábbi gyarmatok csak politikai függetlenséget vívtak ki maguknak, gazdasági alárendeltségük azonban megmaradt. A nagyhatalmak ezt az olcsó munkaerőt kihasználva hihetetlen lendülettel terjesztették befolyásukat a világ minden táján. Az utóbbi évtizedek technikai, informatikai forradalma új típusú

hatalomra, az információ birtoklására alapozta az újabb gazdasági fellendülést, amely a globális gazdaságot tovább erősíti.

A fogyasztói társadalmakban – és a magyart is ide sorolhatjuk – a piaci érdekek uralják tevékenységeinket, értékválasztásainkat, döntéseinket, hiszen a nemzetközi pozícióharcokból azok profitálhatnak, akik piacvezető nemzetek érdekeit szem előtt tartják. Ennek tudható be az a jelenség is, hogy a hazai cégek több, mint fele multinacionális vállalat, ami a cégek nemzetközi megítélését hivatott emelni. Az egységesülésre való törekvés ugyanakkor kudarcra van ítélve, mivel a társadalmi mentalitás évezredes berögződései, az eltérő kultúrföldrajzi környezet nem vezethet tökéletesen uniform gazdasághoz (Ablonczy 2007).

A fejezet elején feltett kérdésekre derűlátóan is válaszolhatunk annak tudatában, hogy a globalizáció hatására soha nem látott nemzeti öntudatra ébredés volt tapasztalható Európa szerte. Az identitásvesztéstől való félelem hatására kulturális öntudatra ébredtek a különböző nemzetiségek. A világ természetes jellemzője a sokszínűség mind a nyelveket, mind a kultúrát tekintve. A sokféleség és az ebből adódó szemléletkülönbség nélkül nem jöhetne létre az építő konfrontáció majd kompromisszum, amely a világot előre viszi a gazdaságban, a technikai vívmányok kifejlesztésében és a kultúra megtartására irányuló tevékenységekben.

2.2.2 A globalizáció és a technikai forradalom

Szinte minden cselekedetünk, alkotásunk egy-egy fázisában a nyelv az alkotás eszközeként vagy céljaként, verbálisan vagy egyéb jelrendszerben biztosan megjelenik. Ezt az univerzális közkinccset is elérte a globalizáció.

Az ezredfordulón kibontakozó informatikai forradalom, a kommunikációs technológia rohamos fejlődése valamennyi anyanyelvi kultúrát, közöttük a beszélt magyar nyelv egészét is, rendkívül felgyorsult ütemben alkalmazkodó változásra kényszeríti. A biológiában az ilyen állapotot fokozott ökológiai stresszhelyzetnek jelölik. Az informatikai forradalom mint elkerülhetetlen kihívás a nemzeti nyelveket hordozó

népességek intellektuális alkalmazkodó- képességét drámai módon teszi próbára. Esetenként csak a nyelvek diszharmonikusan végbemenő, egyoldalúan mennyiségi változását eredményezi. Ez azonban súlyos nyelvromláshoz, sőt, a kevéssé differenciált, kezdetleges mondatszerkesztésű, főleg „kis” nyelvek megújulási adottságait kimerítve, azok felszámolódásához is elvezethet. Valószínűsíthető, hogy a harmadik évezred elején a Föld lakosságának jelenleg mintegy 6000 nyelve közül a kommunikációra alkalmasabbak többit is minden eddiginél gyorsabban integrálnak majd magukba, vagy ezeket a nemzetközi informatikai kohóban, legalábbis a homogenizálódás kritikus kényszerpályájára juttatják (Szabó 2001).

2.2.2.1 Az angol nyelv mint globalizációs erő

Az angol hatás legerőteljesebben a szaknyelvekben jelentkezik. Axióma, hogy a nyelvek a szaknyelvekkel válnak teljessé. Azok nélkül nincsen magas teljesítőképességű, versenyképes nyelv. (Kisebbségben az egyik súlyos anyanyelvi gond éppen az anyanyelvű szaknyelvi regiszterek részleges hiánya.) Szépe (2001: 206) úgy látja, hogy abba a nyelvi zónába kerül a magyar nyelv is a némethez földrajzilag és kulturális tekintetben közelebb álló nyelvekkel (mint a cseh, szlovák, horvát, szlovén és a balti nyelvek), „amely nagy gonddal fogja gyarapítani saját elemekből a terminológiáját”.

Az angol nyelvnek a tudományos életben ma betöltött szerepére, a tudományos nyelvet, a szaknyelveket érintő lehetséges következményeire gondolva fogalmaz így Péntek (2004: 242):

Most úgy tűnik, a fordítottját éljük át annak, amit Apáczai annak idején. Azt tudniillik, hogy nagygyá csak más nyelven válhat a nemzet, a sajátján már nem. De vajon így is van ez?

A választ magyar vonatkozásban megkapjuk, ha felidézzük a nyelvújítás és a reformkor évtizedeit. Illetőleg azt, hogy a humanizmussal indult, a reformációval erősödött föl s a

nemzetté válás folyamatában teljesedett ki az a tettekben is megnyilvánuló törekvés, hogy az értelmiségi elit immáron anyanyelvén - a szépirodalomban és a tudományokban is - mindent ki akart fejezni. Az anyanyelvfejlesztő buzgalom és tevékenység mögött a nemzeti és az egyetemes előrehaladást elősegíteni óhajtó szemlélet állt. Az a törekvés tehát, hogy a magyar nyelv a mai és az eljövendő magyar nyelvű társadalom minden belső nyelvi kommunikációs szükségletét zökkenőmentesen kielégítse, maradéktalanul betöltve mindhárom nyelvhasználati szinten (családias-mindennapi, közéleti-szakmai és publicisztikai-szépirodalmi szinten) összes funkcióját (Kiss 2004).

Részt kell vennünk anyanyelvünk szaknyelvének terminológiai korszerűsítésében is. *Ha szakmai kérdésekről megfelelő magyar szókincs hiányában csak angolul tudunk majd egymással tárgyalni..., akkor félő, hogy nyelvünk elveszíti fejlődőképességét s ennek következtében előbb-utóbb elsatnyul, s alkalmatlanná válik a kommunikációra* (Kiefer 1999: 130).

Nagyobb jelentőséget tulajdoníthatnánk a publikációk nyelvére is.

A magyar tudományos nyelv modernizálása csakis az anyanyelvű publikációs tevékenység során valósulhat meg. E modernizált tudományos anyanyelv jelenléte pedig feltétele az eredményes felső- és középfokú oktatásnak, a fiatalok versenyképességének (Glatz 1998: 66).

Az idegen szavak kérdése is szélesebb összefüggésekbe helyezve értelmezendő. A kultúraváltozások idején elsősorban a szókészlet és a frazeológia változása gyorsul föl. A szókészlet ugyanis a szeizmográf érzékenységeivel reagál a társadalom változásaira. Ha pedig egy új eszközt, eljárásmodot, technológiát, kommunikációs műfajt nem saját nyelvünkön hozunk létre, alakítunk ki, hanem másutt teremtenek meg, akkor valójában csak a másik közösség nyelvének - korunkban többnyire az angolnak - a közvetítésével van módunk megismerkedni a kultúra új produktumaival. Minthogy pedig a társadalom csak akkor maradhat versenyképes, ha lépést tart a tudományos-technikai fejlődéssel is, a szóban forgó újításokat el kell sajátítania. Ebből pedig az

következik, hogy kultúraváltozások idején természetes jelenség idegen szavak tömeges megjelenése (gondoljunk például az elektronikus kommunikáció szókészletére).

Az új fogalmak közvetítésének két része van: a megértés (szakmai feldolgozás) is a megértetés (továbbadás, megtanítás, nyelvi közvetítés), amely utóbbi akkor a leghatékonyabb össztársadalmi szempontból, ha anyanyelven történik. Ezért az új fogalmak lehetőség szerinti anyanyelvesülésének az elősegítése társadalmi érdekű teendő. (Elsősorban azokról a szakterületekről és technológiákról van szó természetesen, amelyeknek nálunk nincsen hagyománya.) Ez nem az idegen szavak purista szemléletű üldözését jelenti, hanem azt a törekvést, hogy a nyelvközösség tagjai számára ismert, tehát anyanyelvi elemekből is építkezve jelöljük a megnevezendő új fogalmak egy részét. A terminológia alakítóinak a mindenkori adott közösség (nyelv)használati igényeire, állapotára és körülményeire is célszerű figyelemmel lenniük (Kiss 2004).

Bajza József költő, egyúttal a Magyar Tudományos Akadémia tagja idestova 160 évvel ezelőtt helyesen ítélte, amikor így foglalt állást a bennünket érdeklő ügyben:

Műszók alkotásához még nyelvszabályok ismerete sem elégséges, ahhoz dologismeret is kell. Nyelvtudós dologismeret nélkül nyelvtanilag jó szót fog alkotni, de mindig azon veszélynek leendő kitéve, hogy nem bírván tiszta fogalmával a kifejezni kellett dolognak, szava nem lesz bélyegző, eléggé megkülönböztető, eszmét vagy gondolatot helyesen kifejező s fogalomzavarra ad alkalmat. A dologismerő viszont, a szakember, de nem nyelvtudós is egyszersmind, rosszul alkotott, szabályokkal ellenkező szóval fejezندی ki a különben általa jól értett dolgot (Bajza 1843).

Fábián (1955: 168) a reformkori gazdasági életről szóló nagy ívű tanulmányában így írt: *A nyelvújítási új szavaknak igen jelentős – valószínűleg nagyobb – hányada szaknyelvi eredetű, az orvostudomány, a hadászat, az ipar stb. nyelvében mutatkozó elemi hiányok pótlására keletkezett; itt használták őket először, s innen kerültek bele az irodalom nyelvébe, nem pedig fordítva.*

És arról sem feledkezhetünk meg, hogy a nyelvújítás legtermékenyebb, legelkötelezettebb képviselői között ott vannak az írók, költők mellett a szakemberek is: az orvos Bugát Pál, az orvos és természetbúvár Földi János, a hadtudomány kiváló ismerője, Kiss Károly, a fizika és matematika jeles művelője, Tarczy Lajos is.

Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy Britannia megerősödött helye a világgazdaság irányításában az (amerikai) angol nyelvet predesztinálta a nyelvi globalizáció megvalósítására. Egyetértünk Bódival (2000), hogy az angol státusza világnyelvként erősödni fog. Jelenleg is 75 országban hivatalos nyelv, az anyanyelvi beszélők száma 375 millióra tehető és mintegy fél milliárdan beszélik második nyelvként, de ennél is többen beszélik idegen nyelvként (Szabari 2005).

A nyelvhasználat a XXI. században tehát inkább gazdasági és közösségi, mint egyéni kérdés. Bár az Európai Unió de jure megfogalmazta a nyelvi egyenlőségről szóló alapelvét, de facto azonban ez az egyenlőség nem létezik. Világszinten az angol, Európában az angol, a német és a francia a versenyképes nyelvek. Bár a globalizációt kölcsönhatási folyamatként kell felfogni, ahol az uniform rendszerek érdekében minden kultúra valamit felad sajátjából és átvesz valamit egy másikéből (leginkább az amerikaiaktól), a globalizáció irányvektora Európa felé mutat. Az Egyesült Államok mint a globalizáció origója jelenik meg követendő példaként a felzárkózni szándékozó országok előtt. Ennek az erősödő tendenciának az elfogadása és támogatása az egyén szociális mivoltát igazolja, hiszen a trend követésével a csoporthoz való tartozás – vagyis a globalizációt sürgetők csoportja – mind individuális, mind társadalmi szinten motivált.

Napjainkban foglalkozástól, nemtől és életkortól függetlenül szinte mindenki használ angol kifejezéseket. Az angol imperializmusa a nyelvek között serkentőleg hat a nemzetközi kapcsolatok hullámszerű terjedésére. Az angol a mai civilizációk lingua franca-ja és ezáltal tudása olyan biztonságot ad használójának, mint a művelt antik világban, vagy Rotterdami Erasmus, vagy Sir Thomas More számára a latin nyelv. A

régi és az új nyelvi globalizáció között lényeges különbség van. Míg a latin területileg korlátozott volt és adott diszciplínához kötődött, az angol nyelv globalizálódása által a nemzetköziesedés feltétele lett (Hidasi 2003).

Az állítás, hogy a nyelvi globalizáció a gazdasági globalizáció következménye, fordítva is igaz. Láthatjuk tehát, hogy a gazdaság és a nyelv kapcsolatának tudományos igényű vizsgálata nem csak egy fiktív, új, divatos probléma, hanem aktuális és szükséges. Ennek fontosságára Hudson (1980) hívta fel a figyelmet: álláspontja szerint a nyelv tanulmányozása a társadalom és a gazdaság viszonyrendszerében értelmezhető.

2.2.2.2 A nyelvi globalizáció társadalmi vonatkozásai

Whorf (1956), Gumperz (1971) Bernstein (1972) mind amellet érveltek, hogy a nyelv és a társadalom struktúrája között fel kell tárni a kapcsolatrendszereket és nem szabad megelégedni a nyelv mint absztraktum önálló vizsgálatával. Ezzel a nézetükkel Chomsky (1986) aszociális nyelvészeti kutatásait utasították el, aki a társadalmi tényezők kiiktatását vezérelvnek tekintette és az aszociális nyelvészet létrehozását tartotta „logikailag elsődlegesnek” (Wardhaugh 1995). Kutatásaink is Gumperz nézeteit igazolják. Mivel a nyelv emberi attribútum és az ember szociális lény, aki a nyelvet sem sajátíthatja el a társadalomtól elszigetelve, nehezen lenne kivitelezhető egy a nyelv zárt rendszerében folytatott, mindentől független nyelvészeti tanulmány elkészítése.

A társadalomtudományok között a nyelvészet helyét a szociolingvisztika robbanásszerű fejlődése szilárdította meg. Saussure (1967, 1997), aki a belső nyelvészeti kutatások elkötelezettje volt, belátta a külső nyelvészethez tartozó tárgykörök vizsgálatának fontosságát, bár vitatta, hogy ezek nyelvtudományi kérdések lennének. „*A külső nyelvi jelenségek tanulmányozása – nézetünk szerint – nagyon gyümölcsöző*” (Saussure 1997: 51). Labov (1973) azonban a nyelvtudomány szerves részeként tekint a társadalom és a nyelv kapcsolatának kutatására. Egyetértünk azzal a felfogásával, miszerint a nyelvet a

társadalmi normák strukturált halmazaként írja le, amely rendszerszerűen és hűen tükrözi a társadalmi változásokat.

A gazdasági tudományok, a statisztika, pszichológia, antropológia, szociológia és más területeken elért tudományos eredmények felhasználásával hatékonyabban vizsgálhatók a nyelv állapotának és változásának jellemzői. Ugyanakkor a felsorolt tudományágak szakértői is belátták, hogy a nyelvészeti (ezen belül a szociolingvisztikai) kutatások eredményeit figyelembe véve eredményesebb kutatómunkát végezhetnek.

2.2.3 Magyarország helye a globalizáció folyamatában

A nyelvi globalizációt a hétköznapiakban is megtapasztalhatjuk, ha szemügyre vesszük a hazánkban is hozzáférhető, vagy legalább hivatkozott sajtótermékek skáláját. A 90-es évek elején bekövetkezett rendszerváltásnak is köszönhető ez, de ezzel együtt az angol mint világnyelv európai elterjedése nagy mértékben hozzájárult a külföldi sajtó iránti igények növekedéséhez. A média hatalma akár nyelvhasználati szokásainkat, idegen nyelv preferenciánkat is átalakíthatja.

Hazánk bekapcsolódása a mindenkori globális kultúrrendszerekbe a domináns nyelvekhez való viszonyulásunkban nyert kifejezést évszázadok óta. Szépe (2001: 204) az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk kapcsán rendszerezte nyelvi „csatlakozásainkat”:

- latin nyelvű nyugati kereszténység
- német nyelvű újkori Európa
- nyelvújítás által megerősödött magyar nyelv
- több vezető nyelvű Európa
- orosz és szovjet érdekszféra
- magyar nyelv, Európa vezető nyelvei, valamint erős angol dominancia.

A rendszerezésből látszik, hogy a nyelvpreferencia mindig az aktuális gazdasági érdekekhez kötődik, korszakokra osztható, így nem végleges. Azt azonban nem lehet megjósolni, hogy a jelenlegi USA gyökerű globalizáció, vagy Ritzer (1993) szavai szerint *McDonaldizáció* (McDonaldization), milyen hosszú intervallumban lesz fenntartható.

2.3 A nyelv és a társadalom kommunikációja

A nyelv – társadalom – kultúra kapcsolatrendszerét Sapir (1949, 1994) számos írásában fejtegeti. A nyelvet szimbólumok szövedékeként jellemzi, amely a fizikai és társadalmi világot magában foglalja. Ennek a társadalmi környezetnek a hatására a nyelv tartalmi (szókészlet), hangrendszeri és grammatikai (logikai tartalmak nyelvi osztályozása) változásokon megy keresztül. Egyetértünk azzal a nézetével is, hogy a társadalmi hatások mellett

a kultúra fogalmi és szóanyaga a kultúra fejlődésével állandóan differenciálódik (Sapir 1971, ford. Fabricius Kovács 2004: 70).

Sapir a nyelvben meglévő konzervatív tendenciákkal magyarázza megállapítását. Ha a nyelv azonban ennyire lassan követné a társadalmi – kulturális változásokat, alkalmatlan lenne a változások kommunikálására.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a kultúrafejlődés tudatosságával nem állíthatjuk szembe a nyelvfejlődés spontaneitását. Nyelvünk változásai ugyanis a nyelvművelés és a nyelvészet mint tudományág kialakulása által tudatos folyamatoknak is köszönhető.

Megállapítjuk, hogy a nyelv, a társadalom és a kultúra szoros egységet alkot.

A nyelv állapota és változásai tükrözik a kultúrához való hozzáállásunkat, eszmék melletti állásfoglalásunkat. Ahogy a kultúra alakítja a nyelvet, úgy a nyelv is alakítja a

kultúrát. A világnyelvek, de még inkább az angol mint globális nyelv elterjedésével és ennek elfogadásával az amerikai életstílus adaptálása mellett foglalunk állást akkor is, ha ez ellen időnként tiltakozunk.

A globális nyelvi 'behódolás' szintje egy adott nemzet nyelvi attitűdjének mércéje. Az angol nyelvvel szemben mutatott pozitív attitűd, amely metanyelvi tudásunkra alapozódik (Baker 1992), értékítélet az angol-amerikai kultúráról. Cseresnyési (2004: 124) szerint:

az attitűdnek konfliktusoldó és identitáserősítő jelentőségük is van, mert igazodást fejeznek ki hasonló attitűdökkel rendelkező csoport normáihoz, azaz megkönnyítik az elfogadásunkat bizonyos csoportokban.

Egy nyelvhez és ezáltal az adott nyelvet beszélő civilizációkhoz tartozás érzése rendszerint a magasabb gazdasági fejlettségű társadalmakhoz való tartozás igényét tükrözi, így az angol nyelv esetében is.

2.4 Gazdaság és kommunikáció

Széles körben elterjedt és elfogadott az a nézet, hogy a nyelv csak társadalmi viszonyrendszerben vizsgálható. A nyelvi és a társadalmi szoros összefonódása minden tudományterületen, így a gazdaságban is érzékelhető. A gazdasági és nyelvészeti folyamatok együttes mozgása (Sándor 2001) természetes jelenség a nyelvészek és a gazdasági szakemberek számára.

A vállalati kultúra, a nemzetközi tárgyalástechnika, a szakmai szervezeti kommunikáció tudományágakként és felsőoktatásban oktató tantervakként való elterjedése a gyakorlatban is igazolja ezt a kijelentést.

Számos hazai és külföldi kutatás irányult már a gazdaság és a kommunikáció kapcsolatának megjelenési formáira. Buda (1988), Kurtán (2003), Borgulya (2004), Hidasi (2004), valamint Knapp (1972), Hofstede (1980, 1991) egyöntetűen elfogadják, hogy a gazdasági sikerek előfutárai a szaknyelvi kutatások és az ezt megalapozó interkulturális kommunikáció vizsgálata. A laikusok körében téves hiedelem az, hogy a gazdaság működése a pontos adatközlésen és a pénzügyi mozgások követésén múlik. Ezzel ellentétben olyan nyelvészeti és gazdasági együttműködésre van szükség, hogy a közösen kialakított terminusrendszer és tárgyalási stratégiák a nemzetközi követelményeknek is megfeleljenek.

A szaknyelv(ek) kialakítása csak interdiszciplináris megközelítésben lehetséges (Ablonczy 2006). Csak így érhetjük el, hogy a gazdasági témák megközelítésének kulturális aspektusai előtérbe kerüljenek. A tárgyalások, a döntéshozatal eredményessége a kommunikáció során figyelembe vett nyelven kívüli tényezőktől is függ. A ki nem mondott, implicit üzenetek megértése a befogadó részéről csak akkor lehetséges, ha ismeri a tárgyalási partner nemzetiségéből adódó kulturális különbségeket.

Az információ átadásának sikere a gazdasági sikerek alapját is jelentik. Az információ hatalom, ennek helyes kommunikálása csak az említett háttérismeretekkel lehetséges. Dolgozatunk szempontjából fontosnak tartjuk itt megjegyezni, hogy erre az ismeretre alapoznak a vezető gazdasági szaklapok szerkesztői és újságírói is, akik a nyelvi kreativitás eszközével élve a cikkek címébe rejtett utalásokkal azokat az olvasókat célozzák meg, akik rendelkeznek kulturális érzékenységgel. Ma már ez a stílus nemcsak megszokottá vált, hanem az eladott példányszámok azt igazolják, hogy erre az olvasói igény is egyre nő. A globalizáció terjedése is magyarázza ezt a jelenséget.

A kommunikáció sikertelensége abból fakad, hogy a tárgyaló felek saját normatudatukat és értékítéletüket tartják helyesnek és nyelvi viselkedésüket ehhez igazítják (Borgulya 2004). Ez is bizonyítja azt, hogy a szociokulturális környezet erősen hat a nyelvi fejlődésre, a nyelvi viselkedés alakulására és mindez a gazdasági szférát is érinti.

Borgulya (2004: 10) szerint:

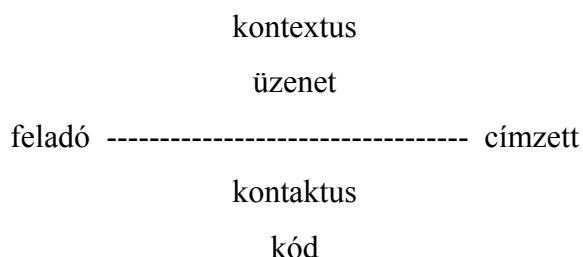
a világ gazdasági átalakulása a kultúraközi együttműködések, együttműközások további terjedését vetítik előre.

Ez a törekvés a felsőoktatásban is megjelent. Az ún. kultúrgazdász (Kulturwirt) szak kialakítása már nevében jelzi, hogy a gazdasági szakismeretek csak kulturális tájékozottsággal együtt érvényesíthetők a nemzetközi munkaerőpiacon. Az ismeretek szükségességét áttételesen a globalizáció gerjesztette azáltal, hogy hatására az egyre növekvő migráció több kultúrához tartozó egyéneket kényszerít együttműködésre, akár a gazdaság ugyanazon területén. Nem meglepő tehát, hogy a várható kommunikációs problémák és kezelésük ismerete felértékelődött (Hidasi 2004).

A megállapítás a sajtó nyelvére is vonatkozik, ami a dolgozat szempontjából kulcsfontosságú. A szerzők és az olvasók csak akkor működhetnek együtt, ha létezik egy közös interpretációs dimenzió, ahol a befogadó az üzenetet a közlés céljának megfelelően értelmezni tudja.

A feladó (például a cikk szerzője) és a címzett (például a cikk olvasója) közötti sikeres kommunikációt – és bármely sikeres kommunikációt – Jakobson (1969: 268) klasszikus modelljével írjuk le, amely alátámasztja az előbbi állítást.

1. ábra A Jakobson-féle verbális kommunikáció modell

A Jakobson-modell az üzenetek értelmezését a közös nyelvi kódra alapozza, amely adott kontextusban a dekódolás során nyer értelmet. A kontextus a közös kulturális tudás, a kód az írott nyelv, amiben az üzenet rejlik. A modelltől kiindulva és feltéve,

hogy a sikeres kommunikációnak nyelvi akadályai nincsenek, szükséges egy újabb modell felállítása, amely a kultúrák kommunikációjára épül és megadja a sikeres interkulturális (gazdasági) kommunikáció kritériumait.

A gazdaság – nyelv – interkulturalitás egységét Byram (1997) modelljével szemléltetjük, aki az interkulturális kompetencia elemeit a következőképp határozta meg:

- attitűdök (*attitudes*)
- ismeretek (*knowledge*)
- értelmezési síkok (*skills of interpreting and relating*)
- interakciós készségek (*skills of discovery and interaction*)
- kritikai kulturális szemlélet (*critical cultural awareness*).

A felvázolt elméletek és modellek segítségével a gazdaság, a nyelv és a kommunikáció kapcsolatrendszerét igazoltuk. Elfogadjuk, hogy a globalizáció mindhárom elemre hatással van. A globális-lokális (glokális) látszólagos ellentmondását úgy oldottuk fel, hogy rávilágítottunk a kapcsolódási pontokra. A szociolingvisztikai kutatások alapja a bemutatott összefüggések megléte. Mindemellett léteznie kell egy közös kódrendszernek, ami a kultúrák, nyelvek és társadalmak közötti kommunikációt biztosítja. Ebben a rendszerben központi szerepe van a gazdasági írott sajtónak, ami a hármas egységet magában hordozza. Feladatunk a sajtónyelv leírása és elhelyezése a nyelvi rendszerben.

Megállapítottuk, hogy az információ átadásának sikere a gazdasági sikerek alapját is jelentik. Az információ hatalom, ennek helyes kommunikálása csak az említett háttérismeretekkel lehetséges. Dolgozatunk szempontjából fontosnak tartjuk itt megjegyezni, hogy erre az ismeretre alapoznak a vezető gazdasági szaklapok szerkesztői és újságírói is, akik a nyelvi kreativitás eszközével élve a cikkek címébe rejtett utalásokkal azokat az olvasókat célozzák meg, akik rendelkeznek kulturális érzékenységgel.

3 A gazdasági írott sajtó mint a szaknyelv specifikus kommunikátuma

3.1 Bevezetés

A sajtónyelv vizsgálatához fontosnak tartjuk, hogy meghatározzuk helyét a nyelvrendszerben. Ehhez a hazai és nemzetközi szakirodalom elismert modelljeit és tipológiáját használjuk. Az előző fejezetben megállapítottuk, hogy a gazdaság nyelvi megnyilvánulásainak fő színtere az írott sajtó. Nyelvezete szaknyelvi sajátosságokat mutat, ezért felvázoljuk a szaknyelv jellemzőit és rétegeit, majd bemutatjuk a szaknyelv és a köznyelv kapcsolódási pontjait. Szaknyelvi diszkurzusként a tudományos-ismeretterjesztő gazdasági sajtónak nagy felelőssége van a korunkban keletkező új kifejezések és fogalmak köztudatban való rögzítésében. Az új kifejezések tipológiáján keresztül mélyebb betekintést adunk a magyar sajtó szókészletébe saját kutatásunkból származó, sajtóból vett példákkal.

3.2 Az írott sajtó sajátosságai

A sajtó a „*felnőttkori szocializáció legfőbb eszköze*” (Bernáth 2002: 37), ami a technikai vívmányoknak köszönhetően az információhoz való hozzáférés sebességét hatványozottan felgyorsította. A világ eseményeiről való tájékozottság a társadalomhoz tartozás és elfogadottság egyik kritériuma. A hazai és nemzetközi írott sajtó ezt az igényt mindig igyekezett kielégíteni. Számos műfaj szolgál a hírek lehetőleg objektív közvetítésére: vezércikk, belső cikk, nyílt levél, vitacikk, kommentár, jegyzet, tárcsa, glossza, riport, tudósítás (Bencédy 1995). A felsorolt műfajok ismérveit itt nem elemezzük.

3.2.1 Az írott sajtó szaknyelvi sajátosságai

Nem fogadjuk el, hogy létezik egységes sajtónyelv (Crystal 2003). Ugyanakkor el kell fogadnunk azt a hipotézist, hogy a sajtónyelvnek vannak olyan jellemzői, amelyek megkülönböztetik más nyelvi megnyilvánulásoktól. A sajtó feladata az aktuális társadalmi, gazdasági állapotokról, változásokról való pontos tájékoztatás. Minden hír ezt a feladatot hivatott ellátni a lehető legobjektívebb módon. Az objektivitásra törekvés ellenére még a gazdasági hírekről szóló szakcikkekben is felfedezhetünk szubjektív megnyilvánulásokat. Nem meglepő, hiszen az újságíró a világ egy szegmensét a maga szemszögéből írja le, így a cikk nem pontos mása az eseményeknek, csak a valóság egyik lehetséges interpretációja (Fairclough 2002).

3.2.2 A publicisztikai stílusréteg

A sajtócikkek nyelvi megformálása egyéni, az író szabadon kombinálhatja a szókincset és nyelvtant, ami a szerző stílusát alakítja. Tolcsvai (1996: 50) szerint *„a stílus a szöveg megformáltságának a módja, melyet a közlő és a befogadó más stílusokkal összehasonlítva valamilyen szociokulturális alapú nyelvi értékrendszerben helyez el”*. A nyelv verbális és nonverbális eszközeinek esetleges kombinációja tehát a stílus, melynek kiválasztása társadalmi kontextustól is behatárolt (van Dijk 1988) így az ott betöltött funkciók alapján rétegekre osztható.

A stilisztika tudománya (Szathmári 1961, Tolcsvai 1996) a következő stílusrétegeket különbözteti meg: szépirodalmi, tudományos, publicisztikai, társalgási és szónoki. A publicisztikai stílusréteg a sajtó nyelvhasználatát jellemző nyelvi eszközök összessége (Bencédy 1995). Elsődleges funkciója az objektív információ átadás, ami a fejezet elején említett publicisztikai műfajokban valósul meg.

A sajtó funkciója az, hogy a legfrissebb események híreit a legrövidebb úton és pontosan, szabályozott időrendben juttassa el a legszélesebb nyilvánossághoz (Dovifat 1998: 271).

Szigethy (2000: 45) a következőképp fogalmazta meg a sajtó funkcióját:

A sajtót azért találták ki, hogy híreket, információkat közöljön, továbbítson. A média alapvető funkciója ma is a tájékoztatás, még akkor is, ha egyre nagyobb szerepet kap a hírek magyarázata [...] A primér funkció azonban ma is a tájékoztatás.

Az írott sajtócikkek információ tartalmára a következő általános elveket fogadjuk el:

- rövid
- tömör
- egyértelmű
- érzelemmentes
- személytelen
- szemléletes
- tartós
- szakmailag megfelelő (Gotti 1991 idézi Ablonczy 2006).

A rövidség természetesen az egyes cikkek műfaji sajátosságai miatt relatív, aminek elemzésével kutatásunk célja miatt nem foglalkozunk. Marketing szempontból is érdemes azonban ezeket a kritériumokat mérlegelni, mert a lapok eladhatóságát ezek az ismérvek nagy mértékben befolyásolják. A szemléletesség, a szakmai adekvátság és az egyértelműség nyelvi realizációja a sajtóban olyan nyelvi eszközökkel történik, amelyek bár a köznyelvre is jellemzőek, a szaksajtóban jelennek meg koncentráltan. A neologizmusok, idegen szók, rövidítések, betű-és mozaikszók valamint a nyelvi kreativitás jeleként feltűnő nyelvi képek együttes megjelenése a publicisztikai stílust minden más stílustól megkülönbözteti.

3.2.3 Az írott sajtó mint diskurzus

A cikkszövegeket van Dijk (1988) diskurzuselemzése alapján propozíciók sorozataként lehet felfogni, amelyből világossá válik az olvasó számára a cikkek makroszerkezete. A cikkek elemzésekor fentről lefelé építkező (Crystal 2003) makroszerkezeti vizsgálatokra van szükség, azaz az átfogótól a részletek felé haladó történet szerkezet leírására. Ezek a befogadó szempontú vizsgálatok a sematikus emlékezetre alapoznak, ami a kognitív pszichológia fejlődésével (Eysenck 1997, Pléh 1998) nyert teret a kutatásokban.

A kognitív pszichológia rámutatott a sémák követésének okaira, mely szerint az olvasó előzetes szociokulturális tapasztalatai alapján a történéseket rekonstruálni tudja, azok üzenetét előhívja. Az üzenetek felidézése a konkrét nyelvi forma reprodukálása nélkül történik, a cikkek pragmatikai implikációja azonban előhívható a memóriából (Eysenck 1997). A szövegek ciklikus jellege átláthatóbbá, megjegyezhetőbbé teszi az üzenetet. A ciklus (van Dijk 1998, Beaugrande 2000) a fő és az alcímmel indul, majd a tételmondat következik, ami a témamegadás eszköze. Ezek globálisan összefoglalják a cikk mondanivalóját. A részletek megismertetése után a zárómondat a kezdetekhez hasonlóan általánosít és konklúziót tartalmaz.

A szakcikkek sematikus felépítésűek, állandó elemeik a következők:

- összefoglalás
- körülmények
- bonyodalom
- megoldás
- kóda (következtetés) (van Dijk 1997).

A séma kifejezést itt mint pragmatikai terminust használjuk, ami az események időbeli vagy „*oksági sorrendbe állított egymásutánját tartalmazza*” (Beaugrande 2000: 127), ezért a szöveg adott ponton megjelenő tartalmára vonatkozó hipotézisek megfogalmazhatók. Ez a séma a Kintsch-féle (1977) történetgrammatika modellt idézi,

amely nem csak a sajtóhírek, hanem minden leíró szöveg szerkezetét tükrözi. Thorndyke (1977) narratíva modellje a szöveget négy összetevőre bontja: keret, téma, cselekmény és eredmény, ami a sematikus gondolkodásról alkotott kognitív elméletet igazolja. Az ok-okozat viszonyok egyértelmű leírása világos nyelvi kifejezőmódot követel, és ez érvényes a gazdasági szakcikkekre is.

Az utóbbi évtizedekben az elektronikus média adta lehetőségek következtében a nyomtatott sajtó egykori egyeduralma megszűnt, a technika vívmányai iránt elkötelezett 'médiá fogyasztók' szerint a nyomtatott lapok a tájékoztatás elavult formája. Tény, hogy az írott sajtó sebességben nem tudja felvenni a versenyt a világhálóval, mégis, része a konvencionalizálódott, információs társadalmi kultúrának. A sajtótermékek fennmaradását és a versenyképesség fenntartását az újságírók és a szerkesztők sajátos nyelvi eszköztárukkal biztosítják. Az információ továbbításának kulcsa lett a cikkek rövidege, azaz minél kevesebb szövegben minél több hírt kell közölni.

3.2.4 A sajtónyelv pragmatikai megközelítésben

Egyre több újságíró él a stiláris meghökkentés eszközével, azaz a műfajtól szokatlan, meglepő kifejezőmódot alkalmaz és akár más stílusrétegek jellemvonásai is megjelennek a cikkben (például ifjúsági nyelv, szleng, argó). A fő cél mindig a figyelem felkeltése és ezáltal a meggyőzés. A meggyőző erő az, ami a lapokat a piacon tartja. Ahhoz, hogy a meggyőzés sikeres legyen, az újságírónak és az olvasónak együtt kell működni. A meggyőzés folyamatát a sajtóra vonatkoztatva Austin (1962) beszédaktus elméletével modelláljuk. A nyelv és használója közötti kapcsolatokat kutatva Austin a diskurzust a beszélő vagy közlő (itt: újságíró) és a befogadó (itt: olvasó) szemszögéből jellemezte.

A beszéd vagy közlés mint cselekvés hármass hierarchiája a lokúció, az illokúció és a perlokúció. A beszédaktus első szakasza a lokúció. A latin 'locutio' jelentése 'mondás', 'szólás', vagyis a megnyilatkozás létrehozásának fázisa (Szili 2004). A sajtónyelvre vetítve ez az aktus a cikk nyelvi formába öntését jelenti.

Az illokúciós aktus – latin megfelelőjének jelentése 'nem mondás', azaz cselekvés – a beszélő szándékát mutatja, amelyet az illokúciós erő különböztet meg a lokúciótól. Az újságcikkek tekintetében a szerző szándéka lehet a meggyőzés, meghökkentés, figyelmeztetés, vitára invitálás vagy egyszerűen figyelemfelkeltés.

A harmadik fázis a befogadó, vagyis az olvasó szemszögéből fontos aktus. A perlokúció a nyelvi és nyelven kívüli tényezők együttes hatására alakul ki, tehát a lokúciónak és az illokúciónak a befogadóban kiváltott következménye. Ha az újságíró célja a meggyőzés vagy a meghökkentés volt, a perlokúciós aktus a cél tényleges megvalósulása által jön létre, azaz ha a befogadó valóban meggyőződött vagy meghökkent. Az olvasó mint befogadó egyúttal elfogadja a Grice (1997) által definiált együttműködési elvet, mely szerint az olvasó feltételezi, hogy a cikk szerzője az általa is ismert valóság egy részéről közöl vele valamit a szövegben. Az együttműködés elve a társalgás struktúrájának egyik alapköve. Az írott sajtóban a cikkek közzététele és elolvasása a társalgás (konverzáció) speciális formája a szerző és az olvasó között, ezért alkalmazható itt is a Grice-féle elv. Az együttműködést az sem teszi semmissé, hogy az újságíró a cikkekbe és azok címébe rejtett tartalmakat kódol.

Az expliciten meg nem fogalmazott gondolatok ellenére a megértés sikeres és az olvasó a megértésen túl emlékezni is fog a szöveg tartalmára. Az információ átadásnak ez a módja nem vakmerőség, hiszen a cikk írója feltételezi, hogy az olvasóval azonos szociokulturális ismeretekkel rendelkezik, a világról közel azonos előfeltevéseik vannak, ami segít az implicit és az explicit közötti rést tartalommal kitölteni. Mindkét fél – a közlő és a befogadó – elegendő háttérismeret birtokában képes az üzenet dekódolására.

3.3 Szaknyelv és köznyelv kapcsolata

A szaknyelv vizsgálata interdiszciplináris megközelítést igényel. A nyelvészet számos ágának kutatási területe a szaknyelv, ezen belül kiemelt szerepet kap a gazdasági szaknyelv. Ennek oka a piacorientált világban keresendő, hiszen a rohamosan bővülő nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok, a migráció és a közvetlen külföldi befektetések megjelenése hazánkban is magukkal hozzák a gazdaságban való tájékozottság igényét (Ablonczy, 2005). Ebben segítenek azok a szakmaspecifikus folyóiratok (*Heti Világgazdaság, Figyelő, Világgazdaság*) melyek a gazdasági életben segítenek eligazodni.

3.3.1 A szaknyelv

Fontos megjegyezni, hogy a szaklapok nyelvezete a tudományos és a populáris (tudományos-ismeretterjesztő) nyelvi síkokat célozza meg (Kurtán 2003). A gazdasági szócikkek a szaknyelv specifikus kommunikátumai, ezért a szaknyelvre jellemző normák a gazdasági szaklapokban is nyomon követhetők. A szigorú normák betartása a szaklap színvonalától, a célközönség összetételétől is függ. Az elemző, magas szakmai kompetenciára építő sajtótermékek sokkal több szakmaintern, magas absztrakciót igénylő (tudományos) és kevesebb tudományos-ismeretterjesztő cikket jelentenek meg. Ezek a cikkek olyan terminológiával rendelkeznek, amit csak szakmabeliek értenek és tudnak értelmezni.

A hétköznapi, az adott szakterület iránt komolyan érdeklődő olvasók igényeit kielégítő cikkek terminuskészlete, nyelvi szerkezete is megfelel a szakmai követelményeknek, kontextusuk azonban a köznyelvi normákhoz áll közel. A jelen dolgozatban bemutatott kutatás a populáris, tudományos-ismeretterjesztő gazdasági szaklapokra korlátozódik, mivel jellemzően ezzel a nyelvi síkkal találkozik az olvasó.

A Mihalovics-féle (2004) és a Kurtán-féle (2005) modell segítségével a gazdasági szaknyelvre vonatkoztatva mutatjuk be a nyelvhasználati szinterek változatosságát a

következő táblázatokban. Az általunk vizsgált nyelvhasználati szférát szürke színnel emeltük ki Mihalovics felosztásában.

2. ábra A gazdasági performancia tipológiája

Nyelvhasználati szféra	Stílus	Formák és termékek
Közgazdaságtudomány nyelvhasználat	Tudományos Többnyire írott	Tudományos munkák Szakkönyvek Tanulmányok, esszék Konferencia-előadások Tudományos referátumok Tudományos viták
Gazdasági szövegek (dokumentumok) nyelve	Hivatalos (írott)	Utasítások Szerződések Körlevelek Írányelvek Szabályzatok Jelentések
Tényleges kommunikáció	Szóbeli	Nemzetközi tárgyalások Értekezletek Konzultációk Információadás Tájékoztatás
A média gazdasági nyelvhasználat	Publicisztikai (írott vagy szóbeli)	Újság- és folyóiratcikkek Interjú (szóban és írásban) Gazdasági tárgyú hirdetések Gazdasági vitafórumok
Az utca emberének hétköznapi gazdasági nyelvhasználat	Köznyelvi (szóbeli)	Párbeszéd a gazdaságról Kritikai vélemények Felhívás Monológ

Forrás:

Mihalovics

2004

3. ábra A szaknyelvek vertikális felosztásának kritériumai

	Az absztrakció foka	Nyelvi forma	Nyelvhasználati környezet	A kommunikáció résztvevői
A	Legmagasabb	Mesterséges nyelvi jelek az elemek és relációk jelölésére	Elméleti alaptudomány: Elméleti közgazdaságtan	Elméleti közgazdaságtannal foglalkozó professzorok közötti kommunikáció
B	Nagyon magas	Mesterséges nyelvi jelek az elemek és a természetes nyelv relációinak kifejezésére	Kísérleti tudományok: a közgazdaságtudományon belül a gazdasági statisztika	Elméleti közgazdaságtannal foglalkozó professzor + gazdasági statisztikus
C	Magas	Erősen terminologizált természetes nyelv viszonylag kötött mondatszerkesztéssel	Alkalmazott tudományok: Alkalmazott közgazdaságtudomány	Elméleti közgazdasággal foglalkozó közgazdász + a gazdasági élet vezetői
D	Alacsony	Erősen terminologizált természetes nyelv viszonylag kötetlen mondatszerkesztéssel	Gazdasági szféra	A gazdasági szféra vezetői + a gazdaságban alacsonyabb pozíciót betöltő egyéb résztvevők
E	Nagyon alacsony	Természetes nyelv néhány szakszóval, kötetlen mondatszerkesztéssel	A gazdaság iránt érdeklődő laikusok	a gazdaság képviselői + átlagpolgár

Forrás: Kurtán 2005: 46

A tudományos-ismeretterjesztő gazdasági írott sajtóban megjelenő szövegek gyakran válnak a szaknyelvi vizsgálatok tárgyává. A szaknyelv és a köznyelv összefonódása ezekben a szövegekben érzékeltethető leginkább.

Mivel a gazdasági írott sajtó a szaknyelv specifikus kommunikátuma, tisztáznunk kell a szaknyelv fogalmát. A fogalomnak számos megközelítése létezik (Kurtán 2003).

A szaknyelv értelmezhető mint

- csoportnyelv (Sebestyén 1988, Wacha 1992, Kiss 1995, Grétsy 2002)
- funkcionális stílus (Halliday 1976)
- alnyelv (Harris 1968, Lehrberger 1986)
- nyelvváltozat (Kiss 1995, Quirk 1985, Tolcsvai 2000)
- regiszter (Sapir 1949, Malinowski 1923, Firth 1975, Kovalovszky 1976)

3.3.1.1 A nyelv rétegződése

A Magyar Értelmező Kéziszótár (1972: 1013) a szaknyelvet „*valamilyen tudományág, szakma csoportnyelve*” -ként értelmezi. A 4. táblázatban összefoglaljuk a nyelv rétegződéséről alkotott modelleket:

4. ábra A szaknyelv helye

Sebestyén (1988)	Wacha (1992)	Kiss (1995)
Normatív nyelvváltozat: irodalmi nyelv köznyelv	Igény szerinti rétegződés: irodalmi nyelv köznyelv népnyelv	Köznyelvi változatok: beszélt köznyelv írott köznyelv
Területi változatok: nyelvjárástípusok helyi nyelvjárások	Területi-földrajzi rétegződés: nyelvjárások	Társadalmi változatok: csoportnyelvek <i>szaknyelvek</i>
Társadalmi nyelvváltozatok: <i>szaknyelvek</i> hobbinyelvek életkori nyelvváltozatok argó	Foglalkozások szerinti rétegződés: <i>szaknyelvek</i> műhelynyelvek hobbinyelvek	Területi változatok: nyelvjárások
	Társadalmi csoportok szerinti rétegződés: rétegnyelvek csoportnyelvek	

Forrás: Sebestyén 1988, Wacha 1992 és Kiss 1995

3.3.1.2 A szaknyelv rétegződése

A szaknyelv vertikális tagolódása mellett szükséges a horizontális, vagyis szakágak szerinti tagolás (Nyelvművelő Kézikönyv 1985 nyomán).

- Filozófia és lélektan
- Társadalomtudományok: szociológia, statisztika, gazdaságtan, jogtudomány, etnográfia, kereskedelem
- Természettudományok: csillagászat, fizika, kémia, geológia, hidrológia, biológia, embertan, növénytan, állattan
- Alkalmazott tudományok: orvostudomány, gyógyszeratan, technika, elektronika, mezőgazdaság, iparágak, művészet, sport, nyelvtudomány, földrajz, történelemtudomány

3.3.1.3 A szaknyelv megközelítésének módjai

A szaknyelvet illetően elmondható a következő:

A bonyolult és nem is könnyen értelmezhető általános fogalmi definíciók (vö. például Pusztai, 1988) helyett vegyük inkább figyelembe, hogy a szaknyelveknek (melyeket pl. Grétsy [1988] a társadalmi nyelvváltozatok közé sorol) hat alapvető jellemvonása ismerhető fel:

1. A nyelvközösségen belül meghatározott foglalkozási-tevékenységi körök kisebb-nagyobb csoportjai képviselőinek szakterületi vonatkozású érintkezését, szabatos verbális és írott információcseréjét szolgálják.
2. Szűkre határolt használati szférájuk ellenére is, magára a köznyelvre épülnek, annak nyelvi logikáját követik.
3. Kitűnnek a kérdéses szakterület tárgykörével, működésével, történetével, nemzetközi kapcsolataival, célkitűzéseivel és fejlődésével összefüggő, a köznyelvtől gyakran élesen elkülönülő szókincs használatával.
4. Sajátos, esetenként bonyolult „fogalmazási modoruk” (Fábián, 1999) van, ami a speciális szókészlet használatával kombinálva, a kívülálló, azonos anyanyelvű számára, értelemszerűen, nehezen vagy akár alig követhető is lehet.
5. A szaknyelvek tudatos fejlesztése – szemben a köz-, ill. az irodalmi nyelvekkel – lényegesen szigorúbb szabályok alapján, sokoldalú, legtöbbször nemzetközi szintű egyeztetésekkel, minimumra csökkentett egyénieskedéssel és csak széles körű kritikai háttérrel biztosítva lehetséges.
6. A köznyelvnél sokkal gyorsabban fejlődnek és differenciálódnak, de rövidebb élettartamúak. Az elhaló szaknyelvek szókincse más szaknyelvekébe áramolhat, szakkifejezések közvetlenül vagy módosulva (pl. magyarítva) beépülhetnek a köznyelvbe, de értelmetlenné, ill. divatjamúltnak válhatnak és végérvényesen el is tűnhetnek (lásd még: Zaicz, 1988). A szakkifejezések stabilitása rendkívül heterogén. A struktúrák, ill. szerkezetek, vagy az ilyenekre épülő komplex biológiai, fizikokémiai és technikai rendszerek (pl. az anatómiai képletek, a geológiai formációk, a geográfiai domborzati elemek, a gépalkatrészek, a kémiai elemek, a

növény-, az állat-, az ásvány- és a kőzetrendszeren stb.) nomenklatúráinak élettartama messze meghaladja a fogalmak, a működési elvek, a folyamatok, és történések nevezéktanáét.

A szaknyelvi diverzitás és differenciálódás növekedése a köznyelv fejlődésének legenergiusabb serkentője. A szaknyelvek vagy közvetlenül a köznyelvből nőnek ki, vagy a megfelelő szakterületek idegen nyelvi szókincsét részben vagy egészben átvéve, lefordítva, magyarítva a köznyelvvél szakadatlan kölcsönhatásban alakulnak, modorukban a szakszerűség kívánalmainak megfelelően csiszolódnak és szókincsükben a szakma kollektíváival egyeztetve, elfogadtatva gazdagodnak. A szakterület elhalásával maguk is eltűnnek vagy átalakulnak, így más, főleg rokon szakmák nyelveibe (legalábbis részben) beleolvadhatnak. Teljesen talán sohasem tűnnek el, hanem legalábbis szelektált elemeikkel, a köz- és irodalmi nyelveket gazdagíthatják. Nyelvünk számos egykori szaknyelvének maradványait hordozhatja. A „foglalkozási szaknyelvek” száma napjainkra rendkívül megnőtt, amit csak a „tudományos szaknyelvek” mindennél gyorsabb differenciálódása múl felül. Hazánkban az évente publikált 30-40.000 különböző kiadvány között a szaknyelvi irodalom közleményeinek a száma jelenleg már több mint harmincszorosan haladhatja meg a szépirodalmi közlésekét (Fábián, 1999). Következésképpen állítható, hogy az ezredfordulón nemzeti nyelvünk, a magyar anyanyelv fejlődése legenergiusabb hajtóerejének a szaknyelvi differenciálódást, a szaknyelvek és köznyelvünk kölcsönhatását, továbbá a magyar köznyelv szaknyelvi indíttatású és forrású gazdagodását tekinthetjük.

Alapvető követelmény, hogy az egyre mélyebb szinteken dolgozó szakemberek saját szintjük szakismereteinek és specializált szaknyelvének fokozatos létrejöttéhez vezető felsőbb szintek felé is elegendő tudással rendelkezzenek. Annak hiánya egyrészt gátja lehet specializált szakterületük fejleszthetőségének, másrészt személy szerinti túlspecializáltságuk egzisztenciális biztonságukat is veszélyeztetheti. Ugyanakkor az egyre mélyebb szinteken elért eredmények ismerete, a magasabb szinteken dolgozók számára tudományterületük frontvonalának haladását és irányát mutathatja meg.

Végül, bármiféle szakterület szaknyelvi szintjeinek kölcsönhatás-rendszerét kíséreljük is meg analizálni, soha nem téveszthetjük szem elől a szakkifejezések és a szaknyelv használatának gyakorlata terén mindig is maradéktalanul érvényesülő törvényszerűséget: a szakszó, ill. a szakkifejezés és annak szakmai-fogalmi tartalma minden esetben elválaszthatatlanul összefüggenek. Ha a szakmai-fogalmi tartalom elvész, úgy a jelölésére használt szakkifejezés létének sincs többé alapja. A hibás vagy pontatlan szakkifejezés csakúgy, mint a hibás szaknyelv, hamis elméleti következtetések és téves gyakorlati tevékenység forrásává válhat. Ugyanannak a szakszónak esetenként különböző szakmai-fogalmi jelentéssel megkísérelt használata kezdete lehet a bábeli nyelvzavarnak, a szakma romlásának. Nincs semmi, ami nagyobb szaktudást, körültekintést, tapasztalatot és felelősséget igényelne, mint a szakkifejezések definiál (gat) ása, jelentésük pontosít (gat) ása avagy új szakkifejezések gyárt (ogat) ása. (Szabó 2001)

Szaknyelvi kultúránk fejlesztéséhez szükséges helyzetfelmérés és feladatkijelölés irányelvei lehetnek a következők.

A magyar szaknyelvek palettáján sok száz vagy akár ezernyi markáns színfolt létezik. Minthogy az egyes szaknyelvek fejlesztését kizárólag csak művelőikre bízhatjuk, kívülről jövő javító szándékkal mindössze kétféle módon közelíthetünk. Túlnyomóan kritikai észrevételekkel és még általános irányt mutató javaslatokkal is. Alant, a szaknyelvi hibalehetőségek egyfajta lehetséges spektrumát mutatjuk be.

Hibák az egyes szaknyelvek használatánál:

- a) A szakkifejezések felcserélése.
- b) Idegenből hibásan fordított szakszók alkalmazása.
- c) A szakkifejezések (nemzetközi) definícióinak félreértéséből származó hibák.
- d) Nem tökéletesen azonos jelentésű, de finom különbségeket rejtő szakkifejezések szinonimnak minősítése és egyértelmű használata.

- e) Különböző külföldi szakiskolák által eltérő értelemben használt fogalmak és szakszók keverése.
- f) A szakzsargon nem ismerése vagy primitív szintű alkalmazása.
- g) Szakszavak gyártása és alkalmazása, sokszor korrekt meghatározás és általános (hazai és külföldi) elfogadtatás nélkül. Nemzetközi definíciók helyettesítése más értelmű magyarral.
- h) A különböző (latin, görög, német stb.) forrásokból származó szakszók írásmódjában jelentkező következetlenségek.
- i) A szakmai helyesírási szabályzatok (lásd pl. Fábián, 1988) megszegése.

Alapvető megállapítás, hogy minden egyes szaknyelv esetében, a magyar nyelv és a kérdéses speciális szaknyelv nyelvi követelményeinek, továbbá a szaknyelv tartalmi töltésének szoros összehangolására kell törekednünk. A szaknyelvek fejlesztését más stratégia alapján lehet csak végrehajtani, mint a köznyelvét. Ez a feladat a legmélyebb szaknyelvi szintekre specializálódottak, vagyis a kis szaknyelvek művelőinek (és nem a nagy szakterületek képviselőinek), továbbá a hivatásos nyelvészeknek az együttműködését igényli. (Szabó 2001)

A szakember legfőbb törekvése az, hogy az információ egyik féltől a másikhoz torzítás nélkül eljusson, és ezt számára azon a szakmai szinten, amelyen ő működik (a tudományos szinten) az egyértelmű, egységes terminológia biztosítja. Ha ez hiányzik, a kommunikáció hatékonysága csökken, tehát ebből a szempontból a szakembereknek feltétlenül igazuk van abban, hogy a terminusoknak egyértelműeknek kell lenniük, és meghatározott jelentésben kell őket használni. Igazuk van abban is, hogy a terminológia rendezettsége érdekében mesterségesen is be lehet avatkozni, és érdemes is beavatkozni a nyelvbe. (Heltai 2006)

Egyetértünk Hoffmann (1987: 298) definíciójával, mely szerint „*a szaknyelv korlátozott kommunikációs szférában és témával kapcsolatos kognitív műveletek elvégzése, valamint az információcsere érdekében felhasznált nyelvi eszközök teljessége. A szaknyelv a köznyelv résznyelve.*”

Seregy (1989) a szaknyelv és a köznyelv kapcsolatát abban látja, hogy a szaknyelvet tudatos tanulással ismerhetjük meg, a köznyelv elsajátítása azonban születésünktől automatikus. Nézetét azzal a feltétellel fogadjuk el, hogy a megismerés automatizmusát az anyanyelven használt köznyelvre szűkítjük. Az idegen nyelvek tanulása ugyanis a szaknyelvekéhez hasonlóan akaratlagos folyamat.

A szaknyelvhasználat és a megfelelő szintű szakmai ismeretek egymástól elválaszthatatlanok. Egyetértünk Seregyvel (1989: 16): „*Az egyes szaknyelvek ismerete és használata döntően függ a szakmai ismeretektől*” (v.ö. Beier 1980, Sager 1980).

Fogadjuk el tehát azt az állítást, hogy a szaknyelv létrejöttét specifikus kommunikációs igények generálják. Láthatjuk, hogy a fogalom meghatározásakor számos tényező együttállásáról beszélnek a kutatók, egységes és egyetlen meghatározás nem létezik. A szaknyelv legfontosabb ismérveit a következőképpen foglaljuk össze:

- Kognitív műveletek sorozata (Hoffmann 1984)
- Társadalmi nyelvváltozat (Seregy 1989)
- Szakmai kommunikáció megvalósításának egyik eszköze (Borgulya 2004)
- Interdiszciplinaritás (Kurtán 2003)
- Terminológia (Kontra 2003)
- Nonverbális és verbális szint (Kiss 1997)

3.3.2 A szakszöveg

A szaknyelv nyomon követhető és vizsgálható megnyilvánulási formái a szakszövegek, melyek alkalmasak arra, hogy mind a gazdasági, mind a nyelvi folyamatok változásait előttünk feltárják. Kurtán (2003: 80) szerint:

A szakszöveg specifikus beszédshándékok által meghatározott nyelvi és nem nyelvi, túlnyomórészt szerves kapcsolódásokból felépülő olyan auditív vagy vizuális csatornán megnyilvánuló közlés, amely a kommunikáció alapegységeként specifikus beszédhelyzetben vagy szövegkörnyezetben konvenciók által kialakított kommunikációs szerepek tesz eleget.

A definíció kritériumainak megfelelnek a kutatásunkban vizsgált sajtótermékek cikkei. A gazdasági szaknyelv tanulmányozására, állapotának és változásainak leírására az írott gazdasági sajtó több szempontból alkalmas. Míg a médiában a verbalitáson túl egyszerre auditív és vizuális ingerek (hanglejtés, zenei aláfestés, mimika, gesztusok, testtartás, képi háttér stb.) is befolyásolják az üzenet értelmezését, a nyomtatott szöveg önmagában kell, hogy helytálljon (ha elfogadjuk, hogy a tipográfia és a képi anyag kevésbé markáns tényezők).

3.3.2.1 A szakszöveg lexikai sajátosságai

A szaknyelv szembetűnő lexikai sajátosságai – a gazdasági sajtóban is – a szakszavak és a terminusok. A szakkifejezésekkel szemben támasztott követelményekből láthatjuk, hogy megalkotásukhoz és alkalmassá tételükhöz változatos feltételrendszernek kell megfelelni, amelyek a következők (Szépe, 1982: 134):

- szabatosság (egyértelmű)
- alkalmasság (rövid, de rendszeralkotó)
- szemléletesség (elemek közötti kapcsolat)
- helyesség (korszerű nyelvhelyesség)
- hajlékonyság (továbbképezhető)
- egyöntetűség (rendszer első harmóniája)
- általános használat (szabványosítás, oktatás)
- állandóság, tartósság (történeti kontinuitás)

A szakszavak jelentéstartománya a köznyelvi szavakhoz képest gyorsan változik. A fejlődés ütemének köszönhetően egyes szakkifejezések idővel elavulttá válnak, esetleg használaton kívül kerülnek vagy új fogalmi rendszert alkotnak. A régi terminusok helyébe és mellé újak lépnek vagy árnyaltabb kifejezésre alkalmasabb szakkifejezések kerülnek.

A szaknyelv és a köznyelv kapcsolatát legszemléletesebben Baker (1988) felosztása adja. A szakkifejezések három csoportra bonthatók:

- A szaknyelv alapja szókincsében és grammatikájában egyaránt mindig az általános köznyelv.
- Olyan lexikai elemekkel is rendelkezik, amelyek mind a szaknyelvben, mind a köznyelvben előfordulnak. Gyakori jelenség, hogy több tudományág ugyanazt a megnevezést használja, de más fogalmi rendszerekkel.
- A terminusok csoportjába a szakmaspecifikus szókincs tartozik, amely csak egy diszciplínához köthető. Ugyanez a felosztás érvényes a gazdasági szaknyelvre, ezen belül az írott sajtó nyelvére.

A szaknyelvről alkotott nézetek alapján elfogadjuk Kurtán (2003: 273) szaknyelv-meghatározását:

Valamely szakmai beszélőközösség specifikus célú nyelvhasználata, amely egyértelműen és világosan tükrözi a valóságnak azt a részét, amellyel az adott terület közössége foglalkozik, és ezen keretek között a szóbeli és írásbeli kommunikáció sajátos megnyilvánulása.

Kiemeltük a szaknyelv lexikai szempontú vizsgálatát, amely a szakszavak és terminusok fontosságát erősíti. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szaknyelvi kutatások nem korlátozódhatnak a szóképzésre, mert csak a szaknyelv egy szegmensét képviselik. Az interkulturális aspektusok, szövegszintű vizsgálatok és a műfajelemzések tehetik teljessé a szaknyelv és a szakszövegek megismertetését.

4 Neologizmusok a gazdasági írott sajtóban

4.1 A neologizmus fogalma

Mindenekelőtt meg kell különböztetnünk egymástól a neologizmus és az új szó terminust. A neologizmus terminus leszűkíti és konkretizálja az új szó fogalmát. Az új szavak kiválasztásánál csak megjelenésük idejét vesszük figyelembe, a neologizmus terminus hangsúlyozza a különleges stilisztikai tulajdonságokat is, amelyek e szavak felfogásával, megértésével kapcsolatosak. Neologizmusnak nevezhetők tehát azok a szavak, amelyek megőrzik a frissesség és az újdonság árnyalatát. Az új megnevezések csak rövid ideig maradnak neologizmusok, ha befogadja őket a nyelv, akkor az aktív lexika állományát bővítik. Ma a nemrég született szavak gyorsan válnak megszokottá, tehát elveszítik neologizmus voltukat, de mégis új szavaknak minősülnek néhány évig. A szokványossá válás, a lexikalizálódás is fontos sajátossága a neologizmusoknak. Ezáltal válik el más lexikai innovációtól, mint pl. az okkazonalizmusoktól, egyszeri, individuális, ad-hoc- alakulatoktól, vagy az egyéb új használati módoktól (pl. metafórikus megfogalmazásoktól). (N. Csák 2007)

A szaknyelv, és mint ennek része az írott sajtó nyelve állandó átalakuláson megy keresztül. Az új szavak, fogalmak és terminusok létrejöttével a nyelv a mindenkori társadalmi, gazdasági állapotokat tükrözi. A kifejezések új jelentéstartalommal bővülnek, régi jelentésük akár feledésbe is merülhet. Az így keletkezett neologizmusok új nyelvi jelenségeket takarnak. Tisztáznunk kell a neologizmus fogalmát. Szathmári (1961: 487) meghatározása:

A neologizmusok azok a szavak, kifejezések, jelenségarnyalatok, nyelvtani formák, amelyekkel a nyelv a társadalmi viszonyok és a gondolkodás fejlődésével párhuzamosan állandóan gazdagodik.

4.2 A neologizmus története

A neologizmus fogalmának tisztázása után fontosnak tartjuk a neologizmus történetének bemutatását is.

A szót a XVIII. század második felében a francia nyelvből vették át. A francia *néologisme* a XVIII. század első felének új szóalkotása volt. A szó konnotációja inkább negatív színezetű volt, hiszen a hagyományosan nyelvpurisztikus hozzáállásból adódóan minden nyelvi innováció kíméletlen elutasításba ütközött akkoriban. Megkülönböztették a *néologie*-t, az indokolható és logikus nyelvi innovácót a *néologisme*-től, mely szükségtelen és logikátlan nyelvi újítást jelölt. Szemben állt a kreatív nyelvújító (*néologue*) a fölösleges és értelmetlen új szavak kitalálójával (*néologiste*). Az 1726-ban Párizsban megjelent szótár (Pierre-Francois Desfontaines: *Dictionnaire néologique á l'usage des beaux du siècle*) elsődleges célja az volt, hogy gúnyos kritika alá vonja a divatos szavakat és szófordulatokat, tehát ezt inkább egy anti-neologizmus-szótárként lehetett elkönyvelni. Alletz (1770) és Mercier (1801) viszont megalapozta a francia neologizmuslexikográfia hagyományát. Előttük minden olyan kísérlet, amely a neologizmusok szótárba történő felvételét célozta meg, kudarcba fulladt.

Desfontaines utódként Christoph Otto Freiherr von Schönaich alkotta meg 1754-ben a *Die ganze Ästhetik in einer Nuss oder Neologisches Wörterbuch* című művet. Erről a kötetéről is elmondható, hogy gúnyos kritika alá vonta a főleg szépirodalomban fellelhető neologizmusokat, amelyek nagy része okkazonalizmus volt. Az írásmű tehát nem tekinthető hagyományos értelemben szótárnak. A *Neolog/Neolog, Neologie, neologisch* lexémák először J. Ch. A. Heyse 1804-es idegen szavak szótárába kerültek be. A nyelvtudományra vonatkozó jelentés taglalása azonban még háttérbe szorul, inkább a didaktikára, ideológiára kerül a hangsúly. A korrekt és differenciált magyarázat először Brockhaus 1846-os *Conversationslexikon*-jában lelhető fel. A neologizmus semleges definíciói a 19. század végétől válnak gyakorivá. (N. Csák 2007)

A neológia az új lexémák tudománya. Egyik legfontosabb feladata: az új lexémák típusainak kimutatása, tipológiája és klasszifikációjuk módszereinek kidolgozása. A szavak elavulásának a tendenciája lassúbb, mint a szavak keletkezésének tempója.

Új szavak akkor jönnek létre, ha:

- új reáliákat kell megnevezni
- az expresszivitás kifejezésre fektetünk hangsúlyt.

A szavak akkor évülnek el, ha:

- a jelölt reália kiveszik.

A klasszifikációk kiindulópontját általában a nomináció jellege adja meg. A nomináció alapvető forrásainak legtöbbször azonos jellege van. Egy új jelenség megjelölésére vagy a már meglévő lexikai egységek alapján alakulhat ki egy új szó különböző affixációs eszközökkel, vagy idegen szó kölcsönzésével, vagy szóösszetétel, illetve lexéma értékű szó szerkezet keletkezésével. Olyan szót is felhasználhatunk, amely már megvolt a nyelvben, de megváltozik a szemantikai kiterjedése, és gyakran eközben a stilisztikai színezete is. A szóteremtésre alig találunk példát. A szóteremtések analóg szóalkotási minta nélkül jöttek létre, de ez a szóalkotási mód egyre ritkábban fordul elő.

4.3 A neologizmusok csoportosítása és létrehozásának módjai

Megemlíjtük itt a hagyományos csoportosítást is:

- Fogalmi neologizmusok: pl. *részesevés*
- Jelentésbeli neologizmusok: pl. *üzemel* (bolt is)
- Formai (grammatikai) neologizmusok: *azt nyilatkozta* (tárgyatlanból tárgyas ige).

A későbbiekben azonban javasoljuk a keletkezés célja, és a keletkezés módja szerinti felosztást:

A keletkezés célja alapján:

- Szükségszerű neologizmusok
- Stilisztikai neologizmusok (ide értendők Minya szerint a pillanatnyi és individuális azaz, okkazonalizmusok is).

A keletkezés módja alapján is rendszerezi Minya a neologizmusokat, melyekre a szóalkotásban fejezetben kívánunk részletesebben kitérni.

A neologizmusokat:

- szerkesztettségük,
- rendeltetésük,
- használati szférájuk,
- stilisztikai színezetük és
- származásuk szerint szintén csoportosíthatjuk.

A neologizmusokat időszerűsége és logikussága miatt mi Minya (2003: 14) nyomán fogjuk felosztani:

- A neologizmusok keletkezésének célja

☐ Szükségszerű neologizmusok
--

☐ Stilisztikai neologizmusok
--

- A neologizmusok keletkezésének módja

☐ Szóösszetétellel létrejött neologizmusok
--

☐ Szóképzéssel létrejött neologizmusok
--

○ Elvonással létrejött neologizmusok
○ Szóvegyüléssel létrejött neologizmusok
○ Mozaikszó-alkotással létrejött neologizmusok
○ Rövidüléssel létrejött neologizmusok
○ Jelentésbővüléssel létrejött neologizmusok
○ Idegen szavak mint neologizmusok
○ Lexéma értékű szó szerkezetek mint neologizmusok

A magyar szakirodalomban a szóalkotás módjait Keszler (2000) a következő formában rendszerezi:

- Szóképzés
  - Igeképzők
  - Névszóképzők
  - igenévképzők
- Szóösszetétel
  - Szervetlen (alkotóelemei között nincs grammatikai viszony)
  - Szerves (alkotóelemei között grammatikai viszony van)
    - Morfológiai típusúak (morfémaértékű viszonyzókkal)
    - Szintaktikai típusúak:
      - Mellérendelők
      - Alárendelők
        - Alanyosak
        - Tárgyasok
        - Határozósak
        - Jelzősek
        - Jelentéssűrítők
- Ritkább szóalkotási módok:
  - ikerítés:

- szórövidülés és annak továbbképzése
- elvonás
- szócsonkítás: Keszler a terminust kizárólag a nyelvújítás során létrejött szavakra alkalmazza. Nem mindig képző kerül elvonásra, hanem a lexémák szervesen vannak megcsonkítva
- mozaikszók
  - betűszók
  - szóösszevonások
  - szóösszerántás (egymástól eltérő jelentésűek), főleg a nyelvújítás idejében volt népszerű
  - szóalakvegyülés/kontamináció (rokonértelműek):
  - egyéb mozaikszók:
    - szóhasadás
    - népetimológia/szóértelmesítés
    - tulajdonnevek köznevesülése
    - elemszilárdulás

A szókészletet a neologizmusok osztályozásán (szóösszetétel, szóképzés, szóelvonás, szóvegyülés, mozaikszó-alkotás, rövidítés, jelentésbővülés, idegen szók, lexéma értékű szószerkezetek) keresztül vizsgáljuk. Későbbiekben igazoljuk, hogy a neologizmusok típusai közül a szóösszetétellel keletkező kifejezések száma a legnagyobb. Az új kifejezések jelentős része idegen eredetű szó. Az idegen szók nyelvünkbe történő beépítése a nyelv természetes fejlődésének alapja. A nyelvek kölcsönhatása nélkül egy nyelv sem érte volna el jelenlegi fejlettségi fokát, túlzott alkalmazásuk azonban zavaró lehet.

5 Visszatekintés egy korábbi korszak nyelvi változásaira

5.1 Bevezetés

Ebben a fejezetben összevetésképpen bemutatjuk a teljesség igénye nélkül, hogyan zajlott le egy, a 90'-es évekhez hasonló mértékű politikai és gazdasági változás után nyelvünk neologizmusainak megalkotása.

Bizonyos mértékig párhuzamba állítható a rendszerváltás utáni időszak az 1945 utáni korszakkal, amelyre az angoltól eltérően az orosz nyelv intenzív hatása volt a jellemző. Az akkori politikai, társadalmi, gazdasági változások is jelentős lexikai és szemantikai változásokat idéztek elő a magyar nyelv szókincsében. A magyar szókincs gyarapodása 1945 óta a szokottnál is gyorsabb ütemű. Az új szavak az életben bekövetkezett hatalmas fordulatot és az ennek nyomán megindult nagyiramú fejlődést tükrözik. Érzékeltetik a technika jelentős fejlődését. Kiolvashatjuk belőlük azt is, hogy kialakult a munkaszervezés új, szocialista formája, a népgazdasági terven alapuló termelés, melynek hatóereje a szocialista munkaverseny.

Az eddigi vizsgálatok, véleményünk szerint, nem adnak teljes képet a korszak nyelvi arculatáról és szókészletéről. Erre pedig annál is inkább szükség lenne, mert már a mai nyelvhasználók között is van olyan réteg, melynek passzív szókincséből is hiányoznak e lexikai elemek.

A példák az 1948 és 1950 közötti *Szabad Nép* című lap napjainkban is rendelkezésre álló számaiból tevődnek össze. Azért választottam ezt a forrást, mert az új szavak elsősorban újságokon keresztül jutottak el a nyelvhasználókhoz, valamint az újságokban megjelent riportok tükrözik a „beszélők” szóhasználatát is, s ez a lap naprakészen követte a változásokat.

5.2 A magyar szókészlet módosulása 1945 után

A hapaxok vizsgálatára ebben a fejezetben nem térünk ki. A nyelvi adatok vizsgálata és rendezése során ugyanakkor arra figyelemmel kellett lennünk, hogy a neologizmusok nem feltétlenül újsütetű lexéma formájában jelentek meg, hanem épp ellenkezőleg, a magyar nyelv rendszerében javarészt már volt valamiféle előzményük. Már rögzítettük, hogy a neologizmusok azok a szavak, kifejezések, jelentésárnyalatok, nyelvtani formák, amelyekkel a nyelv a társadalmi viszonyok és a gondolkodás alakulásával, fejlődésével párhuzamosan állandóan gazdagodik. E meghatározás utal arra, hogy a neologizmus fogalmi, jelentésbeli és formai egyaránt lehet, vagyis az új nyelvi fejlemény több oldalról megközelíthető. Az érzelmi, hangulati módosulást is figyelembe véve pedig a kép még árnyaltabbá válik. Ha az új nyelvi fejlemény létrejöttét a társadalmi-politikai valóság, a gazdasági és a kulturális élet változása indokolja, célját tekintve szükségszerű neologizmus létrejöttéről szólhatunk.

Más a helyzet viszont a stilisztikai neologizmusok esetében, amelyeknek kialakulását az expresszivitás indokolja. Az utóbbi nem kizárólag a költői-írói nyelv sajátja; szerencsés vagy kevésbé szerencsés formában a publicisztika és a közélet nyelvhasználata is előszeretettel alkalmaz meghökkentő és hatásos fordulatokat, amint az előző fejezetünkben is kiderült.

Az általunk vizsgált korszakokban például különösen nagy teret kaptak a sablonos és terjengős kifejezések. E feltűnő nyelvi jelenség gyors elterjedése és meghonosodása a közügyekkel kapcsolatos véleménynyilvánítás általánossá válásának, valamint a mondandó kényszeres hangsúlyozásának és a szónokok gyakorlatlanságának tudható be.

5.3 Különféle szóalkotási módok 1945 után

- **Szóösszetételek**

Az új nyelvi fejlemények két nagy csoportja ebben a korban is a két leggyakoribb szóalkotási móddal, szóösszetétellel és szóképzéssel keletkezett. A magyar nyelvben már jelen levő lexémák összetétele révén született például a *termelőszövetkezet* szó, amely a gazdasági élet átszervezése kapcsán a szocialista mezőgazdaság jelképe lett.

A szóösszetételek egyik alfajaként értelmeztük azt a gyakori jelenséget, amelyben a nyelvünk szókincsében addig egymagában álló igét igekötővel látták el (bizonyos divatszók esetében többel is).

Az igekötők használata neologizmusok alkotására ma is használatos.

- **A szóképzés**

A szóalkotás másik leggyakoribb módja a szóképzés volt, vagyis az a morfológiai művelet, amelynek során egy lexémához képzőt illesztünk, s ezáltal új nyelvi elemet hozunk létre. Szóképzés bekövetkezhet egy adott szófajon belül is, de gyakoribb, hogy átlépi a szófaji határokat. Ezekben az esetekben szófajváltás megy végbe. Szóképzés szempontjából az összegyűlt anyag szavainak többsége a denominális igeképzés példáját mutatja. Magyar tő esetén ebben a korszakban a legproduktívabbnak a *-z* és az *-ít* denominális igeképző bizonyult. Az ilyen szóalkotás jellemző példái a *hajráz*, a *társadalmasít* igék voltak.

A névszóképzés jellegzetes példája a mezőgazdaság gépesítéséhez kapcsolódó jelképertékű foglalkozásnak, a *traktor* főnévből képzett *traktoros*nak a megnevezése. Új keletű jelenségnek számított a *dolgozik* igéből képzett, munkaterülettől független, általános jelentésű *dolgozó*.

- **Mozaikszó-alkotás**

Korhoz kötött jellegzetességük folytán a szóalkotási eljárások közül ki kell emelnünk a mozaikszó-alkotással létrejött neologizmusokat, amelyek elsősorban a párt, a tömegszervezetek és a termelés közös szervezeti kereteinek megnevezésére alakultak ki. A legelterjedtebb közülük a mezőgazdasági termelés új, közös formáját jelentő termelőség-összetételből rövidült *téesz* volt. A termelőség-összetelési csoportnak mint hosszú és gyakorta használt jelzős szerkezetnek ugyancsak kialakult a maga közkeletű *téeszcsé* rövidítése. Szintén a megváltozott gazdasági viszonyokhoz kötődött az állami szektoron kívül álló tulajdonformának, a magánszektornak a megjelölésére a kedélyes hangulatú *maszek* szó.

- **Idegen szavak**

A neologizmusok azonban nemcsak belső fejlődés, vagyis szóalkotás eredményeképp keletkeznek, hiszen a szókincs idegen szavakkal is bővíthet. A társadalmi berendezkedés szovjet modelljének átvételét az adott korszakban elsősorban orosz nyelvi hatás kísérte. Ezt a folyamatot erősítette az orosz kultúrkörrel való — évszázadok óta példa nélkül álló — közeli érintkezésünk. A magyar szókincs orosz mintájú bővülése több módon ment végbe. Megnyilvánult idegen eredetű szavak, mint a *kulák* szó átvételében.

- **Tükörfordítás**

Szót kell azonban ejtenünk az orosz mintájú szókincsbővülés másik eljárásáról, a tükörfordításról is, amely rövidítések, összetett szavak pl. *élmunkás*, *munkacsoport*, valamint orosz szószerkezetek magyarra fordításában érhető tetten.

- **Szaknyelvi elemek átkerülése a köznyelvbe**

A neologizmusok között olyan nyelvi elemek is szép számmal akadnak, amelyeknek újdonsága csak a köznyelv esetében érvényes, vagyis a különféle szakmák szókincsébe tartozó peremnyelvi elemek kerültek be az alapszókincsbe. A legfontosabb források közé a munkásmozgalmi, a katonai, a sport-, a műszaki és a gazdasági nyelvezet tartozott. A rétegnyelvi elemek köznyelvi megjelenésének legjellemzőbb példája az illegális mozgalom zsargonjában már meglévő lexémák és fordulatok köznyelvi megjelenése volt.

Sportnyelvből átvett elem volt például a termeléssel kapcsolatban leggyakrabban említett munkaverseny összetétel második tagja, valamint a közös sporttevékenység vezető helyére utaló „él-” előtagú összetételek, például az *élmunkás*, az *élüzem* és az *éltanuló* szóban.

A rétegnyelvi elemek e köznyelvi meghonosodásának közös jellemzője a jelentés változása volt, amelynek során a szakszó értelme új, többnyire átvitt jelentéssel bővült. A társadalmi változások által elindított mobilitási folyamat ugyanis közelítette egymáshoz a társadalmi rétegeket és csoportokat, s ez magával hozta a nyelvi változatok keveredését. A köznyelvvé válás az adott szó használatának gyakoriságát is megváltoztatta.

- **Jelentésbővülés egyéb esetekben**

A jelentés bővülése korántsem csak a szakszók esetében figyelhető meg; hasonló jelenség következett be az egyik leggyakoribb igénk esetében is. A *belép* szó térbeli helyzetváltoztatáson alapuló jelentése átvitt értelemmel bővült, s immár a megváltozott társadalmi berendezkedés új szervezet- és intézményrendszeréhez való csatlakozást jelentette. Az adott korszak frazeológiájában (faluhelyen) a *belép* ige napi használatának vonzata a termelőszövetkezet volt, amelyet a jelentéstapadásnak megfelelően automatikusan hozzáértettek.

A kor másik alapszava, a *terv* szintén fontos új jelentéssel bővült. A szónak nemcsak a konnotatív, hanem a denotatív jelentése is változott: a *terv* mint „a szocialista gazdaság

tervezésének időbeli és mennyiségi egysége” a sajtó hasábjain és a politikai nyelvhasználatban egyaránt a leggyakrabban emlegetett fogalmak közé került.

- **Lexémaértékű szószerkezetek és más frazeológiai egységek**

Neologizmus gyanánt nemcsak lexémák, hanem lexémaértékű szószerkezetek és más frazeológiai egységek is keletkeztek. A gazdaság szerkezetének átalakításából adódott a *nagyüzemi gazdálkodás* szószerkezet, amely jelentéssűrítő jellege folytán hosszabb magyarázatot takarított meg. Létrejöttét a gazdálkodás átszervezésének új fogalma indokolta.

A neologizmusok létrejöttéről nincsenek pontos adataink. Az új jelenségek megnevezésének szükségletéből kiindulva legáltalánosabb forrásuk a spontán szóalkotás lehetett, amely ha jól sikerült, a médiahasználat — elsősorban az újságolvasás — révén széles körben elterjedt.

Az új szavak jelentős része ebben a korszakban is lexémaértékű szószerkezetek és szóösszetételek segítségével jöttek létre, s a termeléssel, a mozgalmi–politikai élettel, a világpolitikával, a fellendülő kulturális élettel kapcsolatosak: *népgazdaság, munkaverseny, versenybizottság, munkafelajánlás, brigádmozgalom, rohamcsapat, élmunkás, terménybeadás* (SzN 1948-51).

5.4 Példák szótárából

Itt az előbbi szóanyagot egybevetjük a TESz. és az ÉKsz. anyagával.

J ö v e v é n y s z ó k

Az orosz szó morfeikus átvétele teljes, a fonemikus helyettesítés viszont gyakran csak részleges:

kolhoz 'kollektív gazdaság' 1934/1966 (TESz. II, 526; ÉKsz. 784). Ez a szóösszevonással létrejött szó általában az orosz/szovjet mezőgazdasági termelési egységet jelenti pl. a magyar parasztküldöttségek szovjetunióbeli élménybeszámolójában, a Szovjetunióból küldött tudósításban: *kolhozrendszer, ~föld, ~paraszt, ~tag, ~mozgalom, ~elnök* stb.

A *kolhoz* szó, főleg a korszak elején, igencsak negatív jelentésű. A kolhozoknak megfelelő magyar mezőgazdasági egységet egyébként *termelőszövetkezet*, illetve a szó szerinti fordítás eredményeként szereplő jelzős szerkezet, a *közös gazdaság* jelöli.

kulák 'zsirosparaszt, nagygazda' 1926 (TESz. II, 662; ÉKsz. 798). A két világháború között 'birtokos paraszt' semleges jelentésű szó 1948 után Magyarországon is negatív előjelűvé vált: pl. hátralékos, spekuláns, árdrágító, feketéző, szabotáló kulákok.

Az orosz nyelvbe is idegen nyelvből került szavak. Az orosz nyelv közvetlen átadóként szerepel e szavak esetében:

kombájn '1. arató-cséplőgép 2. bányakombájn' [or. < ang.] 1934/1966 (TESz. II, 534; ÉKsz. 750).

kombinát 'egybekapcsolódó gyártási folyamatokat egyesítő vállalat' [or. < lat.] 1939/1953 (TESz. II, 534; ÉKsz. 750). Az *acélkombinát, textilkombinát* stb. összetett szavakban előforduló szó a mai nyelvhasználatban is megtalálható; pl. *húskombinát*.

T ü k ö r j e l e n t é s ű s z a v a k

A magyar nyelvben is meglévő, főleg idegen szók átveszik az oroszban is használatos szó többlet- vagy más jelentését:

brigád '2. munkacsapat' 1953 (TESz. I, 369; ÉKsz. 157). Több összetett szó alakult vele: *~munka, ~tag, ~verseny, ~vezető*.

A TESz.-ben számon tartott lexikai elemeken túl — a sajtótermékek és az ÉKsz. tanúsága szerint — 1948 után még más orosz eredetű, illetve orosz hatásra keletkezett szavak is bekerültek nyelvünkbe.

A szókölcsönzés, azaz a jövevényszók csoportjába az alábbi szavak sorolhatók még:

sztahanovista I. fn 'a régebbi szocialista munkaversenyben a termelési normákat nagymértékben túlteljesítő üzemi dolgozó, kül. munkás' („a *sztahanovisták* élharcosai a tervnek” SzN. 1950. jan. 13) II. mn. 'sztahanovistaként dolgozó, sztahanovistával kapcsolatos'. Nagyon sok szókapcsolatban használatos: *~módszer*, *~teljesítmény*, *~tapasztalatok*, *~tanácskozás*, *~tanfolyam*, *~iskola* stb.

A szóanyag többsége a szovjet reáliákra épülő, a szovjet valóságban gyökerező fogalmakat jelölő szónak a *t ü k ö r f o r d í t á s a*; néhány szó használata pedig a *t ü k ö r j e l e n t é s e n* alapul.

T ü k ö r j e l e n t é s

grafikon „Az üzemvezetőségnek készítsenek *grafikonokat*”... (SzN. 1950. III. 1.) 'olyan munkaterv, amely feltünteti a teljesítés pontos idő- és normamutatóit'.

gyorsítás „A sztahanovista esztorgályosok legelterjedtebb munkamódszere: *gyorsítás*, a termelési folyamat lerövidítése.” (SzN. 1950. I. 8.).

T ü k ö r f o r d í t á s

munkaverseny 'dolgozóknak, vállalatoknak (bizonyos időszakra szóló), a termelékenység fokozására irányuló verseny' (ÉKsz. 976).

versenymozgalom 'munkaverseny(ek) szervezésére, fejlesztésére irányuló m.' (ÉKsz. 1486).

brigádverseny 'a szocialista munkaverseny szellemében valamilyen ünnepi alkalomból, illetve alkalomra vállalt teljesítmény' (ÉKsz. 370).

élmunkás '1948–1950-ig kiváló teljesítményért e címmel kitüntetett munkás' (ÉKsz. 294).

A bemutatott példákat vizsgálván azt látjuk, hogy a szóalkotás szinte valamennyi módját felleljük a korabeli neologizmusok között a gazdasági sajtónyelvben. A szókincs bővítésében ezúttal is a nyelvünkben leggyakoribb két szóalkotási mód, a szóösszetétel és a szóképzés jutott a legnagyobb szerephez. A szókincsgyarapodás egyéb módjai közül a peremnyelvi szakkifejezések köznyelvi meghonosodását és jelentésbővülését kell kiemelnünk. Mindez azonban még így is elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy a nyelv lépést tartson a társadalom radikális változásával. A szóteremtés mellett így a szókincsbővítés másik módjára, az idegen nyelvből való átvételekre is sor került — ezek a szavak leginkább a munkásmozgalom nemzetközi műszavainak rétegéből, az illegális mozgalom magyar szókészletéből és az orosz nyelvből származtak nagy részben.

Ha azonban a XXI. század távlatából tekintünk végig az összegyűlt anyagon, azt tapasztaljuk, hogy az a bizonyos negyvenöt esztendő igen rövid idő volt nyelvünk fejlődésében. Ezt az is alátámasztja, hogy a felsorolt példák egyike sem gyökerezett meg a magyar nyelvben. Nem is kell ezen meglepődni, hiszen egy nyelv kialakulása több évezredes folyamat eredménye. A kommunikációt éppen ez az állandóság teszi zavartalanná, miközben a nyelvnek a változásokkal is lépést kell tartania. Minthogy azonban a felsorolt neologizmusok java része az ország életének szovjet típusú átfarmálásához kapcsolódott, a társadalmi háttér változása az államszocializmushoz kapcsolódó nyelvi elemek elavulására vezetett. Az alapszókincsből kikerülve ezek a szavak a történelemkönyvek lapjaira szorultak, s mára már a jelenkor történetírásának szakterminusaivá váltak.

6 Szóalkotás 2000 után

6.1 Jelentésmódosulások a gazdasági írott sajtóban

A szaknyelvi kifejezések folyamatos bővülése nem csak az újonnan alkotott terminusok révén történik, hanem már meglévő, mindennapjainkban használt fogalmakon keresztül is. A köznyelvi szavak a gazdasági szaknyelv szókincsét is képezik, úgy, hogy új jelentéstartalommal bővülnek, vagy jelentésük átalakul. Elfogadjuk Fábián (1999: 223) gondolatát a szóalkotásról:

„A szóalkotás módjaiban nincs különbség: a gazdasági élet új szavait ugyanazokkal az eszközökkel hozzák létre, mint az irodalom szavait: nyelvújítás szóalkotási módjainak valamelyikén”.

A szakszókincs gyarapodása a köznyelvi szavak adaptálásával gyors folyamat, ami a szaknyelv és a köznyelv szoros kapcsolatát igazolja. Az új jelentéstartalmak leginkább a gazdasági sajtó által válnak ismertté, és ugyancsak a sajtó ereje az, ami bizonyos jelentéseket mellőzötté tesz.

A szavaknak csak a jelentése változik, hangalakja megmarad, a jelentésmódosulást követően mégis új szó jön létre. A szó ugyanis a hangalak és a jelentés összessége (É. Kiss 1998), ezért ha a jelentés megváltozik, új szó keletkezik. A magyar nyelvű írott sajtóból (HVG, 2000-2005) vett példákon keresztül igazoljuk állításunkat.

Példák:

Befagyasztás:

Bérek befagyasztása, azaz huzamosabb ideig változatlan a bér összege.

Fekete:

Illegális kereskedelmi, gazdasági tevékenység jelzője.
Szóösszetételekben is előfordul: *feketepiac, feketemunka*.

Injekció:

Pénzbeli támogatás. Szóösszetételben: *tőkeinjekció*.

Kommandó:

Olyan állami, szakértőkből álló szervezet, amely törvénytelen ségek felderítésére alakul. Szóösszetételben: *vámkommandó, árkommandó*.

Kosár:

Rendeletek, szolgáltatások, tevékenységek összessége.
Szóösszetételben: *vámkosár*.

Sárdobálás:

Gazdasági, politikai ellenfelek egymást rágalmazzák.

Az új jelentés által keletkezett új szavak tartóssága a használat gyakoriságától és körétől függ. Nagyrészt a sajtó felelőssége, hogy az új kifejezések csak alkalmi szókapcsolatok maradnak vagy a köztudatban is rögzülnek.

Végül egyetértünk Büky (1993: 426) kijelentésével a jelentésmódosulás következtében létrejött szavakról:

Az újabb jelentésfejlleményű és használatú szavak végül is nagy többségükben beleillenek bizonyos mezőösszefüggésekbe, illetőleg 'lefednek' bizonyos valóságvonatkozásokat. Ezek lefedése, nyelvi megjelölése nem az összes, hanem csupán egyes nyelvrétegekben megy végbe, mégpedig gyorsan.

6.2 Idegen szók a gazdasági írott sajtóban

A köznyelvi és szaknyelvi szókincs bővüléséhez az idegen szók használata is hozzájárul. Az idegen szók elterjedésének okai a következők:

- Anyanyelvi kifejezés teljes hiánya: *marketing, VIP, pool, speditőr, outdoor-training.*
- Anyanyelvi kifejezés, ahol csak részleges a fogalmi egyezés: *audit – vállalati átvilágítás, monitoring – megfigyelés, supervisor – ellenőr, broker – alkusz, design – terv, aktor – piaci szereplő.*
- Nyelvi sznobizmus: Idegen szavak túlzott mértékű használata a műveltség fitogtatására, olyan beszédhelyzetben is, amikor az anyanyelvi kifejezés is helytálló lehetne.

Az idegen szavak átvételének, a nyelvek kölcsönhatásának több évszázados múltja van.

Bár idegen szavaink többsége az angol nyelvből került a magyarba, az idegen szók többnyire valóban latin és görög eredetűek. Zimányi (2000: 500) ezért „*angol hatására megújuló latinizmusoknak*” is nevezi napjaink divatos idegen kifejezéseit.

Az idegen szavak elfogadottságának és nyelvi illeszkedésének jele, ha helyesírásában a magyar nyelvrendszerhez igazodik. Néhány példa: *menedzser, lízing, portfólió, büdzsé, diler, szponzor, disztribútor, logó, korridor.*

Vannak olyan idegen szavak, amelyek még őrzik idegenszerűségüket, ami helyesírásukban is tükröződik. Néhány példa: *franchise, PR (pi-árnak ejtjük!), boom, executive, controlling, know-how.*

Kiemeljük itt Ország (1977), Szűts (1992) és Bencze (1993) kutatásait, melyek a közgazdasági szaknyelvben elterjedt anglicizmusokra összpontosítanak. A gazdasági szaknyelv elterjedt közvetítője az írott gazdasági sajtó. A sajtóban megjelenő idegen szókat Minya (2003: 24) tagolása alapján csoportosítjuk:

- Szükségszerű neologizmusok: nélkülözhetetlen szakkifejezések, amelyek huzamos ideig a szaknyelv része maradnak. Helyesírásuk a szó elfogadottságától függően az eredeti vagy a magyar szabályoknak is megfelelhetnek. Néhány

példa: *profit, értékindex, rentábilis, desztináció, import, vizit (díj), integráció, biznusz.*

- Stilisztikai neologizmusok: alkalmi kifejezések (hapaxok), amelyek hangulatkelő szándékkal keletkeznek, érvényességük az adott szöveg kontextusára terjed ki. Rendszerint a magyar helyesírás szabályait követve, fonetikus átírások. Néhány példa: *hekkerkedik, heppening, apdétel, szekondhendes.*

A hapaxok alkalmazásáról részletesen a következő fejezetben írunk.

Két nyelv közötti kölcsönhatás eredménye az idegen eredetű szavak és kifejezések átvétele. A nyelvi kölcsönhatásnak a lexikai, vagyis szókészletbeli hatásaival foglalkozunk, mivel ez a szint szembeűnően alakítja nyelvi magatartásunkat a köznyelvben és szaknyelvben egyaránt.

A nyelvi kölcsönzés jelensége a nyelvek kialakulása óta létezik. A különböző nyelveket beszélők csoportjai egymás szókincsét részben átvették és a folyamat ma sem ért véget. Haugen (1969) meghatározásában a nyelvi kölcsönzés egy nyelv elemeinek egy másik nyelvbeli reprodukciójára tett kísérlet. Haugen (1969) szerint a nyelvi kölcsönzés csak akkor helytálló fogalom, ha igazolható, hogy a szavak átvétele a nyelvek kölcsönhatása után történt és nem a másik nyelv véletlenszerű hangalaki egyezést mutató, saját produktuma.

A szavak átvétele nem előzetes megegyezés alapján történik, a szókölcönzés okai rendszerint gazdasági, tudományos vagy társadalmi szükségletre vezethetők vissza. A kis nyelvek vagy gazdaságilag kevésbé fejlett országok nyelvei hajlamosabbak az átvevő szerepre, mint a fejlettebb országok nyelvei. Kivételt képeznek a speciálisan kultúrafüggő elnevezések (ételnevek, népszokások, táncok neve stb.), amelyek a beszélt nyelv gazdasági erejétől függetlenül átkerülnek a domináns nyelv rendszerébe.

Grosjean (1982: 299) a kölcsönhatás jelenségét *nyelvi interferenciának* nevezte, ami a beszélő szándékától független jelenség. Felfogása szerint a fogalom egyrészt két nyelv egymásra hatása, másrészt az adott nyelv normájától eltérő elemek használata egy a másik nyelv hatására. A nyelvek közötti kapcsolatok vizsgálatának külön tudománya is létezik: a *kontaktológia*.

A magyar nyelvet megfigyelve kijelenthetjük, hogy a korábbi német és latin befolyást az erőteljes angol hatás váltotta fel, melynek okait a korábbi, globalizációról szóló fejezetben tárgyaltuk.

A nyelvi kölcsönhatás következtében a nyelvünkbe került szavak esetében különbséget kell tennünk az idegen szó (Fremdwort, foreign word) és a jövevényszó (Lehnwort, loan word) között. A jövevényszavakat alapvetően az különbözteti meg az idegen szavaktól, hogy az átvevő nyelv rendszerébe beilleszkedtek, azonosultak a többi nyelvi elem jellemzőivel:

- Morfológiával rendelkezik: ragok, toldalékok és képzők hozzárendelhetők
- Helyesírása alkalmazkodott az átvevő nyelv rendszeréhez
- Hangalakja illeszkedik az átvevő nyelv hangrendszeréhez

Kiss (1999) kölcsönszóknak nevezi az átvételeket, melynek két kategóriája a *jövevényszó* és az *idegen szó*. A jövevényszó legfőbb jellemvonása Kiss szerint az idegenszerűség megszűnése és az átvevő nyelvbe való hang- és alaktani illeszkedése. Az idegen szavaknál azonban a szó „*idegen volta érzékelhető az anyanyelvi beszélő számára*” (Kiss 1999: 203).

Néhány példával érzékeltetjük a jövevényszó és idegen szó közötti különbségeket:

- Idegen szavak a mai magyar nyelvhasználatban, mint *offshore (cégek)*, *slide*, *software (bár magyar helyesírással már létezik: szoftver)*, *link*, *laptop*

- Jövevényszavak a mai magyar nyelvhasználatban, mint *sztrájk, drukk, masina*

Az idegen szavakról szólva említést tettünk azokról, amelyeket az anyanyelvi kifejezés hiánya tett elfogadottá. A multinacionális vállalatok megjelenése, a szerteágazó üzleti kapcsolatok, a gazdasági élet nemzetközi összefonódása az idegen szavak terjedését felgyorsították. A gazdasági szaknyelv szókincse is bővült a nemzetközivé vált idegen szavakkal. A többnyire angol eredetű terminusok nem csak hazánkban terjedtek el eredeti formájukban (is), hanem más nyelvekben is, amelyekre az angol hatást gyakorol. Néhány kifejezés: *tender, buy-and-hold, leasing, license*.

6.3 Mozaikszók és rövidülések a gazdasági írott sajtóban

A mozaikszók vagy betűszók a szóképzés speciális termékei, mivel a nyelvi leleményesség és a gyors információátadás igénye elegyedik bennük. A sajtótermékek cikkeinek rövidülése megköveteli a nyelvi kifejezések 'gazdaságosságát'. Betűszókat, mozaikszókat alkalmaznak például a következő kategóriák rövidítésére:

- gazdasági, politikai fogalmak, jelenségek: *GDP, BTL*
- pártok: *CDU, AML, Fidesz, MSZP*
- intézménynevek: *UCLA, ORTT, MÚOSZ, ÉDÁSZ*
- szervezetek neve: *WHO, Sinosz, UNICEF*
- titulusok: *PhD, DSc, CEO*
- hivatalok: *APEH, VPOP*
- sajtótermékek: *HVG*
- pénzügyi fogalmak: *APEX, FITW, TA*
- tudományos fogalmak: *MRI, CAT, GPS*

A mozaikszavak használatával tudományos-ismeretterjesztő gazdasági sajtótermékekben a szerzők feltételezik, hogy az olvasó értelmezni tudja a rövidítéseket. Ismertté és a köznyelvben is gyakorivá válnak a mindennapokban használt rövidítések. Az előző felsorolásból láthatjuk, hogy közneveket és tulajdonneveket is rövidítünk. Néhány példa:

Tulajdonnevek rövidítése:

MTI – Magyar Távirati Iroda

HVG – Heti Világgazdaság

OEP – Országos Egészségbiztosítási Pénztár

RET – Regionális Egészségügyi Tanács

APEH – Adó és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal

EBESZ – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet

Köznevek rövidítése:

eva – egyszerűsített vállalkozói adó

tb – társadalombiztosítás

kkv – kis- és középvállalkozások

áfa – általános forgalmi adó

taj – társadalombiztosítási azonosító jel

Zrt – Zártkörű részvénytársaság

szja – személyi jövedelemadó

Előfordulhat, hogy egy mozaikszó többszörös referenciával (és nem jelentéssel!) rendelkezik, amelyek rendszerint különböző kategóriákba sorolhatók. A referencia kifejezés tulajdonnevek esetében különösen helytálló:

A tulajdonnevek referenciája esetén egy nyelvi jel egy egyedre referál, szemben a köznevekkel, ahol egy nyelvi jel egy csoport minden tagjával referenciális

kapcsolatban áll [...] A tulajdonnevek olyan névszók, melyek ad hoc módon referálnak valamire egy ad hoc megnevezési aktus során (Huszár 2005: 92)

Ha egy mozaikszó egy intézmény nevét rejti, a másik referencia nem egy intézményhez, hanem egy fogalomhoz vagy jelenséghez kötődik. A mozaikszavak helyénvaló használata és felismerése kontextusfüggő. Főleg idegen nyelvű sajtótermékek szövegeiben jelenthet nehézséget. Néhány példa:

ECB – European Central Bank – electronic codebook

PC – Parliamentary Commissioner (=ombudsman) – personal computer

GM – General Motors Corporation – genetically modified

LP- Labour Party – linear programming

ITT – International Telephone and Telegraph Corporation – insuline tolerance test

USA – United States of America – United States Army

Számos mozaikszó azonos referenciával több nyelvben is használatos az adott nyelv rövidítését elterjesztve a köztudatban. Néhány példa:

Angol és magyar nyelvű mozaikszavak azonos referenciával:

UNO – ENSZ: United Nations Organisation – Egyesült Nemzetek Szervezete

VAT - áfa: value added tax – általános forgalmi adó (nem ugyanaz a terminus az eltérő jogrend miatt: VAT – Hozzáadott érték adó)

OSCE – EBESZ: Organisation for Security and Cooperation in Europe – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet

Helyesnek tartjuk a szaknyelvi szókincs bővítését mozaikszavakkal. A gazdasági szaksajtó cikkeiben a rövidítések helyes arányának betartása színesebb és pontosabb megfogalmazást tesz lehetővé, és az információ közvetítése felgyorsul.

6.4 Szóösszetételek

6.4.1 A szóösszetételek általános jellemzői

Neologizmusok leggyakrabban szóösszetétellel keletkeznek. A szóösszetételek két szabad morfémből álló kifejezések, jelentésüket a szót alkotó tagok adják. Az összetételek kategorizálásához meg kell adnunk néhány szabályszerűséget (É. Kiss-Kiefer-Siptár 1999):

- Az összetételek egyik tagja sem lehet referenciális, vagyis csak generikus értelemben történhet visszautalás.

Példa: *adórevízió. Az ügyvédi irodákban adórevíziót hajtottak végre. Nagy visszhangja volt. A mondatpárban a visszhangja szó az adórevízióra és nem a szóösszetétel tagjaira vonatkozik.*

- Mivel a szóalkotás során az összetételek egységet képeznek, az alkotó elemek egyenként nem módosíthatók.

Példa: *küldöttgyűlés. Az idei küldöttgyűlés jelzős szerkezet esetében az idei szó a küldöttgyűlést minősíti, nem a szóösszetétel tagjait.*

- Termékeny összetételek könnyen lexikalizálódhatnak, jelentésük nem visszavezethető a tagok jelentésére.

A lexikalizálódás a képzés jellegzetessége a ragozással szemben. A lexikai szó a nyelvközösség szókincsének az a része, amelyet a nyelvelméleti modellek szólistákon rögzítenek, ill. a nyelv szótárában (lexikonában) tárolnak (Ladányi 2000: 180).

Példa: *méregdrága, munkaviszony.*

6.4.2 A szóösszetételek tipizálása

A szóösszetételek azonos és eltérő szófajú szavak összekapcsolásával is létrejöhetnek. Elfogadjuk Kiefer (1999) osztályozását:

Főnév + Főnév (N N)

Két főnév összekapcsolódásával képezhető a legtöbb szóösszetétel mint neologizmus.

Példa: *tagtulajdonos, euroövezet, brókerház, ügynöktörvény*

Főnév + ige (N V)/deverbális

A főnévből és igéből képzett neologizmusokat tovább osztályozhatjuk az igei vonzat szerint.

- Alanyi vonzat: Csak azok a szóösszetételek nevezhetők alanyi összetételeknek, ahol az igei tag nem rendelkezik ágens funkcióval. Az alanyi vonzatot tartalmazó szóösszetételek többnyire birtokos jelzős szerkezettel is körülírhatók.

Példa: *okafogyott, exportnövekedés (az export növekszik vagy az export növekedése)*

- Tárgyi vonzat: az utótag tárgyias ige vagy igéből képzett főnév, melléknév.

Példa: *utasszállító, vagyonkezelő, információ, ingatlanbefektető*

- Lokativus: Rendszerint lexikalizálódott szerkezetek. Felbontásuk a *való* szó segítségével történik.

Példa: *helyreállít, tönkremegy*

- Instrumentális: Többvonzatú igei tag esetében a második vonzat a cselekvés eszközére utal.

Példa: *rendszerműködtetés, energiaellátás, aszfaltborítás, felületkezelés*

Melléknév + főnév (Adj N)

Jelzős szerkezetek szóösszetétellé alakíthatók.

Példa: *kisvállalkozás, nagyvállalat, útikalauz, fizetővendég*

A melléknévvel képzett szóösszetételek között az utóbbi évtizedben a – *köteles* taggal képzett neologizmusok 'divatosak' lettek.

Példa: *adóköteles, illetékköteles, térítésköteles, tanköteles, vényköteles*

6.4.3 Szóösszetételek további lehetséges csoportosítása

Tárgyas alárendelések

Jelöletlen: *értékpapír-forgalmazó, hiteligénylés, importpótló, profitszerzés, reklámhordozó, valuta-beváltóhely*

Határozós alárendelések

Jelöletlen: határozós összetett szók: *adóigazolás, alulfinanszírozás, alulfoglalkoztatottság, importigényes, piacbarát, vállalkozóbarát, exportorientált, engedélyköteles*

Jelzős alárendelések

Minőségjelzős összetett szók

agrárgazdaság, agrártámogatás, alapjövedelem, alapköltségek, alapszerződés, átalányadó, csúcstechnika, gyorsjavítás, kisbefektető, kistrésvényes, kisvállalkozó, magánbankszámla, magánszféra, minimáljövedelem, reálárfolyam, reálkereset, reáltőke, reformtervezet, törzsrésvényes

Birtokos jelzős összetett szók

adóelőleg, adójóváírás, adóreform, árreform, árrobbanás, árstop, bérbefagyasztás, cégjog, díjbevétel, exportcsökkenés, folyószámlaszám, hitelfolyósítás, ingatlanpiac, jövedelemnövekedés, költségbecslés, létszámléépítés, létszámstop, reklámköltség, termékadó, valutakeret

Jelentéssűrítő összetételek

A jelentéssűrítő összetett szavak mondatrészekre vezethetők vissza. Kedvelt módja szóalkotásunknak.

adóhatóság, adótítok, ármanipuláció, céltartalék, devizakódex, exporttevékenység, exporttilalom, hitelegyezmény, hitelgarancia, hitelkonstrukció, importszerződés, jövedelemnyilatkozat, jövedelemplé, kamattartozás, kölcsönszerződés, költségelszámolás, közbeszerzés, létszámgazdálkodás, munkaerő-kereslet, reklámmenedzser, részvénytőzsde, termékcsalád, többletfogyasztás, többletráfordítás

Idegen szavakkal alkotott szóösszetételek

bróker cég, kreditrendszer, lízingdíj, marketingosztály, portfóliókezelő, toplista

6.4.4 A szóösszetételek rögzítéséről

Nyelvünkbe számtalan szóösszetétel került az utóbbi évtizedben, melynek nagy részét a sajtó honosította meg. A neologizmusok nyelvben való rögzülését bizonyítja, hogy 2003-ban a *Magyar helyesírás* című kötetbe is bekerültek: *médiareprezentáció, kedvezménytörvény, tenderbontás.*

Az új összetételek megjelenése ugyanakkor feltételezi, hogy más összetételek elavultak, használatuk csak alkalmoszerű. Az új szóösszetételek a helyesírási szabálykönyvből kiszorították a régi kifejezéseket, mint például: *propagandaosztály*, *mennyiségtankönyv*, *tisztartó*.

6.5 A rövidüléssel létrejött neologizmusok

Míg a mozaikszavak használata természetes jelenség a gazdasági szaknyelvben, a bizalmas stílusnak tudható be, hogy rövidülések ritkán fordulnak elő. A köznyelv azonban a kommunikáció felgyorsítása érdekében gyakran használ rövidített kifejezéseket.

A rövidülés módjai:

- Szóösszetételekben az egyik tag eltűnik: *multi* (*multinacionális vállalat*), *hiper* (*hipermarket*)
- A szóösszetétel elő- és utótagja is rövidül: *szocpol* (*szociálpolitika*)
- A szóösszetétel egyik tagja rövidül: *nagyker* (*nagykereskedés*)
- A tőszavak első egy vagy két szótagjáig rövidülnek: *fizu* (*fizetés*)
- Idegen szavak rövidülése 'ó' végződéssel: *trafó* (*transzformátor*), *infó* (*információ*),

6.6 Szóképzéssel létrejött neologizmusok

Fábián (1993) szerint a neologizmusok nagyrészt szóösszetétellel kerülnek a nyelvbe, szóképzéssel kevesebb neologizmus keletkezik a nyelvújítás kora óta.

6.6.1 Alcsoportok

É. Kiss (1999) a szóképzést a 'bemeneti' és a 'kimeneti' szó szófaja alapján három alapsoportra osztja.

- Főnév alapú szóképzés
- Melléknév alapú szóképzés
- Ige alapú szóképzés

Főnév alapú szóképzés

- Főnévből ige (N→V): *kamatozik, hitelez, sztrájkol*
- Főnévből főnév (N→N): *bankár, titkár, közgazdaság*
- Főnévből melléknév (N→Adj): *etikátlan, gazdaságtalan, rövidlejáratú*

Melléknév alapú szóképzés

- Melléknévből főnév (Adj→N): *ingóság, áttekinthetőség*
- Melléknévből ige (Adj→V): *értékesít, drágul*
- Melléknévből melléknév (Adj→Adj): *anyagias, európaias*
- Melléknévből határozó (Adj→Adv): *hatékonyan*

Ige alapú szóképzés

- Igéből főnév (V→N): *leolvasó (mint szerkezet), stagnálás*
- Igéből melléknév (V→Adj): *biztosított (tárgy), fenntartható*
- Igéből ige (V→V): *adóztat*

A szóképzési alapkategóriák a két utolsó képző alapján osztályozzák a 'bementi' és 'kimeneti' szavakat, és figyelmen kívül hagyják a tömorféma szófaját. Előfordulhat,

hogy egy szó többszörös szófajváltással éri el a végső alakot. Tekintsünk át néhányat a felsoroltakból:

Adj→V→Adj: *biztosított*

V→V→Adj→N: *áttekinthetőség*

V→V→Adj: *fenntartható*

N→Adj→V: *értékesít*

N→Adj→Adj: *anyagias*

6.6.2 Szóképzés képzőbokor révén

A szóképzésnek csak kisebb szerep jut egyelőre az új szókincs kialakításában, s még e ritka esetekben is olykor talán erőltetettnek érezzük a keletkezett szószövevényeket, az esetleg többszörösen képzett szavakat.

- Névszóképzés

-hat, -het + -ó, -ő: *fenntartható, forintosítható, magánosítható, megfizethető*

E képzők összekapcsolódása tendenciaként jelenik meg, s nyelvhelyességi kérdéseket is felvet. (Minya 2003)

Itt gyakorisága miatt emeljük ki alábbi névszóképzőnket:

-ás, -és: *átmentés, átütemezés, hozzáférés, kötegelés, leépülés, visszakeresés, árnyomás, alapellátás, kamatcsökkentés, hozamesés, EU – csatlakozás, áfakiesés, árcsökkentés, munkaerő-kölcsönzés, munkaerő-közvetítés, cégeladás, tulajdonváltás, túlköltés, közbeszerzés, munkanélküli-ellátás, létszámcsökkentés, forgalomcsökkenés, tulajdonváltás, pénzbehajtás*

6.6.3 Idegen szavak+magyar képzők

Gyakori az idegen, főleg görög, latin eredetű, nemzetközi műveltség szó tekinthető szótő magyar képzővel való ellátása, sőt többszörös továbbképzése is.

A latin eredetű vagy más idegen szavak végéhez gyakran egyszerűen a magyar elvont főnévképző, az *-ás* vagy az *-s* ill. egyéb képző kapcsolódik.

Ezek a latin és görög eredetű szavak nyilvánvalóan az angol nyelv közvetítésével kerültek a magyarba. Ezt a megoldást leginkább olyankor választják a fordítók, amikor nem találják a megfelelő magyar szót, s az idegen szót magyar képzővel látják el és próbálják beilleszteni a magyar szövegbe.

6.7 Elvonással létrejött neologizmusok

Az elvonás a szóalkotás viszonylag ritkábban előforduló módja. Célja a meghökkentés. Az így keletkezett szavak által a szakszavak köznyelvvé válnak. Létrejött azzal magyarázható, hogy a beszélők a szavak végén felfedezett valós vagy vélt képzőket elhagyják és új szófajú, új stílust képviselő kifejezéseket hoznak létre. A mai nyelvújításunknak része az elvonásos szóképzés, a tudományos-ismeretterjesztő gazdasági írott sajtóban azonban csak ritkán fordul elő.

Példák: *művezet, árleszállít, gépír, közhaszon*

6.8 Szóvegyüléssel létrejött neologizmusok

A többnyire játszi vagy némileg pejoratív hangulatú szóvegyítések sokszor egy-egy alkalomhoz kötődnek, ezért produktumaik tiszavirág-életűek: a stílust színező elem... (Horváth 1996: 336)

A szóvegyülés nem gyakori jelenség a tudományos-ismeretterjesztő gazdasági nyelvben. Néhány példát találunk: *eurovízió (European+ television)*, *eurokrata (európai + demokrata)*

6.9 Lexéma értékű szószerkezetek

Nagyon gyakori jelenség. Az új társadalmi, gazdasági, technikai vagy tudományos fogalmak, tárgyak, jelenségek elnevezésének szükségszerűsége indokolja a lexéma értékű szószerkezetek létrejöttét. Elfogadjuk Hegedűs (2004: 8) lexéma meghatározását:

A lexémák (fogalomszók) olyan morfémák, amelyek fogalomjelölő funkciójuk alapján az emberi gondolatközlés, a beszéd alapegységeivé válhatnak – tehát a mondatrészi szerep betöltésére alkalmasak, mondatrész megszerkesztéséhez alapul szolgálnak.

A neologizmusok segítségével a bonyolult szerkezetű magyarázó mondatok elhagyhatók a fogalom megértéséhez.

Néhány példa: *költségvetési hiány, kártyás díjcsomag, vállalkozói igazolvány, civil szervezet, adóazonosító jel, adózott termék, csomagküldő szolgálat, egészségbiztosítási járulék, kárpótlási törvény, világbanki hitel*

A szakszókincs gyarapodása a köznyelvi szavak adaptálásával gyors folyamat, ami a szaknyelv és a köznyelv szoros kapcsolatát igazolja. Az új jelentéstartalmak leginkább a gazdasági sajtó által válnak ismertté, és ugyancsak a sajtó ereje az, ami bizonyos jelentéseket mellőzötté tesz.

A sajtószövegek diszkurzusként pragmatikai célokat valósítanak meg. A publicisztikai stílus sajátossága a köznyelv és szaknyelv összefonódása, aminek szókészletbeli jelenlétét vizsgáltuk. A sajtónyelvben megszilárdult új köznyelvi és szakkifejezések

osztályozása alapján megfigyeltük, hogy a szóösszetétellel alkotott neologizmusok száma nagy, szóképzéssel viszont a nyelvújítás kora óta kevesebb kifejezés keletkezik.

A köznyelvi és szaknyelvi szókincs bővüléséhez az idegen szók használata is hozzájárul.

Az idegen szók indokolatlan használatától óvni kell a nyelvet, de egyetértünk azzal a felfogással, hogy a természetes nyelvi kölcsönhatás a nyelvfejlődés előmozdítója, ami az idegen- és jövevényszók nyelvünkbe történő befogadását ösztönzi.

7 A képzett és az összetett szavak lexiko - szemantikai aspektusból

A szóalkotási módok közül jelen kutatás a szóképzést és a szóösszetételt tárgyalja részletesen, mivel ezen módok a leggyakoribbak a gazdasági neologizmusaink megalkotásánál.

A szemantika szerepe a szóképzésben és a szóösszetétel esetében igen jelentős.

7.1 Képzett szavak

Ezen fejezet első részében a termékeny szóképzést vizsgáljuk meg részletesen. Minden egyes képző esetében megadjuk a képző alkalmazásának lexikai-szemantikai feltételeit. Ezek alkotják a szóképző szabály bemeneti feltételeit. A szóképző szabály kimenete a képzett szó, amelynek jelentését röviden jellemezzük. Az utolsó részben néhány példát mutatunk be a terméketlen képzés vizsgálatára.

7.1.1 A *-ság* képző

Főnévi alapszón a *-ság* képző csak szűk körben termékeny, tipikusan csak a főnevek egy szűk csoportján belül: emberi tevékenységgel kapcsolatos funkciómegnevezések, főként foglalkozásnevek esetében, amelyek az adott kategóriába való tartozást jelölő „besoroló” predikátumként is előfordulhatnak a mondatban (pl. *Kati menedzser*). Példák: *bróker + ség, menedzser + ség*, stb. Ezeknek az alakoknak a létjogosultságát elsősorban ilyen típusú mondatokban tesztelhetjük: *A .....ság/ség sok feladattal / teherrel jár*, mint pl.: *A menedzserség sok teherrel jár*.

A termékeny képzés alapszavai tehát szokásosan emberi tevékenységekkel kapcsolatos funkció- vagy foglalkozásnevek. Ebben a csoportban a lexikai akadályozás elve alapján nem hozzuk létre az ilyen típusú derivátumot, ha a *-ság* képzős alak más szóképzési

jelentésben és / vagy lexikalizálódott alakban már létezik, pl: *ügynök + ség* (ügynöknek levés, ügynök- mivolt) – *ügynök + ség* (cég). Ilyen esetekben – hasonló szóképzési jelentésben – az alapfőnévből a *-(s)kVdik* képzővel létrehozott ige *-ás,-és* képzős elvont főneve helyettesítheti a hiányzó alakot: *ügynök + ösköd + és*.

A kétféle képzés nem zárja ki feltétlenül egymást, pl. *menedzser + ked + és* és *menedzser + ség*. A szóképzés szintjén ebben a kétféleségben az tükröződik, hogy a képzés alapjául szolgáló szavak (a *menedzserkedik* ige, ill. a *menedzser főnév*) azonos szintaktikai funkciójukat más-más módon töltik be: az igei állítmány (*X menedzserkedik*) a tevékenységre, míg a névszói állítmány (*X menedzser*) az ezzel kapcsolatos létmódra / állapokra utal.

A főnévből képzett *-ság* képzős főnevekre a következő képzési szabályt alkalmazhatjuk:

A *-sÁg* főnévi alapú főnévképző
 $N + (sÁg)_N \rightarrow (N + (sÁg)_N)_N$
 Feltétel: N funkció- vagy foglalkozásnév

A képző jelentése: 'az alapszóval jelölt vminek levés / mivolt'. A főnévi és melléknévi alapú képzés közötti különbség megmagyarázható a főnév és a melléknév közötti jelentéskülönbséggel: *menedzserség* 'menedzsernek levés / menedzser mivolt'.

7.1.2 Az *-izál* képző

Idegen eredetű melléknevekből az *-izál* képzővel képzünk igt: *modern+izál*, *privat+izál*. A latinosított idegen szavak esetében az *-izál* képző a végződés nélküli, megrövidült magánhangzós puszta tőhöz járul: *digitál-is* – *digital+izál*, *virtuál-is* – *virtual+izál*, *mobil-is* – *mobil+izál*.

A képzés szabálya:

- **Az *-izál* igeképző**

ADJ + (izál)_v – (ADJ + (izál)_v)_v

Feltétel:

ADJ idegen eredetű melléknév

A fenti feltétel diszjunktív módon működik. A képzett szó jelentése: 'a melléknév által jelölt tulajdonságúvá tesz'(Ladányi 2007).

A terméketlen szóképzés vizsgálata

A termékeny szóképzés bemutatásakor minden esetben meg kell mutatnunk, hogy a képzés valóban termékeny. A bizonyításhoz megvizsgáltuk, hogy neologizmusok és nonszensz szavak toldalékolhatók-e a szóban forgó képzővel, ami két dolgot foglalt magába. Egyrészt azt kellett megnéznünk, hogy a toldalékolásnak nincs-e morfológiai (vagy esetleg morfofonológiai) akadálya, másrészt el kellett döntenünk, hogy a derivátumok szemantikailag transzparenssek, azaz könnyen értelmezhetők-e. Azt is meg kellett néznünk, hogy a szóban forgó képző a hatókörébe eső valamennyi szó esetén használható-e.

A terméketlen szóképzés esetében hasonló módon kell eljárunk, azaz azt kell megmutatnunk, hogy az adott képzésmód az alábbi tulajdonságokkal vagy tulajdonságok valamelyikével rendelkezik:

- a szóképzés alapszavai zárt osztály alkotnak, a képzővel új képzett szavak nem jöhetnek létre,
- a képző nem járulhat a hatókörébe eső bármely elemhez,
- a képzővel toldalékolt alakzatok szemantikailag nem transzparenssek.

Az előbbi feltételeknek megfelelő termékletlen képzés esetén a képzett szó morfológiailag ugyan szételemezhető, de képzési szabály nem adható rá. Szabály megadása ugyanis azt jelentené, hogy az ilyen képzés termékeny: a bemeneti feltételeket teljesítő minden szó bázisa lehet a képzésnek.

A termékletlen képzés azonban jelentheti azt is, hogy a képzés ugyan zárt osztály elemein működik, de a létrejött alakzatok szemantikailag transzparenssek, és a képzés az adott osztály minden (vagy: néhány kivételtől eltekintve minden) elemére alkalmazható, ez az osztály azonban további elemekkel nem bővíthető. Ebben az esetben termékletlen, de szabályszerű képzésről beszélünk. Az ilyen képzésre következésképpen szabály is megfogalmazható.

Ezért az ilyen képzések elemzése épp olyan feladat, mint a termékeny képzések vizsgálata. A termékletlen képzési szabály alóli kivételeket nevezhetjük szabálytalan képzéseknek. Ezeknél éppúgy, mint a termékeny képzések esetében, a morfológiai elemzés a szabály visszafelé történő alkalmazásával történhet.

(Kiefer 1999).

Az alábbiakban néhány termékletlen, de szabályos képzés elemzését mutatjuk be.

7.1.3 Az *-At* és a *-(V)mÁny*

Az *-At* főnévképző tárgyias igei bázisok után fordul elő, a derivátum a bázisige által jelölt cselekvés eredményét fejezi ki: *ir+at*, *keres+et*. Igaz, az *irat*, *kereset* esetében nem merül ki a jelentés a bázisige által jelölt cselekvés eredményében, a képzett főnevek egyéb jelentéselemet is tartalmaznak (vagy tartalmazhatnak). Szabályosnak azonban csak abban az esetben tekintjük a képzést, ha az eredményjelentés a derivátum jelentésében jelen van.

A nem eredménytárgyat kívánó tárgyias igei bázissal alkotott származékok általában szemantikailag nem transzparenssek, pl. *néz+et*.

Az *-At* képző előfordulásának fonológiai korlátja van, ti. hogy a *-t*-re végződő igei bázisok után az *-At* nem használható: *épít+et, alkot+at, készít+et, gyárt+at, vet+et*, valószínűleg azért, mert az így kapott alakok vagy teljesen, vagy majdnem teljesen azonosak az alapigéből képzett műveltető igével. Ilyen esetben a rivális *-(V)mÁny* képzőt találjuk: *épít+mény, alkot+mány, készít+mény, gyárt+mány*.

- Az *-At* főnévképző

$$V_{tr} + (At)_N - (V_{tr} + (At)_N)_N$$

Feltételek:

- a.) V tárgy eredménytárgy
- b.) V nem végződik *-t*-re
- c.) V zárt osztály alkot

- A *-(V)mÁny* főnévképző

$$V_{tr} + ((V)mÁny)_N - (V_{tr} + ((V)mÁny)_N)_N$$

Feltételek:

- a.) V tárgy eredménytárgy
- b.) V zárt osztályt alkot

A fenti szabályokban Kiefer feltételeivel értünk egyet. A képzés feltételei konjunktív módon értelmezendők. A derivátumok alapjelentése mindkét esetben: 'a cselekvés eredménye'. A feltételek között szerepel a zárt osztályra való utalás. Ez azonban csak akkor jogos, ha ezt a zárt osztályt ki tudjuk jelölni. Ha ez nem lehetséges, akkor természetesen a képzés nem tekinthető szabályszerűnek.

A téma azonban további kutatást igényel.

7.1.4 Az –Ás képzős főnevek morfológiája és jelentése

A magyarban az –Ás képző 'komplex esemény' jelentésű főnevek előállítására nagyon produktívan használható. Előbbi fejezetünkben már említettük gyakoriságát.

Az –Ás alakok bizonyos esetekben mindhárom fő jelentéstípust ki tudják fejezni. A közöttük feltételezhető képzési összefüggések a következők. Az –Ás alapvető funkciója a 'komplex esemény' értelmű főnevek létrehozása, és ezekből konverzió révén keletkeznek az 'egyszerű esemény' és 'eredmény' jelentésű alakok. A különböző morfológiai felépítésű igealakokból előállított formák szemantikai jellemzőit az alábbi pontokban foglaljuk össze.

- Számos esetben 'komplex esemény' olvasatú a főnév és nincs is egyéb olvasata, és nincs olyan morfológiailag eltérő főnévi alak, amely 'egyszerű esemény' jelentésű lenne. Vö.: *megdöntés, túlértékelés, alávetés, árlenyomás, alapellátás.*
- Sokszor ugyanannak a főnévi formának jól elkülöníthetően van 'komplex esemény' és 'egyszerű esemény' vagy 'eredmény' olvasata, például: *áthelyezés, beavatkozás, belemagyarázás.*
- Az is gyakori, hogy a 'komplex esemény' olvasatú főnévnek morfológiailag eltérő alak – legtöbbször az igeikötő nélküli forma – felel meg az 'egyszerű esemény' vagy 'eredmény' olvasatban.

Jó példa a 'komplex esemény' – 'egyszerű esemény / eredmény' szembenállásra az itt tárgyalt főnévtípusban a következő szó: *átcsempészés – csempészés / csempészet.*

Az –Ás képző használata korlátlanul termékenynek tekinthető a 'komplex esemény' jelentésben, amelyben alapvető funkciója a kiinduló ige által kifejezett szituációnak a maga elvontságában való jelölése. Produktivitása ebben a használatban a következő

módszerrel igazolható. Meg kell mindig vizsgálnunk, hogy ha a nyelvbe bekerül egy új ige, akkor abból képezhető-e *-Ás* főnév a megcélzott jelentésben. És a válasz ebben az esetben egyértelműen igenlő. Például az *internetezik* és *emailezik/emilezik* igeek meglehetősen újkeletűek a magyarban, és mindkettőből minden további nélkül képezhető *-Ás* alak: *internetezés, emailezés/emilezés*. Az utóbbit igekötővel tranzitívvá is alakíthatjuk, és ilyen módon még egyértelműbbé válik, az *-Ás* 'komplex esemény' értelemben való használata.

7.2 Összetett szavak mint neologizmusok

Összetett szó az a szabad forma, amely két, általában (de nem kizárólagosan) szabad formaként is előforduló morféma lexikális egysége, amelynek tagjait nem lehet módosítani, és még kötött morféma sem választhatják el egymástól (É.Kiss 1999).

A szóösszetétel hagyományos fogalma szerint a szóösszetétel során két vagy több szót egyetlen szóvá illesztünk össze: *tagtulajdonos, euroövezet, brókerház, ügynöktörvény*. A szóösszetétel révén létrejött szavakat nevezzük összetett szavaknak. Sok olyan összetett szavunk is van, amelynek egyik tagja nem szó. A szóalapú összetétel tehát csak tipikus, de nem kizárólagos módja az összetett szó létrehozásának.

A hagyományos „egy fogalom-egy szó” szempont a „fogalom” szó zavaros volta miatt az összetett szó fogalmának meghatározásában használhatatlan. Az összetett szó kizárólag formai tulajdonságok alapján határozható meg.

7.2.1 Az összetett szó formai tulajdonságai

Az összetett szó az alábbi formai tulajdonságokkal rendelkezik. (É. Kiss-Kiefer-Siptár 1999). Tudjuk, hogy szintaktikai szempontból akkor beszélünk szóról, ha egy nyelvi alakzat a szintaxis szempontjából egységként viselkedik. A szintaktikai szó tehát olyan nyelvi alakzat, amelynek belső szerkezetét (ha ilyen van) szintaktikai szabályok nem

változtathatják meg, amelynek belső szerkezete láthatatlan a szintaxis számára. Az összetett szó szintaktikailag kétségtelenül szónak számít: belső szerkezetét szintaktikai szabályok nem változtathatják meg.

- Az összetételi tagok eliptálhatósága a szóösszetétel egyik formai tulajdonságának is tekinthető, mivel a törlés képzők és ragok esetében (néhány nem egészen egyértelmű eset kivételével) nem működik. A törlés lehetőségét tehát csak abban az esetben tekinthetjük az összetett szó egyik definiáló tulajdonságának, ha különbséget teszünk fonológiai és szintaktikailag meghatározott ellipsis között.
- A szintaktikai szó fogalmából az is következik, hogy az összetételi tagok közé új szó már nem ékelődhet be.
- Az összetett szó egy további szintaktikai tulajdonsága, hogy tagjai külön-külön nem módosíthatók.
- A fonológiai szó fogalma többféleképpen definiálható. A legkézenfekvőbb, ha a fonológiai szó definíciójában a magánhangzó-illeszkedésre és az n-palatalizációra hivatkozunk.
- Az összetett szó szemantikai tulajdonsága, hogy az előtag mindig generikus olvasatú.

Az összetett szónak tehát a következők a tulajdonságai:

- mellérendeléskor a közös elő- vagy utótag (bizonyos fonológiai feltételek teljesülése esetén) eliptálható

- szintaktikai műveletekkel belső szerkezetük nem változtatható meg (egy egyszer már létrehozott összetett szó belsejébe szintaktikai szabály nem nyúlhat már bele)
- tagjai külön-külön nem módosíthatók
- összetételi hangsúlyt mutatnak
- az összetett szó előtagja generikus olvasatú.

Az összetett szó fogalma így határozható meg: *Az összetett szó olyan több szóból álló morfológiai alakzat, amely szintaktikai értelemben maga is szó* (É. Kiss 1999).

A magyar morfológia szóalapúságával összhangban – tipikusan – az összetett szó mindegyik tagja szószintű kategória.

Nem tipikus összetett szó tehát a képzőszerű utótagot tartalmazó összetett szó (*a szerű, féle* elemeket félszavaknak nevezzük), mivel az utótag nem önálló szó. De nem tipikus összetett szó a prefixumszerű előtagot tartalmazó összetett szó sem. Az al- és a fő-előtagok prefixumszerűek, mivel a prefixumokhoz hasonlóan lexikai sorokat tudnak képezni.

7.2.2 Az összetett szavak fajtái

Az összetett szavak többféleképpen osztályozhatók. Az összetett szavaknak alább tárgyalt osztályozása – amely a hagyományos osztályozásnak is megfelel – azon alapszik, hogy van-e az összetett szónak feje (alaptagja). A „fej” terminus a szintaxisból származik: egy szintaktikai szerkezet feje megszabja a szerkezet szintaktikai viselkedését. Az összetett szóban a fej az összetett szó szintaktikai, morfológiai és szemantikai tulajdonságait szabja meg.

A legegyszerűbb esetben a fej csak az összetett szó szintaktikai kategóriáját határozza meg: a főnévi összetételekben a fej főnév, a melléknévi összetételekben melléknév, és azokban a nyelvekben, amelyekben van igei összetétel, a fej az ige. Van azonban olyan összetett szó is, amelynek feje deverbális főnév mint ilyen örökölheti az alapige eseményszerkezetét.

Morfológiailag a fej szabja meg az összetett szó ragozását (azokban a nyelvekben, amelyekben a főnevek például különböző deklinációs osztályokba tartoznak, a fej hovatarozása szerint kell az összetett szót ragoznunk).

A magyarban a fej alapján tudjuk eldönteni, hogy az összetett szónak van-e többes száma. Szemantikailag a fej határozza meg az összetett szó *geus proximumát*, azaz azt a fölérendelt kategóriát, amelynek az összetett szó eleme: az *ingatlanbefektető* befektető, amelynek speciális jelentését az előtag jelzi.

A fej szerepe szempontjából háromféle összetételt különböztethetünk meg: az endocentrikus összetétel olyan összetétel, amelynek egyik tagja a fej, az exocentrikus összetételben nem találunk fejet, a mellérendelő összetételekben egynél több fej van.

A következőkben az angolból kölcsönzött „fej” terminus helyett az alaptag terminust fogjuk használni (Kiefer 2000).

7.2.2.1 Az endocentrikus szóösszetétel

Az endocentrikus szóösszetétel olyan összetétel, amelynek egyik tagja, a magyarban mindig az utótag a szerkezet alaptagja, amely megszabja az összetett szó morfológiai, szintaktikai és (részben) szemantikai tulajdonságait.

Az összetett szavaknak csak az utótagját ragozzuk, az összetett szó az utótag szófajától függően lesz főnévi vagy melléknévi összetétel. Szemantikailag pedig az előtag lesz a meghatározó.

Az endocentrikus összetett szavakban az utótag többnyire meghatározza azt a szemantikai mezőt, amelynek az összetett szó által jelölt dolog az eleme. Az endocentrikus összetétel fogalma megfelel a hagyományos nyelvtanokból ismert alárendelő összetétel fogalmának. Az alárendelő összetett szavakra a hagyományos felfogás szerint az jellemző, hogy előtagjuk az utótagnak szintaktikailag alá van rendelve, vagyis az előtag lehet alanya, tárgya, határozója vagy jelzője az utótagnak. Az előtag és az utótag közötti viszony nem feltétlenül szintaktikai jellegű, ezért adekvátabb az a meghatározás, amelyet fentebb az endocentrikus összetétel fogalmára adtunk.

Az endocentrikus összetétel kettőnél több tagból is állhat. Valójában azonban – termékeny szóalkotás esetében – az endocentrikus összetételnél mindig csak két szó összeillesztéséről van szó, ezek mindegyike lehet azonban már önmagában is összetett.

7.2.2.2 Az exocentrikus szóösszetétel

Exocentrikus összetétel az olyan összetett szó, amelynek nincs alaptagja. Ide tartoznak a szervetlen összetett szavak (*hiszekegy, egyszeregy*), de ide sorolható néhány hagyományosan mellérendelő összetételnek tekintett összetett szó is (*jöttment, huzavona*). Figyeljük meg, hogy az összes fent említett példa esetében főnévről van szó, annak ellenére, hogy az összetett szó utótagja egyik esetben sem főnév. Szemantikailag az exocentrikus összetett szó jelentése általában nem vezethető le az összetételi tagok jelentéséből.

Az exocentrikus összetett szavak általában vagy nem szabályok alapján keletkeztek, vagy azok a szabályok, amelyek alapján létrejöttek, ma már nem termékenyek. Jelentésük általában teljesen lexikalizálódott. A magyarban találunk azonban olyan exocentrikus összetételi mintát is, amely termékeny: *kopasz fejű – kopaszfej, görbe lábú – görbeláb, nagy orrú – nagyorr*. Azonban a gazdasági szakszavakat nem jellemzik, ezért bővebben nem tárgyaljuk.

7.2.3 A szóösszetétel termékenysége

Az összetett szavak tárgyalásakor a hagyományos és a generatív munkák többsége szinte kizárólagosan lexikalizálódott összetett szavakat vizsgált, ezek alapján osztályozta, rendszerezte, illetve hozta a szintaxissal kapcsolatba az összetett szavakat.

Egy összetételi mintáról akkor fogjuk mondani, hogy morfológiailag termékeny, ha a minta alapján létrejöhet új összetett szó. Vagy más szóval egy $X + Y$ összetételi minta akkor és csakis akkor termékeny morfológiailag, ha az $Y - X + Y$ vagy az $X - X + Y$ morfológiai szabállyal új összetett szavak hozhatók létre. Ebből következik, hogy termékeny szóösszetétel (ha a számnevektől eltekintünk) is csak a nyitott szóosztályok, tehát N, ADJ, V és ADV esetében lehetséges. A fenti meghatározás a prefixumszerű (*al, fő, ál, stb.*) és a képzőszerű félszavakra (*szerű, féle, fajta, stb.*) is érvényes. (Kiefer 2000)

A nyelvekre általában jellemző, hogy a termékeny szóösszetételi mintákat a szófaji főkategóriák (N, V, ADJ, ADV) közül válogatják ki, amelyek mind nyitott, újabb elemekkel bővíthető szóosztályok. Ez a magyarra is érvényes.

A zárt (további elemekkel általában nem gyarapítható) kategóriák csak néhány lexikalizálódott esetben fordulnak elő (pl. a névmásoknál és névutóknál, vö. *mindenesetre, önuralom, magaviselet, délelőtt, azután*).

Az ADV + ADV minta szintén nem termékeny.

A V+V mintára példa lehetne az ikerítés, mivel azonban az ikerítést nem tekintjük valódi összetételnek, és egyébként is inkább a mellérendelő összetételhez hasonlít, a termékeny alárendelő összetételi mintákat összefoglaló táblázatban ez a szóalkotási típus nem szerepel.

Összetett szavakat nemcsak szavak egymás mellé illesztésével (konkatenációval), hanem más morfológiai műveletek segítségével is kaphatunk.

Ebben az esetben nem elsődleges, hanem másodlagos összetételről van szó. A termékeny összetételi minták számbavételekor csak az elsődleges összetételeket vesszük figyelembe, a más morfológiai művelettel keletkezett összetett szavakat figyelmen kívül hagyjuk.

Ezért például az *egyértékű, egyfázisú, kétülékes, húszlakásos* példák nem igazolhatják a NUM + ADJ (számnév + melléknév) minta termékenységet, mivel nincsen *értékű, fázisú, üléses, lakásos* önállóan használható melléknév, a fenti összetételek sajátos módon, morfológiai és szintaktikai műveletek révén jönnek létre.

Az ADV + N minta termékenységre sem bizonyíték a *továbbképzés, továbbtanulás, újraegyesítés, jobbratolódás*, mivel ezek az ADV + V-ből szerkezetből jöttek létre főnévképzéssel (nominalizációval), és ezért nem igazolhatják az ADV + N minta termékenységet. Nem deverbális főnevek esetében az ADV + N minta nem fordul elő. A nominalizáció bemenetét képező ADV + V esetébe az ADV igekötő, amely tehát szintaktikailag nem alkot egyetlen szót az alapigével.

Az N + V mintára is találunk szép számmal példát: *apróhirdet, képzettársít, tényfeltár, bűnüldöz, stb.* Ezek azonban nem elsődleges, hanem másodlagos összetételek, mert az – Ás képzős összetett főnevekből elvonással keletkeznek. Az elvonás is morfológiai művelet: $(apróhirdetés)_N - (apróhirdet)_V$. Esetenként, analógiás úton már közvetlenül is létrejöhet N + V szerkezetű összetett szó, a minta azonban csak akkor válik termékenyvé, ha új összetett szó korlátozás nélkül, ill. az igék egy adott szemantikai osztályán belül szabadon képezhető.

A fentiek figyelembevételével és az N(=főnév), V(=ige), ADJ(=melléknév), ADV(=határozó) főkategóriákra szorítkozva, a termékeny magyar összetételi mintákat az alábbi táblázat foglalja össze.

5.ábra A termékeny összetételi minták a magyarban (Kiefer 2000 nyomán)

N + N	ADJ + N	ADV + N	V + N
adókártya	előzetesház	-	-
árvadász	fehérgazdaság	-	-
N + ADJ	ADJ + ADJ	ADV + ADJ	V + ADJ
	-	-	
eurokompatibilis	fehérgalléros	-	-
N + V	ADJ + V	ADV + V	V + V
-	-	-	-
N + ADV	ADJ + ADV	ADV + ADV	V + ADV
-	-	-	-

Az 5. ábráról leolvasható, hogy a magyarban nincsen sem ADV, sem pedig V alaptagú termékeny összetételi minta. A termékeny összetételi minták tehát az N és ADJ kategóriákból állnak össze.

Az összetett szavakkal sok hasonlóságot mutatnak az igekötős igék és a névelőtlen tárgyas szerkezetek. Az igekötős igékre is jellemző az összetételi hangsúly és a gyakori lexikalizálódás.

A magyar összetett szavak alkotása egymás mellé illesztéssel (konkatenációval) történik: X + Y. Az összetételi tagok hierarchikus elrendezése miatt azonban ehhez az összeillesztéshez mindenképpen szabályokra van szükségünk. A szabályok alakja Y – X + Y (az Y kategóriának bal- és jobboldalt egyaránt szerepelni kell, még hozzá jobboldalt jobb oldali összetevőként, mivel a magyarban az összetételi alaptag mindig jobboldalt található). A szabályt így értelmezhetjük: egy Y kategóriájú szóhoz balról hozzáilleszhető egy X kategóriájú szó. Például egy N kategóriájú szóhoz balról

hozzáilleszthető egy másik N kategóriájú szó vagy egy ADJ kategóriájú szó, tehát N – N + N és N – ADJ + N. Ugyanígy ADJ – N + ADJ, és ADJ – ADJ + ADJ, ami azt jelenti, hogy egy ADJ kategóriájú szóhoz balról hozzákapcsolható egy N vagy egy ADJ kategóriájú szó. Ha a választhatóságot zárójellel jelöljük, akkor szabályaink összefoglalóan így adhatók meg:

- N – (N, ADJ) + N
- ADJ – (N, ADJ) + ADJ

Más szóval, N, ill. ADJ mellett baloldalt N vagy ADJ állhat.

Az N + N típusú összetett szavak szinte korlátozás nélkül képezhetők, ezért az alkalmi képződmények között az N + N típusú összetett szó a leggyakoribb: *adókártya*, *árvadász* 'az a személy, aki azt keresi, hogy hol kapható legolcsóbban bizonyos áru', *atomsorompó*, *bankautomata*, *drótposta* 'e-mail'.

Az ADJ + N összetételi mintára is könnyen találunk alkalmi alakzatokat: *feketeszoftver*, *büntetődíj*, *böngészőprogram*, *behajtóember*, *keresőgép*. Az N + ADJ és az ADJ + ADJ minta alapján már viszonylag ritkábban alkotunk új szavakat.

A magyar szóösszetétel formális tulajdonságai a következők:

- a termékeny összetételek általában endocentrikusak
- a termékeny összetételek tagjai a nyitott szóosztályok (N, ADJ, V, ADV) közül kerülhetnek csak ki
- a magyarban a termékeny szóösszetétel révén létrejött összetett szavakban nem fordul elő sem a V, sem az ADV, a magyarban tehát a termékeny szóösszetétellel létrejött szavak alaptagja csak N vagy ADJ lehet. az összetett szavak szerkezete bináris az összetett szavak képzése rekurzív
- a magyarban az alaptag a jobb oldali összetételi tag.

A morfortaktikai termékenységek kívül a szóösszetétel esetében a jelentés előrejelezhetőségét is figyelembe kell venni. Gondoljunk csak arra, hogy egy szóképző szabályt semmiképpen sem tekintenénk termékenynek, ha a szabály kimenete szemantikailag előre nem jelezhető jelentésű alakzatokat produkálna. (Kiefer 1999)

Egy X + Y összetételi minta morfológiai termékenységéről akkor beszélünk, ha a.) minta morfortaktikailag termékeny, és ha b.) a létrejött új alakzatok jelentése előre jelezhető, más szóval szemantikailag transzparens.

A deverbális alaptagú összetett szavakon kívül van az összetételi mintáknak néhány szemantikailag jellemezhető alosztálya, amelyek esetében előre jelezhető a jelentés.

A morfoszemantikai termékenység nagymértékben függ a mentális szótárban lévő lexikai szemantikai információktól.

A teljesség igénye nélkül soroltunk fel néhány példát annak bemutatására, hogy a szóösszetétel esetében is találunk szemantikai szabályosságot, vagyis morfológiailag termékeny képzéseket. Megjegyezhetjük, hogy az Adj + N típusú összetételek sohasem lehetnek morfoszemantikailag termékenyek, ti. csak abban az esetben válnak összetett szóvá, amikor az alapjukat képező jelzős szerkezet sajátos lexikalizált jelentést vesz fel.

Ugyanaz az előtag különböző értelmezést kap aszerint, hogy az alaptag tárgyias vagy tárgyatlan igéből jött-e létre:

- *árcsökkenés, árdrágulás, árkiegyenlítődés*
- *árcsökkentés, árdrágítás, árkiegyenlítés.*

7.3 A képzett szavak és az összetett szavak viselkedése

Az *-ás* képzős főnevek elemzése során az alábbi lényeges megállapításokat tettük.

- Ezeknek a főneveknek – morfoszintaktikai viselkedésük alapján – három alapvető jelentésük különíthető el: komplex esemény, egyszerű esemény, eredmény
- Az egyszerű esemény és eredmény jelentésű formák konverzióval jönnek létre a komplex esemény jelentésűekből. Mindkét típus előfordulhat határozatlan főnévi csoportokban, és jól többesíthetők. Határozói bővítményeik a *való* elemmel csak erősen korlátozott körülmények között jelzősíthetők.
- Az egyszerű eseményeknek két fajtájuk van: a lexikalizálódott (vagy lexikalizálódásra hajlamos) intézményesült események és a tevékenységfajták. Ez utóbbiak konverzióval termékeny módon képezhetők intranszitiv alapú komplex esemény jelentésű alakokból. A tranzitív alapúak összetételek utótagjaiként fordulnak elő.
- Míg az igék két szemantikailag szabad funkciót is kioszthatnak: az alanyit és a tárgyit, a főnevek csak egyet: a birtokost.

Az összetett szó fogalmának meghatározása kizárólag formai kritériumokra támaszkodhat.

Az összetett szó a következő formális tulajdonságokkal rendelkezik:

- szintaktikai szabály nem változtathatja meg az összetett szó belső szerkezetét, az összetett szó szintaktikai szempontból egyetlen szónak számít
- azonos összetételi előtag, ill. utótag elliptálható

- az összetett szó tagjai külön-külön nem módosíthatók
- az összetett szóra jellemző az összetételi hangsúly
- névmással csak az egész összetett szóra utalhatunk vissza

Az endocentrikus szóösszetétel olyan összetétel, amelynek van alaptagja. Az alaptag megszabja az összetett szó morfológiai, szintaktikai és szemantikai tulajdonságait.

Az összetételi minták termékenysége két szempontból vizsgálható. Egy minta morfológikailag termékeny, ha a minta alapján létrejöhet új szó. Morfoszemantikai termékenységről akkor beszélünk, ha az így létrejött új szó jelentése megjósolható. A szóösszetételi minták morfológiai termékenysége magában foglalja mind a morfológiai, mind pedig a morfoszemantikai termékenységet. A morfológikailag termékeny minták általában a szintaktikai főkategóriák (N, ADJ, ADV, V) közül kerülnek ki. A magyarban viszonylag kevés morfológikailag termékeny mintát találunk, ezek a következők: N + N, ADJ + N, N + ADJ, ADJ + ADJ. Még ritkább a morfoszemantikailag termékeny minta. Ilyet leginkább az N + N összetételi minta esetében találunk az összetételi tagok jelentésére vonatkozó bizonyos feltételek teljesülése esetében. Az ADJ + N minta sohasem lehet morfoszemantikailag termékeny, mert ezt az összetételi mintát a hasonló szabad szószervezethez csak a lexikalizálódás különbözteti meg.

A magyarban a szóösszetétel a következő általános tulajdonságokkal rendelkezik:

- a termékeny összetételek általában endocentrikusak,
- a termékeny összetételek tagjai a nyitott szóosztályok közül kerülhetnek csak ki,
- a magyarban az összetett szó alaptagja csak N vagy ADJ lehet,
- az összetett szavak szerkezete bináris,
- az összetett szavak képzése rekurzív,
- a magyarban az alaptag a jobb oldali összetételi tag.

8 Neologizmusok a sajtónyelvi címekben

8.1 Bevezetés

A sajtónyelv nyelvészeti kontextusba helyezése és a neologizmusokra jellemző képzési módok vizsgálata után, a sajtócímek tanulmányozása felé fordulunk. A titrológia tudománya a címeket számos aspektusból vizsgálja. A jelen fejezet első részében a címek szövegalkotó erejét elemezzük. A fejezet második felében a hapax jellegű címek eszközeit vizsgáljuk meg.

Míg előző fejezetünkben a szükségszerű neologizmusoké volt a főszerep, itt a stilisztikai neologizmusokat helyezzük megvilágításba.

A neologizmusokat Minya (2003) nyomán csoportosítottuk céljuk szerint, s határozzuk meg most a stilisztikai neologizmus fogalmát:

- A neologizmusok keletkezésének célja szerint lehetnek:
  - Szükségszerű neologizmusok
  - Stilisztikai neologizmusok

Stilisztikai neologizmusok: alkalmi kifejezések (hapaxok), amelyek hangulatkeltő szándékkal keletkeznek, érvényességük az adott szöveg kontextusára terjed ki.

Keletkezésük módja egyedi, és a következő fejezetben megnézzük azt is, hogy milyen módon történhet.

8.2 Titrológia

A címek tanulmányozásának egyre nagyobb jelentőségét és létjogosultságát bizonyítja, hogy külön elnevezéssel illetik. A *titrológia*, vagyis a címek tudományos elmélete elsősorban német és francia kultúrkörökben használt fogalom. A szakirodalomban főleg német és francia anyanyelvű kutatók (Rothe 1970, 1986, Wulff 1979, Hoek 1981, Genette 1982, Nord 1991) tanulmányai igazolják a *titrológia* mint tudomány önállóságát. Meglepő, hogy az angolszász és a magyar kultúrában még nem terjedt el a kifejezés, ami a hivatkozások keletkezését tekintve nem újkeletű. A magyar kutatók közül N. Tóth (2006) kutatásait emeljük ki, aki az irodalmi címadás és azok fordításainak lehetőségeivel foglalkozik.

A *titrológia* kialakulásának az oka a címek karakterének sokféleségére, a bennük rejlő nyelvi kreativitásra, valamint az egyre nagyobb számban megjelenő írásokra és ezáltal a címek soha nem látott gyarapodására vezethető vissza.

8.3 A cím és a szöveg kapcsolata

8.3.1 A szövegszerűség

A jó cím a cikkek alappillére. A címadás fontosságát Kovalovszky (1976: 326). így foglalja össze: „... a jó cím már fél siker, sőt aforisztikus túlzással: a cím fontosabb, mint maga a mű”. Kemény (1989: 101) hasonlóképp vélekedik a címek jelentőségéről:

A cím a mű védjegye, s mint bemutatkozásnál, itt is döntő lehet az első benyomás. A címválasztás épp ezért különös gondot kíván az írótól, újságírótól. Főként a sajtóban fontos a címadás, hogy az olvasók figyelmét megragadják.

A címek elemzése szövegnyelvészeti vizsgálatok nélkül lehetetlen, ezért szükségesnek tartjuk a cím szövegszerúségének igazolását. Mivel a szövegszerűség minőségi és nem mennyiségi fogalom, a sajtócímek esetében is helytálló kritériumainak elemzése. Nord (1991) szerint a címek megfelelnek a szövegekkel szemben támasztott feltételrendszernek. Beaugrande (2000: 19-34) szövegszerűségéről alkotott ismérvei:

- kohézió: adott szósorozat elemei közötti grammatikai összefüggés
- koherencia: szövegfelszín alatti tartalmak közötti szemantikai összefüggés
- szándékoltság: koherens szöveg létrehozásával a közlő szándékai teljesülnek, például az információátadás
- elfogadhatóság: a befogadó számára relevanciával bíró koherens és kohezív egység
- hírérték: a közlésben váratlan információ jelenik meg
- helyzetszerűség: adott helyzetben releváns közlés
- intertextualitás: korábban megismert szövegek alapján történő rendszerezés

Lotman (1973: 56-59) más kritériumok alapján határozza meg a szövegszerűséget:

- kifejezettség: adott jelrendszerrel történt rögzítettség
- elhatároltság: meghatározható a kezdete és vége
- strukturáltság: belső szervezettséggel rendelkezik, és szemantikai, stiláris, pragmatikai, grammatikai szintekre bontható

Kutatásunkban a Beaugrande-féle kritériumrendszert fogadjuk el, mert a Lotman által létrehozott rendszert általánosnak tartjuk, ami a szövegszerűség lényegét csak szerkezeti szinten érzékelteti. Az ismérvek a szöveg szerzőjének szempontjára korlátozódnak és a befogadó szempontú jellemzők nem kerülnek felszínre. Beaugrande feltételrendszere azonban mind szerkezeti, mind közlő és befogadó szempontból támpontokat ad a szövegelemzéshez.

8.3.1.1 A szövegszerűség ismérveiről

A fenti ismérvek alapján beláthatjuk, a cím elhagyása sértheti a *szövegkohéziót* és *koherenciát*. A két kritérium alapvető funkcióját Beaugrande (2000: 29) állításával igazoljuk: „*Bizonyos fokig maga a kohézió és a koherencia is olyan műveleti céloknak tekinthetők, amelyek teljesítése nélkül más diszkurzuscélok is elérhetetlenek lennének*”. A címek elsődleges funkciója, a figyelemfelkeltés ugyanis a szöveg tartalmára irányul, előre utaló, azaz kataforikus szerepű és deiktikus funkciójú (Szikszai 2006). A *szándékoltság* teljesülésének, vagyis a befogadó felé történő ismeretközvetítés sikerének is a szövegösszetartó erő és a grammatikai összefüggések az alapkövei.

Az *elfogadhatóság* teljesüléséhez a szöveg befogadójának együttműködésére van szükség, azaz a szöveg relevanciája az ismeretszerzés révén nyer értelmet. Cohen (1978) az elfogadhatóságot a befogadó a szövegben rejlő, esetleges kohéziós és koherencia-zavar türésétől teszi függővé. A megkérdőjelezett elfogadhatóság révén a Grice-i értelemben vett együttműködési elv relevancia szabálya sérül. Beaugrande (2000) ugyanakkor kiemeli, hogy az olyan szöveg, amely a befogadóra támaszkodva annak erőteljesebb közreműködésére számít, azaz implicit üzenettartalmat rejt, hatásosabb, mint az explicitté tett megnyilvánulások.

A címekre különösen igaz a felvázolt gondolatmenet. Így a *hírérték* is nő, hiszen a bonyolultabb feldolgozást igénylő, váratlan elemeket tartalmazó címek érdekesebbek az olvasónak. A reklámszerepű címek (*Bérmérséklet; Réspénzek*) ezért mindig nyomatékosabbak, mint a témamegjelölő címek.

Újságírói szempontból a hírértéket az angol eredet szerint 'hat W kérdésre' (azaz Who?-Ki?, What?-Mit?, When?-Mikor?, Where?-Hol?, Why?-Miért?, How?-Hogyan?) (Bedő 1995) adott válaszok adják.

A *helyzetszerűség* a kontextusban való értelmezhetőség feltétele. A fogalommal Gumperz (1971) és Hymes (1974) foglalkozott részletesen szociolingvisztikai munkákban. A címek szintjén a helyzetszerűség a téma és a cím megjelenésének kontextusában értelmezhető. Például a *Kárüröm* című cikk láttán több dologra is gondolhatnánk. De a cikk elolvasása után sem politikára, sem textiliparra, sem genetikára nem gondolunk, mivel autókárokról olvasunk benne.

Végül elemezzük az *intertextualitás* szerepét a címek vizsgálatához, ami olyan tényezőket rejt, amelyek „*valamely szöveg felhasználását egy vagy több olyan szöveg ismeretétől teszik függővé, amellyel a befogadó korábban találkozott*” (Dressler 2000: 22). Az eredetileg irodalomelméleti fogalom Kristevától (1996: 26) származik, aki szerint az intertextualitás „*egy (vagy több) jelrendszer egy másikba történő transzpozícióját jelöli*”.

Elfogadjuk Szikszai (2006) meghatározását és ezért kutatásunkban a fogalmat a szövegek közötti nyílt vagy rejtett utalásként fogjuk fel. A címekben ugyanis gyakran találunk utalásokat korábbi szövegekre. Az *intertextualitás* akkor valósul meg, ha az olvasó az allúziókat össze tudja kapcsolni korábbi szövegélményeivel.

A címadáskor gyakori az irodalmi művekre, annak részleteire való nyílt vagy rejtett utalás. Csak úgy vagyunk képesek a cím hangulatát és jelentését megérteni, ha felfedezzük benne az 'eredeti' szöveget, jelen esetünkben az 'eredeti' szót, kifejezést: *Népfogyatkozás, Kapakomplexum, Osztásharc*.

A címadás sok műfajban kötelező eleme a szövegnek:

- irodalmi művek
- filmek
- politikai beszédek
- művészeti alkotások.

Nincsenek egyértelmű kritériumai annak, hogy melyek azok az elemek, amelyeket a jó újságcímeknek tartalmazniuk kellene. Vannak azonban olyan címadási elvek, amelyek nagymértékben hozzájárulhatnak a lapok sikeréhez:

- rövid és tömör
- meglepő
- célközönségnek szól
- releváns
- jól megjegyezhető
- vizuálisan megnyerő (tipográfia)
- közérthető

Jelen kutatásunkban az írott gazdasági sajtóban megjelenő címekre összpontosítunk, ezért a következőkben más műfajok címsajátosságairól nem esik szó.

8.4 A címek csoportosítása

8.4.1 Funkció szerinti csoportosítás

A címeket több szempont alapján csoportosíthatjuk. Funkció szerint (Szikszai 2006, Pléh-Terestyéni 1980 nyomán, majd Simon 1998 nyomán):

- Témamegjelölő címek: a szöveg tárgyának megadásával a szöveg tartalmát előre vetíti.
- Címkeszerepű címek: tömör, rendszerint egyszavas szerkezetekkel témát vagy hangulatot vetítenek előre.

A hapaxok tárgyalásánál az utóbb említett csoportot emelhetjük ki.

Példák (HVG, Címlapgyűjtemény):

Átjáróláz

Tulajlazítás

Kulcskeresők

Árviadal

- Reklámszerepű címek: figyelemfelkeltő, gyakran meghökkentő címek, ahol erőteljesen megjelenik a nyelvi kreativitás igénye. A reklámszerep valóban az eladhatóság záloga.
- Műfajjelölő címek: A cím nevében hordozza a cikk műfaji kategorizálását.

A 'szenzációs' kategória – bár legtöbb cím fő sajátossága – egyik funkciócsoportba sem sorolható, mert átmeneti kategóriát alkot. Egy cím lehet ugyanis egyszerre egyszavas (címkyszerű), de figyelemfelkeltő (reklámszerepű).

Példák (HVG, Címlapgyűjtemény):

Örvénykerülők

Hatosvadászok

Nászlánc

Hallásháború

Ujjvilág

Neurokonform

Simon (1998) négy alapfunkciót különböztet meg a címadásban.

- figyelemfelkeltés: váratlan nyelvi eszközök, szokatlan tipográfia segítségével (HVG, Címlapgyűjtemény): *Tarvágók, Garázséfeszek, Menőpénz*

... az újságcikkek címeinek nyelvi formája erős hatással van arra, hogy az olvasók figyelmét mi ragadja meg az újságokban rendelkezésre álló sokféle információból (Pléh 1980: 115)

- meggyőzés: jellemzően hiányos mondatszerkezettel, vagy segédigével alkotott mondattal, felszólítást vagy többes szám első személyű ragozott alakot tartalmazó címek
- közlés: a témamegjelölő címek funkcióját tölti be, azaz a cikk tartalmára vonatkozó konkrét utalások
- értékelés: főként jelzős szerkezetet tartalmazó nominális stílusú címek, amelyek értékítéletet közvetítenek az adott témáról

8.4.2 Szintaktikai szempontú csoportosítás

- Teljes mondatok: A mondat alanya és állítmánya explicit módon megjelenik a mondatban esetleges bővítményeikkel együtt.
- Hiányos mondatok:
A hagyományos elnevezés szerinti hiányos mondat tehát nem azt jelenti, hogy a mondatból bármely rész hiányzik, hanem azt, hogy ezek a részek a mondaton kívül, a szövegben, illetve a szövegen kívüli valóságban találhatóak (Hegedüs 2004: 125).

8.4.3 Modalitás szempontú csoportosítás

- Leíró vagy eseményközlő címek: Legtöbbször igei állítmányt tartalmazó, kijelentő mondatok, amelyek a cikkszöveg tartalmát foglalja össze.
- Kérdésfelvető címek: a kérdő formában megjelenő címek az olvasót a továbbgondolásra, véleményalkotásra buzdítják. Kétkedést, csodálkozást vagy bizonytalanságot sugallnak.

A szakirodalom a címek sokfélesége miatt még számos felosztást kínál, melyek közül néhányat ismertetünk.

Róka (1983) a címek három alapszoportját nevezi meg:

- epideiktikus: retorikai funkció, a meggyőzés eszköze
- tanácskozó
- polemikus: vitára indító, erőteljes figyelemfelkeltő funkcióval rendelkező címek

Gombó (1977) felosztása a korábban bemutatott csoportosításokkal átfedésben lévő kategóriákat mutat:

- tartalomjelző
- színes
- beépített

8.5 Magyar címadás

A jelen dolgozat szempontjából fontosnak tartjuk a magyar címadási stratégiákat is leírni.

8.5.1 Magyar nyelvű címadás

A tudományos-ismeretterjesztő magyar nyelvű gazdasági írott sajtó címeinek nyelvi szerkezetét ismertetjük.

A magyar cikkek címe rendszerint a cikk megírása előtt keletkezik, megértésükhöz azonban a cikkek megértése szükséges.

8.5.1.1 Hiányos mondatok

A magyar címek döntő többsége hiányos mondatokból áll, ami a nyelvi gazdaságosság megjelenési formája. A hiányzó nyelvi elemek a következők:

- igei állítmány

- alany

Hiányos mondatokat alkothatnak önállósult mondatrészek is:

- határozói mondatrész
- tárgyi mondatrész
- Egyéb mondatrészek (indulatszavak, állandósult szókapcsolatok)

8.5.1.2. Teljes mondatok

Az alanyt, igei állítmányt és esetleg annak vonzatait, bővítményeket tartalmazó mondatok a vizsgált sajtótermék (*HVG*) címeiben ritkábban fordulnak elő, mint a hiányos mondatok.

8.5.1.3 Nominális stílus

A nominális stílusra jellemző névszói dominancia megjelenik a magyar sajtócímekben is. A nominalizáció gyakori eszközei a vizsgált korpuszban:

Szóképzés:

- igéből képzett főnevek
  - *-ás, -és* képzővel
  - *-at, -et* képzővel
- igéből képzett melléknevek
  - *-ó, -ő* képzővel
  - *-ható, -hető* képzővel
  - *-t, -tt* képzővel
- igéből képzett határozói igenevek: a magyar nyelv korlátozottan használ passzív igeszerkezeteket. Módhatározóként azonban gyakori jelenség
  - *-va, -ve* képzővel

Szószerkezetek

- Alárendelő jelzős szerkezetek

- Alárendelő határozós szerkezetek
- Mellérendelő kapcsolatos szerkezetek
- Mellérendelő választó szerkezetek

Szóösszetételek

A magyar nyelv, így a magyar sajtócímek legtermékenyebb szóalkotási módja a szóösszetételek létrehozása. (Példák: HVG, Címgűjtemény)

- főnév + deverbialis főnév: *Génátömllesztés, Határjárás*
- melléknév + deverbialis főnév: *Magasnyomás, Gyógymetszés*
- főnév + főnév: *Reményadók, Réspénzek*
- melléknév + főnév: *Cifrazűr*

8.6 A címekben rejlő kulturális utalások

A címek önmagukon túlmutató entitások, amelyeknek az értelmezése több, mint a szemantikai jelentésük megértése. Az előző fejezetben megállapítottuk, hogy a cím a szöveg szerves része és maga is szövegi sajátosságokat mutat, ezért a vizsgált sajtótermékek címébe rejtett utalások felismerése a cikkszöveg megértésének előfeltétele. A jelen fejezetben a megértés és az interpretáció fogalmakat egyszerre használjuk, mivel egymást feltételezve egységet alkotnak. A szövegkoherencia a cím megértésével biztosítható. A megértéssel kapcsolatban a következő kérdésekre keressük a választ:

- Léteznek a szövegeknek, illetve sajtócímeknek egységes interpretációja?
- Ha igen, milyen döntési mechanizmus alapján választunk ki azonos, azaz egységes értelmezési síkot?
- Egyedi interpretáció esetén milyen okokra vezethető vissza a megértési folyamat individuális jellege?

A problémát nyelvfilozófiai (hermeneutikai), pszicholingvisztikai és szövegnyelvészeti megközelítésben vizsgáljuk.

8.6.1 A megértés nyelvfilozófiai megközelítésben

A *hermeneutika* az Idegen szavak és kifejezések kéziszótára (2002) szerint:

Az emberi kommunikáció bármely közlési formájának megértési szabályait kutató tudományág (Bakos 2002: 309).

A hermeneutikának az a feladata, hogy megvilágítsa a megértésnek ezt a csodáját, mely nem a lelkek titokzatos communiója, hanem részesedés a közös értelemben (Gadamer 2003: 327).

Megjegyezzük, hogy a címekbe ágyazott kulturális utalások vizsgálata csak úgy lehetséges, ha az értelmezést és a megértést a *közlő – közlés – befogadó* triádájának kapcsolatrendszerébe helyezzük. A hermeneutika erre alkalmas. A német filozófus, a Heidegger tanítvány, Gadamer (2003: 207) szemléletét vesszük alapul.

„De mi az írás, ha nem olvassák el? Okvetlenül egy meggyőződésen vagyok Derridával, hogy egy szöveg már nem függ a szerzőtől, s annak véleményétől. Olvasáskor nem azon vagyok, hogy a másik hangjának ismerős csengését magamban kifütlejem.”

Gadamer a befogadótól teszi függővé a megértés létrejöttét és magát a szöveg létét is. A szerző (közlő) szándéka és az olvasó (befogadó) értelmezése eltérő lehet, ami a szövegek (közlés) – legyen akár beszélt vagy írott – többféle interpretációját megengedi. A *közlő – közlés – befogadó* egysége szükségszerű, felbonthatatlan, egyik a másik nélkül értelmezhetetlen. *„Én is azt mondom, hogy a megértés mindig másképpen-értés”* (Gadamer 2003: 208).

Az értelmezési lehetőségek sokféleségét, az olvasó szabad asszociációinak kombinációit és az olvasó elsődleges szerepét hangsúlyozza:

A hermeneutikai tapasztalat univerzalitása nagyon is egybevág minden emberi tapasztalat valóságos korlátozottságával, és azokkal a határokkal, amelyek nyelvi kommunikációnk és az artikuláció lehetőségei előtt emelkednek [...] a megértő olvasást egészében kitünteti az, hogy a 'szöveg' valakihez beszél - a költemény mint diktátum esetében, nem a 'szerzőre' és hangjára utal vissza, hanem előremutat értelemre és hangzásra, amelyet az olvasó hall ki (Gadamer 2003: 305).

Az olvasó szemszögéből vizsgált értelmezés szabadságát Eco (1990: 51).elfogadja és tudományos síkra emeli:

Úgy vélem, ma sok »reader-oriented« elmélet és gyakorlat valamilyen módon a hermetikus hagyomány örököse.

Hermeneutikai szempontból a szöveg üzenetének értelmezése az olvasóra hárul és független a szerző közlési szándékától. Ugyanaz a szó sor más-más asszociációkat indít el az egyes olvasókban, melynek minősége és referenciája az olvasásig megszerzett háttérismeretektől függ. Nem lehet behatárolni, hogy a művek szerzői, a jelen kutatásban a cikkek címének alkotói milyen rejtett üzenetet kódoltak a címsorokba. A dekódolás egyéni, a hatás az asszociáció által kiváltott tudati és érzelmi motiváltság függvénye.

Az értelmezés relativitása a valósághoz történő egyéni hozzáállás következménye. Ezért egyetértünk Kelemen állásfoglalásával aki hermeneutikai kutatásaiban leszögezi: „Az interpretáció ezek szerint a világhoz való megismerési viszonyunk alapformája” (<http://www.vilagossag.hu/pdf/20070708221548.pdf>).

8.6.2 A megértés a pszicholingvisztikai megközelítésben

A szövegértés Gósy (1999: 110) szerint a szemantikai, szintaktikai és gondolati egység összefüggéseinek felfedezésében rejlik. Az értelmezés csak ezután következhet, amikor az olvasott szöveget egy tágabb tudáshalmazba helyezve képesek vagyunk összehasonlítani már birtokunkban lévő információ-sorozattal. A pszicholingvisztikai szakirodalom (Fodor 1974, Clark 1977) egységesen elfogadja az állítást, hogy a megértés és a tudás tehát egységet alkot, a két fogalom hierarchiája azonban sokat vitatott.

A beszélt nyelvre vonatkoztatva Gósy (1999: 109) kiemeli, hogy „*a megértés magában foglalja a logikai lehetetlenséget*”. A kijelentést érvényesnek tartjuk az írott gazdasági sajtónyelvre is, különösen a címekre. A nyelvi kreativitást felmutató címek, amelyek eredeti vagy torzított formában a kulturális ismereteinkre alapoznak, gyakran a logikai lehetetlenség megértésének elvére épülnek.

Lássunk egy példát a sajtóból:

- *Orrgazdák*: A humoros cím csupán hapax, nem lexikalizált egység. Az *orgazdák* szó – hangzás alapján történt képzettársítás után – azonban igen. Az illegális parfümforgalmazásról szóló cikk címének megértéséhez ismernünk kell az orgazdaság fogalmát, ami feloldja az orrgazdaság ’logikai lehetetlenségét’.

Petőfi S. János (1997) a rejtett információk értelmezését a befogadó szempontjából kreatív-produktív folyamatként írja le.

8.6.3 A megértés a szövegnyelvészeti megközelítésben

A szövegből származó ismeretek és a háttértudás közötti kapcsolatokat Beaugrande nyomán (2000: 260-266) rendszerezzük (vö. Meyer 1977)

- A szövegből származó ismeret az elsődleges, ha beleillik a meglévő ismerethalmazba.
- A szövegből származó ismeret az elsődleges, ha valamilyen globális mintához (keret, séma, terv, forgatókönyv) (v.ö. 3.2.3 fejezet és Kintsch 1977) kapcsolható.
- A szövegből származó ismereteket az olvasó megváltoztatja, hogy a meglévő ismerethalmazhoz illeszthesse.
- A szövegből származó ismeretek elemeit az olvasók összevonják a tárolt ismerethalmaz egyes elemeivel, ha azok szemantikai síkon szorosan összekapcsolódnak.
- A szövegből származó ismeretek elhanyagolhatók lesznek, ha a meglévő ismerethalmaz alapján véletlenszerűnek tűnnek.
- A kikövetkeztetett kiegészítések összefonódnak a szövegből származó ismeretekkel.

Eysenck (1997: 335) a szövegek megértését, interpretálását több tényező együttállásától teszi függővé a befogadó szempontjából:

- kognitív és kreatív képességek
- konnotációk felfedezése
- műfaj felismerése
- a világra vonatkozó intertextuális és pragmatikai előismeretek

Egyetértünk van Dijk (1982) az interpretációról alkotott nézetével, aki szükségesnek tartja a szituatív és kontextuális elemzést, miközben az olvasó a szöveginformációt saját tudásával is összeveti. Ez az elmélet megegyezik Bencze (1996: 37) interpretáció képével, aki az interpretációnak két sajátos típusát emeli ki:

- szociointerpretáció: a szituációs kontextus, azaz a befogadó társadalmi hovatartozása, kulturális tájékozottsága meghatározza az értelmezési síkokat.

- kognitív interpretáció: mentális folyamatokra tekintettel lévő szemantikai, stilisztikai értelmezés.

8.6.4 Következtetések

A felvázolt elméletek alapján megválaszoljuk a megértésre és értelmezésre feltett kérdéseinket.

- A sajtócímek és a bennük impliciten megfogalmazott utalások értelmezésének képessége nem direkt módon tanulható. A tanulás során megszerzett ismeretanyag azonban befolyásolhatja az interpretációs készség alakulását.
- Mivel a tanulás és a tapasztalás társadalmi kontextusba ágyazott egyéni tevékenység, nem létezik egyetlen interpretációs séma, ami a megnyilvánulásoknak csak egy aspektusát emeli ki.
- Az egyéni megítélés a világra vonatkozó valóságismeretünk függvényében változatos tudáselemeket hív elő, ami az interpretációt egyedivé teszi.

Elfogadjuk La Matina (La Matina in Szikszai 2006: 395) elméletét:

A szövegmagyarázó ismereteinek milyensége fontos szerepet játszik abban, hogy milyen ismerethalmazt társít az interpretálandó szöveghez, és az interpretáció eredményeit hogyan tudja kifejteni.

8.6.5 A kulturális utalások tematizálása

A kultúra meghatározása Borgulya (2003:) alapján a következő:

... valamennyi kollektíven képviselt érték, kollektíven követett implicit vagy explicit viselkedési norma, viselkedési minta, a viselkedés valamennyi megnyilvánulása, valamint a viselkedés termékeinek összessége.

A kultúra fogalmát azonban széles skálán kell értelmezni, amikor az újságcímekkel való kapcsolatát elemezzük. A szerzők ötletessége szinte kimeríthetetlen területeket fed le, a burkolt utalások a kultúra végtelen számú szegmensét hozzák felszínre. Az utalások legtöbbször megváltoztatott formában jelennek meg, ami a kulturális ismeretek aktiválásán túl nyelvi kreativitásra való fogékonyságot is feltételezik. Leggyakrabban a kulturális háttérinformáció következő fajtáit figyelhetjük meg:

- irodalom (allúziók, vers vagy regénycímek, szereplők neve)
- történelem (csaták, békeszerződések, nemzetközi viszonyok)
- művészet (képzőművészet, építészet, film, zene)
- vallás (Biblia, Korán, világvallások nagy alakjai, egyházi hagyományok)
- természettudományok (csillagászat, matematika, orvostudomány - találmányok, feltalálók, törvényszerűségek)

- szóképek (metaforák, hasonlatok)
- szólások, közmondások
- kisebbségi népcsoportok - etnikumok (indiánok, baszkok, csángók stb.)
- gazdaság és politika (kapcsolódó korábbi események)

Az interpretáció egyéni jellege miatt nem lehet éles határvonalat húzni a felsorolt témák közé.

8.7 A nyelvi kreativitás a hapax jellegű címekben

A nyelvi kreativitás megjelenési formája, hogy elferdített alakban is asszociációkat indítanak el az olvasóban a címként szereplő hapaxok esetében.

„Puns illuminate the nature of language in general” (Redfern 1986: 9).

A nyelv plasztikus tulajdonsága miatt alkalmas arra, hogy a megszokottól, a normától eltérő megnyilvánulásokat hozzon létre, ami az adott beszélőközösségben mégis

elfogadott. A sajtónyelvi kreativitás esetében ez a szokatlan nyelvi megformáltság nem csak megtúrt jelenség, hanem egy csoport igénye is (például az adott szaklapokat olvasóké).

Forgács (2005: 15) szerint a nyelvi kreativitás legpregnánsabb megjelenési formája a nyelvi játék. Forgáccsal egyetértve kiemeljük, hogy nyelvi játéknak csak a szándékoltan megformált megnyilvánulásokat tekintjük, és nem a véletlenszerű tévesztéssel, nyelvbotlással, elírással keletkezett humoros vagy ambiguitást sejtető kifejezéseket.

A nyelvi játék és szójáték fogalmakat a szakirodalom szinonimaként használja, elkülönítésüket ezért nem tartjuk szükségesnek (vö. Träger 1986, Redfern 1986).

A nyelvtudomány a nyelvi játékokat több szempont alapján csoportosítja. Tekintsük át a jelen dolgozat szempontjából legfontosabbakat. Ulrich (1999: 26) a nyelvi játékok négy alapvonását rögzíti:

- szándékos normasértés
- ambiguitás (kétértelműség vagy többértelműség)
- váratlan, meglepő fordulat
- másodlagos olvasat létrehozása

Az említett tulajdonságok többnyire egyszerre jelentkeznek egy nyelvi játékban, de legalább kettő együttes jelenlétére szükség van a kívánt hatás eléréséhez. A bemutatott kritériumoknak megfelelő kreatív nyelvi elemeket Hausmann (1974: 17-20) két nagyobb csoportra osztja:

- horizontális szójátékok: a nyelvi játékot képező szóalakok explicit módon, egymás után sorban jelennek meg a szövegben.
- vertikális szójátékok: a nyelvi játékot képező szóalakok implicit módon, azaz rejtve jelennek meg a szövegben. Feloldásuk egyéni asszociáció eredménye.

A vizsgált szaklap cikkeinek címére a vertikális szójátékok jellemzőek. A hermeneutikai értelemben vett megértésre és interpretációra épülő címek a nyelvi ökonómia eszközével hatnak a befogadóra. A sikeres megértés és interpretáció leginkább az olvasó háttérismeretinek függvénye. Sauer (1998: 94) a kontextus és az értelmezhetőség viszonyában két csoportot különít el:

- szövegimmanens nyelvi játékok: megértésükhöz elegendő a közvetlen szöveggörnyezet ismerete (alliteráció, rím)
- kontextuális nyelvi játékok: háttérismeretek és tág kontextus nélkül értelmezhetetlenek (idézet, allúzió, közmondás, szólás, *hapax*)

A vizsgált korpuszban található címek a kontextuális nyelvi játékokhoz sorolhatók. A nyelvi játékok, szójátékok sajtónyelvi szerepéről Waterhouse (1981: 87) így fogalmaz:

...there will always be room for a really good pun or ingenious play on words in a headline, which is where the pun started its long and mainly undistinguished career in journalism... There is hardly any place for it in the text....

A Világirodalmi lexikon a nyelvi játékokat irodalmi vonatkozásban tipizálja. A rendszerezést érvényesnek tartjuk a sajtónyelvi címadásra is és ezt később példákkal igazoljuk. A következő jelenségek köré építkeznek tehát a kreatív nyelvi elemek:

- poliszémia
- homonímia:
- annomináció (hasonló hangzás):
- hangok cseréje
- összetett szavak szétválasztása:
- szavak elemeire bontása:
- alternatív mondattagolás
- szavak ironikus torzítása:

A jelen kutatásunkban a kontextuális nyelvi játékok közül a hapaxok sajtócímekben betöltött szerepét elemezzük.

A neologizmusok szófaja nagyrészt főnév. Ez is alátámasztja Nádai állítását, aki szerint a nominális stílus az uralkodó a gazdasági szócikkekben, és ezek címeiben (Nádai 2006).

A fent említett jelenségek közül a hapaxok esetében a szavak ironikus torzítását emelhetjük ki, amely tulajdonképpen hangok cseréjével, kihagyásával, ill. betoldásával jön létre.

Minya felosztása érvényes az általunk vizsgált korpuszra is. Azonban egy nyelvi jelenséggel még ki kell egészítenünk ezt a felosztást. Ez pedig az az eset, amikor egy hangot kihagyunk.

Ezek alapján a következő eseteket különböztetjük meg, amely segítségével hapax hozható létre.

Minya (2003) felosztása alapján az ötödik csoport betoldásával a következő egységekbe soroljuk:

1. Egyetlen hang kicserélése, illetve betoldása.
2. Egy vagy több hang felcserélése.
3. Összetétel egyik tagjának cseréje, vagy egy új tag betoldása.
4. Egyetlen, illetve két hanggal, esetleg igekötővel megtoldott szavak.
- 5. Egy hang kihagyása.**

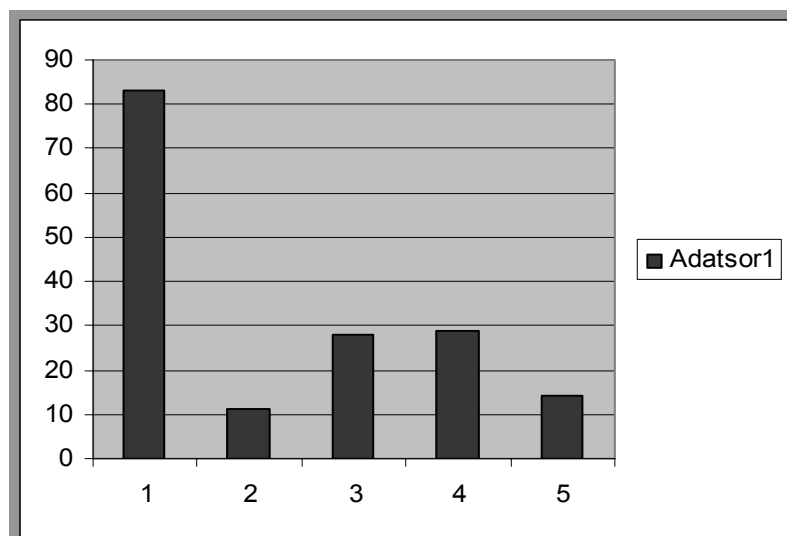
A legutóbbi csoport is igen aktív módja lett a hapaxok létrehozásának.

Példák ezen csoportokra a korpuszból:

1. *olajvakság, géniapar, géptelenség, gázgörbe, bémérséklet, szorgalomelterelés, forgáshiány, régiflotta, cifrazúr, garázsfészek, kármagyar, díjkifosztás, milliárdparti, szűrészatár, táncreakció, hantapolitika, nyomorsüllyedés, narancsuralmi, bombatelep, nyugdíjkór, agyarvirtus, dumakanyar, szerénységi, nyomirtók, sokkparti*
2. *elszállóág, segálykilátás, ételveszély*
3. *árbeszéd, fejbekötősdí, világvérkép, gyógymetszés, félfordulat, benzínsokk, dohányinger*
4. *fasors, bevállásszabadság, zűrmérték, kicsúszópénz, jogtipródás, muszájzár, hőstermelők, bilincshangulat*
5. *eendő, lébizonytalanság, idegháború, örvénykerülők*

6.ábra A képzési módok megoszlása

7.ábra Példák körülírással

Neologizmus	Téma	HVG szám	Besorolás
Kiszűrőpróba	Nyugdíjvita	2008/24. sz.	4
Melódráma	Segély feltételekkel	2008/23. sz.	1
Eendő	Pánik az élelmiszerpiacon	2008/17. sz.	5
Köszpénzek	Korrupció/Hálapénz	2007/39. sz.	1
Vasfigyelem	Növekvő adószigor	2007/38. sz.	3
Elszállóág	Élelmiszerárak	2007/33. sz.	2
Gázálom	Mo.energia-nagyhatalom?	2007/28. sz.	1
Sokterápia	Egészségbiztosítás	2007/15. sz.	5

Megállapítottuk, hogy a szakcikk címei a szöveg szerves részét alkotják és maguk is megfelelnek a szövegszerűség kritériumainak. A megértés korábban megismert szövegekből megszerzett tudásunkra épül. A gadameri hermeneutika alátámasztja a befogadó értelmezésben vállalt szerepét, aminek lényege az egyedi interpretációban rejlik. A megállapítást a címekre különösen érvényesnek találjuk, mivel azok értelmezése a bennük rejlő, tematikus rendszerbe foglalható kulturális utalások miatt az egyén háttértudásának függvénye.

9 Konklúzió

Az összefoglaló fejezetben választ adunk a hipotézisekre, összegezzük a kutatás eredményeit, majd felvázoljuk a kutatás további lehetőségeit és levonjuk a következtetéseket.

A dolgozatban a magyar gazdasági szaksajtó nyelvezetét, illetve ennek neologizmusait vizsgáltuk 2000 és 2005 között. A téma a nyelvészetnek több ágát egyesíti. A kutatás során szociolingvisztikai keretek között a tudományos-ismeretterjesztő gazdasági szaknyelvet állítottuk középpontba, illetve a sajtónyelv, valamint a címek vizsgálatának tudományát, a titrológiát is érintettük. A magyar sajtócímekben megjelenő hapaxok szaknyelvi környezetben való megjelenését szintén elemeztük. Egyik fejezetünkben visszatekintettünk, és megvizsgáltuk az 1945-ös gazdasági változások hatására nyelvünkben született neologizmusokat.

A gazdasági sajtó nemzetközivé válásának és az Unió által hangoztatott egyedi, nemzeti kultúra megtartásának összefonódása a szakcikkekben és címeikben is markánsan megjelenik.

A társadalom, a gazdaság és a nyelv egymástól való függőségi viszonyának vizsgálata számos tudományág bevonását tette szükségessé. Megállapítottuk, hogy a nyelv emberi attribútum és az ember szociális lény, aki a nyelvet nem sajátíthatja el a társadalomtól elszigetelve, ezért a kutatás nyelvészeti elemzéseinek előfeltétele volt a kultúra és a kommunikáció jellegének megismerése. A dolgozatban megadott kultúra-definíciók mindegyikének alkotóeleme a nyelv, ezért elfogadjuk a nyelv és a kultúra kölcsönhatását és függőségi viszonyát. Az összefüggéseket a globalizáció jelenségén keresztül vizsgáltuk. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a kultúra mint a nyelv szerves része nem lehet idegen a gazdaságtól. A vállalati kultúra, a nemzetközi tárgyalástechnika, a szakmai szervezeti kommunikáció elismertsége és széleskörű elterjedése a gyakorlatban is igazolja ezt a kijelentést.

A gazdasági sajtó a kultúra, a gazdaság és a társadalmi berendezkedés autentikus, nyelvi tükörképe. A szocializáció legfőbb eszközeként felelőssége vitathatatlan a pontos tájékoztatás megvalósításában. A publicisztikai stílusréteg egyik fő jellemzője az, hogy a befogadó együttműködésére számít a cikkek üzenetének értelmezéséhez. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a kommunikáció végső sikere a dekódolási fázis sikerétől függ.

A nyelv rétegződésének modellálásával igazoltuk a sajtónyelv szaknyelvi jellegét. Elfogadjuk, hogy a sajtó nyelve az új kifejezések terjesztésének eszköze. A magyar szókészletet a neologizmusok osztályozásán (szóösszetétel, szóképzés, szóelvonás, szóvegyülés, mozaikszó-alkotás, rövidítés, jelentésbővülés, idegen szók, lexéma értékű szószerkezetek) keresztül vizsgáltuk. Igazoltuk, hogy a neologizmusok típusai közül a szóösszetétellel keletkező kifejezések száma a legnagyobb. Az új kifejezések jelentős része idegen eredetű szó. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az idegen szók és jövevényszók nem károsítják a magyar köznyelvet és sajtónyelvet. Az idegen szók nyelvünkbe történő beépítése ugyanis a nyelv természetes fejlődésének alapja. A nyelvek kölcsönhatása nélkül egy nyelv sem érte volna el jelenlegi fejlettségi fokát, túlzott alkalmazásuk azonban zavaró lehet.

A szakcikkek és tájékozottságunk minősége egyenes arányban változik, ezért fontosnak tartjuk a fő információforrás nyelvezetének vizsgálatát. A továbbiakban figyelmünket a cikkek címére irányítottuk, melyek a cikkek alappillérei. A titrológiai kutatásunk során a sajtótermékek címeinek nyelvi szerkezetét elemeztük. Tárgyaltuk a nominalizációt és a nyelvi gazdaságosságot. Magyarul az *-ás*, *-és*, *-ság*, *-ség* szóképzők és a szóösszetételek adják a névszói kifejezések alapját.

A funkció szempontú elemzés alapján elmondhatjuk, hogy a témamegjelölő, címkeszerepű, reklámszerepű és műfajjelölő címek típusai között lehetséges az átmenet. Egy témamegjelölő cím egyben műfajra is utalhat. A 'szenzációs' kategória is átmeneti kategória, mert egy cím lehet egyszerre egyszavas (címkeszerű), de figyelemfelkeltő (reklámszerepű).

A nyelv általános jellemzője, hogy használata közben a kontextus segítségével feloldja az ambiguitást. A címek azonban speciális kommunikációs céllal létrehozott nyelvi megnyilvánulások, melyeknek nyelvi célja ennek az ellenkezője, vagyis az ambiguitás fenntartása. Funkciója a figyelemfelkeltés és az olvasók aktivizálása. A sajtónyelvi példákból kiderült, hogy az ambiguitás eszközei az olvasók aktivizálásán túl a humor és irónia forrásává válnak.

A címek önmagukon túlmutató jelentése nem csak a többértelmű szókészlet alkalmazásából adódik, hanem a címekbe rejtett utalásokból is. A sajtócímek vizsgálatakor kimutattuk, hogy a címekbe rejtett kulturális utalások megértése nélkül nem teljes a cikkszöveg megértése. A megértés lényegét szövegnyelvészeti, nyelvfilozófiai és pszicholingvisztikai megközelítésben vizsgáltuk. A befogadó szociokulturális tapasztalatai alapján választja ki a valóságnak azt a szeletét, amiben értelmezni és megérteni tudja a kódolt üzenetet. A gadameri hermeneutika vezetett leginkább annak igazolásához, hogy a sajtócímek mint szövegek megértésekor az olvasó szemszögéből vizsgált értelmezés szabadságát meg kell engedni. A háttértudás meghatározza tehát a cikkek megértésének mélységét, ami a címek befogadásával kezdődik.

Az előzőekben már utaltunk a kultúra széles spektrumára, ami a címekben is megnyilvánul. Kutatásunkban tematizáltuk a címekben rejlő allúziókat: irodalom, történelem, művészet, vallás, természettudományok, valamint szóképek, közmondások, kisebbségek, gazdaság és politika a leggyakoribb típusok.

A nyelvi kreativitás megjelenési formája, hogy elferdített alakban is asszociációkat indítanak el az olvasóban a címként szereplő hapaxok esetében.

Megállapítottuk, hogy a nyelv plasztikus tulajdonsága miatt alkalmas arra, hogy a megszokottól, a normáltól eltérő megnyilvánulásokat hozzon létre, ami az adott beszélőközösségben mégis elfogadott. A sajtónyelvi kreativitás esetében ez a szokatlan

nyelvi megformáltság nem csak megtűrt jelenség, hanem egy csoport igénye is (például az adott szaklapokat olvasóké).

Forgáccsal egyetértve kiemeltük, hogy nyelvi játéknak csak a szándékoltan megformált megnyilvánulásokat tekintjük, és nem a véletlenszerű tévesztéssel, nyelvbotlással, elírással keletkezett humoros vagy ambiguitást sejtető kifejezéseket.

A címekben fellelhető hapaxok keletkezési módjait is megvizsgáltuk, s ezeket Mínya csoportosítását kiegészítve bemutattuk. Megvizsgáltuk gyakoriságukat, majd magyarázatokkal ellátott példákat foglaltunk táblázatba.

Megállapítottuk, hogy a szókincs bővítésében 1945 után is a nyelvünkben leggyakoribb két szóalkotási mód, a szóösszetétel és a szóképzés jutott a legnagyobb szerephez. A szókincsgyarapodás egyéb módjai közül a peremnyelvi szakkifejezések köznyelvi meghonosodását és jelentésbővülését is kiemeltük. Megfigyeltük, hogy, mindez azonban még így is elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy a nyelv lépést tartson a társadalom radikális változásával. A szóteremtés mellett így a szókincsbővítés másik módjára, az idegen nyelvből való átvételekre is sor került — ezek a szavak leginkább a munkásmozgalom nemzetközi műszavainak rétegéből, az illegális mozgalom magyar szókészletéből és az orosz nyelvből származtak.

Kijelenthetjük, hogy a magyar gazdasági sajtó nyelvi kreativitása állandó fejlődésben van, követve és tükrözve a nyelv mindenkori állapotát. Kutatásunk bebizonyította, hogy az adatokra épülő, objektivitást igénylő gazdasági szaknyelv és ennek részeként a publicisztikai stílus, s a nyelvészeti kutatások szoros kapcsolatba hozhatók a kulturális, és a politikai változásokkal.

9.1 A hipotézisek értékelése

A dolgozatunk elején megfogalmazott hipotézisek igazolását vagy cáfolatát vázoljuk fel:

Hipotézisek

Az idegen szavak beáramlása, a szókincs megváltozása a magyar gazdasági nyelvnél a rendszerváltás óta két okból is más, mint azt megelőzően. Egyrészt a mennyiség szempontjából, másrészt a minőség szempontjából. A politikai, technikai, gazdasági, társadalmi változások a magyar gazdasági nyelvet is nagymértékben megváltoztatták.

Témánk a magyar gazdasági nyelv szókészletének változása, s ezen belül is az utóbbi évek gazdasági szakszavai. Vizsgálataink során több gazdasági témát is érintettünk, s igazoltuk, hogy ezeknek a területeknek a lexikája nagyban megváltozott az utóbbi évtizedekben. Szókincsünk elmaradásait pótolni kellett. A társadalmi, gazdasági és kulturális változások a nyelvre is megtették hatásukat, s annak is természetesen a legváltozékonyabb részét, a szókincset érintették. A szavak rendszerében végbemenő változás a legkevésbé zavarja meg a nyelv egészét. Jelen írásunkban az utóbbi évtizedek új szavait vizsgáltuk meg a gazdasági szaknyelvre vonatkoztatva. Bemutattuk a magyar neologizmusok rendszerezését, majd példákkal illusztráltuk.

Feltártuk, hogy a politikai fordulat következményeként ránk zúdult 'második ipari forradalom' nyelvileg talán felkészületlenül ért bennünket. Az angol szavak térhódításával szemben, úgy tűnik, ellenállóak vagyunk, bár nem sok időnk volt, hogy nyelvünket a kor igényeihez idomítsuk, szókincsünket fejlesszük, új kifejezésekkel gyarapítsuk. Nyelvünk azonban rugalmasnak bizonyult.

Bizonyos mértékig párhuzamba állítható az 1945 utáni korszak, amelyre a fentiekől eltérően az orosz nyelv intenzív hatása volt jellemző. Az akkori politikai, társadalmi,

gazdasági változások is elég jelentős lexikai és szemantikai változásokat idéztek elő a magyar nyelv szókincsében.

A magyar szókincs gyarapodása 1945 után is gyors ütemű volt. Az új szavak a bekövetkezett hatalmas fordulatot és az ennek nyomán megindult nagyíramú fejlődést tükrözik. Érzékeltetik a technika jelentős fejlődését. Kiolvashatjuk belőlük azt is, hogy kialakult a munkaszervezés új, szocialista formája, a népgazdasági terven alapuló termelés, melynek hatóereje a szocialista munkaverseny.

Megvizsgáltuk azokat a változásokat, melyek hatással lehettek nyelvünkre, s melynek eredményeként megállapítottuk, hogy a magyar gazdaság és társadalom számára az elmúlt 20 év alapvető és mélyreható változásokkal járt együtt. A legfontosabb az volt, hogy a magyar gazdaság a modernizáció és a felzárkózás olyan útjára lépett, amely fenntarthatónak tűnik, s az elmúlt évszázadok többszöri sikertelen vagy kisiklott nekifutásai után reális esély volt arra, hogy Magyarország bejusson a fejlett országok közé. Ezen az úton két állomásnak volt Magyarország szempontjából döntő jelentősége: 1989-nek, amikor a szovjet típusú gazdaságszervezési modell teljesen összeomlott, valamint 2004-nek, amikor az ország csatlakozott az Európai Unióhoz. Az uniós tagságunk lehetőség számunkra, amely viszont veszélyeket is rejteget magában, például az anyanyelvünket illetően. E jelenség lehet eleinte lappangó és részleges, lexikális, idiomatikus vagy strukturális. A tudományos-technikai fejlődés és a globalizáció szintén nagyban hozzájárult nyelvünk jelenlegi állapotához, változásához. Vizsgálatunk során ez utóbbi hatását emeltük ki, és tárgyaltuk részletesen.

Jelen dolgozatban két jelentős magyar gazdasági lap cikkeinek szókincsét vizsgáltuk, a *Heti Világgazdaság* (HVG) és a naponta megjelenő *Világgazdaság* (VG) sajtótermékeket. A neologizmusok vizsgálatához a HVG 2000. június – 2005. június között megjelent lapszámok 3058 cikkét vizsgáltuk és a VG 2000. június - 2003. június lapszámok 2098 cikkét. A címekben fellelhető hapaxok vizsgálatához a HVG közel harminc éves összegyűjtött címanyagát használtuk fel. Az 1945 utáni neologizmusok

bemutatásához a korabeli sajtótermék (*Szabad Nép*) 1948–1951 közötti számaiból gyűjtött anyagot mutattuk be.

A kutatás hipotéziseit az elemzésre kijelölt korpuszon kvalitatív vizsgálattal igazoltuk. Az elemzés kézi módszerrel történt.

A szóképzést a neologizmusok osztályozásán (szóösszetétel, szóképzés, szóelvonás, szóvegyülés, mozaikszó-alkotás, rövidítés, jelentésbővülés, idegen szók, lexéma értékű szószervezetek) keresztül vizsgáltuk. Igazoltuk, hogy a neologizmusok típusai közül a szóösszetétellel keletkező kifejezések száma a legnagyobb. Az új kifejezések jelentős része idegen eredetű szó. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az idegen szók és jövevényszók nem károsítják a magyar köznyelvet és sajtónyelvet.

A jelen kutatásunkban a kontextuális nyelvi játékok közül a hapaxok sajtócímekben betöltött szerepét elemeztük.

A stilisztikai neologizmusok szófaja a magyar nyelvben nagyrészt főnév.

A hapaxok esetében a szavak ironikus torzítását emelhetjük ki, amely hangok cseréjével, kihagyásával, ill. betoldásával jön létre.

Mínya felosztása érvényes az általunk vizsgált korpuszra is. Azonban egy nyelvi jelenséggel még kiegészítettük ezt a felosztást. Ez pedig az az eset, amikor egy hangot kihagyunk az eredeti szóból.

9.2 Az értekezés új, tudományos eredményei

- A sajtónyelvi elemzésben rávilágítottunk a gazdasági sajtó és a globalizmus háttérismereteinek legújabb összefüggéseire.
- Feltártuk korunk leggyakoribb szóalkotási módjait a magyar gazdasági szaknyelv tükrében.
- Tematizáltuk a gazdasági szakcikkek címébe rejtett kulturális allúziókat, s megvizsgáltuk a hapaxok keletkezésének módjait.
- Megállapítottuk, hogy nyelvünk rugalmasan viselkedik a különféle változásokkal szemben bármely korban.

9.3 A kutatás további lehetőségei

A kutatás kiterjesztését a következő területeken tartjuk fontosnak:

- A korpusz méretének növelésével lehetőség nyílik új tendenciák feltárására. További kutatás olyan átfogó, komparatív elemzésre ad lehetőséget, ahol két vagy három nemzet sajtótermékeit is feltérképeznénk mostani kutatásunk megadott szempontjai alapján.
- Egy lexiko-szintaktikai szinten elvégzett elemzésünk a terminológia és a szintaktika területén is új fejezetet nyithatna.
- Egy harmadik kutatási irány a fordítástudomány felé irányíthatja figyelmünket.

Bibliográfia

- Ablonczyné Mihályka Livia (2005a) *Gazdaság és nyelv kapcsolata, avagy a gazdasági szaknyelvi kommunikáció jelene és jövője*. In Solt K. et al. *Ünnepi dolgozatok*. Győr: Széchenyi István Egyetem. 61-68.
- Ablonczyné Mihályka Livia (2005b) *Szakmai nyelvtudás – szaknyelvi kommunikáció*. In: Silye Magdolna (szerk.) *Porta Lingua*, Debrecen.
- Ablonczyné Mihályka Livia (2007) *Gazdaság és nyelv*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Asher, R. E. (1994) *The Encyclopaedia of Language and Linguistics*, 10 vls Pergamon, Oxford.
- Austin J. L. (1962) *How to Do Things with Words*. Clarendon Press, Oxford.
- Bajza József 1843. *Nyelvünk műveléséről*.
- Baker, M. (1988) Sub-technical vocabulary and the ESP teacher: an analysis of some rhetorical items in medical journal articles. *Reading in a Foreign Language*, 4. 91-105.
- Baker, M. (1992) *In other words: A coursebook on Translation*. Routledge, London – New York.
- Bakos Ferenc (2002) *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza (2000) A média nyelvi normája. *Magyar Nyelvőr*. 124. évf., 10. sz., 5-24.
- Bally, Ch. (1965) *Cours de linguistique générale*. Payot, Paris.
- Beaugrande, R., Dressler, W. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Corvina, Budapest.
- Bedő Iván (1995) *Hírkönyv*. Magyar Rádió, Budapest.
- Beier, R. (1980) *Englische Fachsprache*. Stuttgart.
- Bencze Ildikó (1993) Idegenszerűségek a mai magyar közgazdasági szaknyelvben. *Magyar Nyelvőr*. 583-585.

- Bencze Lóránt (1996) *Mikor, miért, kinek, hogyan. I. Stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban*. Corvinus, Zsámbék.
- Benczédý József (1995) *Sajtónyelv*. MUOSZ – Bálint György Újságíró-iskola kiadása, Budapest.
- Bernáth László et. al. (2002) *Új műfajismeret*. Sajtóház Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest.
- Bernstein, B. (1972) 'A Sociolinguistic Approach to Socialization: with some references to educability'. In: Gumperz, J. – Hymes, D. (eds.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Holt, Rinehart and Winston, New York. 465-497.
- Bódi Zoltán (2000) Az informatika nyelvhasználatának hatásai és nyelvstratégiai háttere. *Magyar Nyelv* XCVI, 218-223.
- Borgulya Istvánné – Barakonyi Károly 2004. *Vállalati kultúra*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Borgulya Istvánné (szerk) (2004) *Kultúraközi, szakmai és szervezeti kommunikáció*. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Pécs.
- Buda Béla (1988) *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- Büky László (1993) Csúsztatás, kötődés, sarkítás. In: *Magyar Nyelvőr*. 425- 427.
- Byram, M. (1997) *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Chomsky, N. (1986) *Knowledge of Language. Its Nature, Origin, and Use*. Praeger, New York.
- Chomsky, N. (1995) *Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme*. Osiris – Századvég, Budapest.
- Clark, H. – Clark, E. (1977) *Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics*. Harcourt, New York.
- Cohen, Ph. (1978) *On knowing what to say: planning speech acts*. University of Toronto, Toronto
- Crystal, D. (2003) *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest.

- Cseh Henriett (2005) Globalizáció régen és ma – gondolatok a globalizációról. In: Solt Katalin et al (szerk.) *Ünnepi dolgozatok. 15 éves a győri közgazdászképzés*. Széchenyi István Egyetem, Győr. 7-14.
- Cseresnyési László (2004) *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Dijk, T. A. van (1988, 1997) *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates Inc. Hillsdale, New Jersey.
- Dijk, T. A. van (1982) Pragmatikai kötőelemek. In: Penavin Olga – Thomka Beáta (szerk.) *Szövegelmélet*. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Tanulmányok, Újvidék. 15. 63-81.
- Dovifat, E. (1998) *Studien und Dokumente zu Leben und Werke*. Walter de Gruyter GmbH, Berlin
- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (1998, 1999) *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Eco, U. (1990) *The limits of interpretation*. Bloomington, Indiana
- Ellwood, W. (2003) *A globalizáció*. HVG Kiadó, Budapest.
- Eysenck, M. W. – Keane, M. T. (1997) *Kognitív pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Fábián Pál (1988) *Szaknyelveink helyesírásának szabályozásáról*. In Kiss J. és Szűts L. (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. nemzetk. kongr. előadásai. I.* 290-297, Akad. Kiadó, Budapest, 1988.
- Fábián Pál (1999) *A nyelvművelés feladatai*. In Glatz F. (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában. Magyarország az ezredfordulón.* VII, 73-78, MTA, Budapest, 1999.
- Fábián Pál (1999) A gazdasági élet nyelve. In: Pais Dezső (szerk.) *Nyelvünk reformkorban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 165-226.
- Fábián Pál (1993) Egyetemes nyelvművelést. In: *Magyar Nyelv*, p. 129-136.
- Fairclough, N. (2002) *Media Discourse*. Oxford University Press, London.
- Firth, J. R. (1975) *Papers in Linguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Fodor, J. A. (1974) *The Psychology of Language*. McGraw-Hill, New York.

- Forgács Erzsébet (2005) *Nyelvi játékok*. SZEK, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Fóris Ágota (2005) *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- Gadamer H-G. (2003) *Igazság és módszer*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Genette, G. (1982) *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Seuil, Paris.
- Hoek, L. H. (1981) *La marque du titre: Dispositifs sémiotiques d'une pratique textuelle*. In: *Approaches to Semiotics*, 60. Mouton, La Haye-Paris-New York.
- Glatz Ferenc 1998. *Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországon*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Gombó Pál (1977) *Sajtóismeret*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Gombocz Zoltán (1997) *Jelentéstan és nyelvtörténet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gósy Mária (1999) *Pszicholingvisztika*. Corvina, Budapest.
- Grétsy László 1988. *A szaknyelvek és a csoportnyelvek jelentősége napjainkban*. In Kiss J. és Szűts L. (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. nemzetk. kongr. előadása*. I, 85-107, Akad. Kiadó, Budapest, 1988.
- Grétsy László (2002) *A szociolingvisztika mint tudomány és mint tantárgy*. In: Gecső Tamás (szerk.) *Szociolingvisztikai szöveggyűjtamény*. p. 295-299. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Grice, H. P. (1997) *A társalgás logikája*. In: Pléh – Síklaki – Terestyéni (szerk.) *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris, Budapest. p. 213-228.
- Grosjean, Francois (1982) *Life with two languages: An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge.
- Gumperz, J.J. (1971) *Language in Social Groups*. Stanford University Press, Stanford.
- Halliday, M. A. K. – Hasan, Ruqaiya (1976) *Cohesion in English*. Longman, London-New York.

- Hausmann, F. J.(1974) *Studien zu einer Linguistik des Wortspiels. Das Wortspiel im „Carnard Enchainé”*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Hegedűs Rita (2004) *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Heltai Pál (szerk.) (2007) *Nyelvi modernizáció. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. MANYE - Szent István Egyetem, Pécs, Gödöllő.
- Hidasi Judit (2003) *Metszéspontok és kultúrák*. In: Tóth Szergej (szerk.) *Nyelvek és kultúrák találkozása*. Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Szeged. p. 11-19.
- Hidasi Judit (2004) *Interkulturális kommunikáció*. Scolar, Budapest.
- Hoffmann, L. (1984, 1987) *Kommunikationsmittel Fachsprache*. Berlin.
- Hofstede, G. (1980) *Culture's Consequences: International Differences on Work-Related Values*. Sage Publications, Beverly Hills.
- Hofstede, G. (1991) *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGraw-Hill, London.
- Horváth László (1996) *Koktél kontaminációból*. In: *Magyar Nyelvőr*, p. 335-343.
- Hudson, R. (1980) *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Huszár Ágnes (2005) *A gondolattól a szóig. A beszéd folyamata a nyelvbotlások tükrében*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hymes, D.H. (1974) *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Jakobson, R. (1969) *Hang-Jel-Vers*. Gondolat, Budapest.
- Jászó Anna (szerk.) (1991) *A magyar nyelv kézikönyve*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor (1970) *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Katan, D. (1999) *Translating Cultures*. St. Jerome Publishing, Manchester.
- Kemény Gábor (1989) *Milyen címen? Címzavakban a sajtónyelvi címadásról*. In: Bíró Ágnes (szerk.) *Szaknyelvi divatok*. Gondolat, Budapest. p. 101-134.

- Kiefer Ferenc 1999. *Néhány gondolat a nyelvi technológiákról*. In: Glatz Ferenc (szerk.) 1999: 129–33.
- Kintsch, Walter (1977) On comprehending stories. In: Just, Martin and Carpenter, Patricia (eds.) *Cognitive Processes in Comprehension*. Erlbaum, Hillsdale, New Jersey. p. 33-62.
- Kiss Jenő (1999) *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2004. *A magyar nyelv és az Európai Unió*. In: Kulcsár Zsuzsa (szerk.) 25 év anyanyelvünk szolgálatában. Akadémiai Kiadó, Budapest. 26-40.
- Kluckhohn, F. R. – Strodtbeck (1961) *Variations in Value Orientations*. Row - Peterson, Evanston.
- Knapp, M. L. (1972) *Nonverbal Communication in Human Interaction*. Holt, Rinehart and Winston Inc., New York.
- Kontra Miklós (szerk.) (2003) *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kovalovszky Miklós (1976) Szaknyelvek és tudományos nyelv. In: Grétsy László (szerk.) *Mai magyar nyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 91- 92.
- Kurtán Zsuzsa (2003) *Szakmai nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kurtán Zsuzsa (2005) A szaknyelvek rétegződésének vizsgálata. In: Dobos et al. (szerk.) p. 151-155.
- Labov, W. (1973) A társadalmi folyamatok tükröződése nyelvi rendszerekben. In: Szépe György (szerk.) *A nyelvtudomány ma*. Gondolat, Budapest. p. 507-527.
- Ladányi Mária (2000) Képzett szavak jelentése: lexikális, aktuális és potenciális jelentés. In: Gecső Tamás (szerk.) *Lexikális jelentés, aktuálisjelentés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest., p. 179-185.
- Lehrberger, J. (1986) Sublanguage Analysis. In: Grishman, R. – Kittredge, R. (eds.) *Analyzing Language in Restricted Domains*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey.
- Lotman, J. M. (1973) *Szöveg – modell – típus*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Lyons, J. (1995) *Linguistic Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Malinowsky, B. (1923) *The Problem of Meaning in Primitive Languages*. In: Ogden, C.K. – Richards, I. A. (eds.) *The Meaning of Meaning*. Kegan Paul, London.
- Meyer, B. (1977) What is remembered from prose: A function of passage structure. In: Freedle (ed.) 307-336.
- Mihalovics Árpád 2004. *A politikai kommunikáció pragmatikai vetületei*. In: Navracsics J. – Tóth Sz. (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged: Generalia. 335-342.
- Minya Károly (2003) *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Kiadó, Budapest.
- N. Tóth Zsuzsa (2006) Címek szövevénye. In: *Fordítástudomány*, VIII. évf., 2. szám, p. 39-46.
- N. Csák Éva (2007) *Gazdasági nyelv és neologizmus-kutatás*. In: Silye Magdolna (szerk.) *Porta Lingua*, Debrecen.
- Nádai Julianna (2006) *Gazdasági szakcikk címeinek sajátosságai*. In: Silye Magdolna (szerk.) *Porta Lingua*, Debrecen.
- Nord, Ch. (1991) *Text Analysis in Translation*. Rodopi, Amsterdam – Atlanta.
- Országh László (1977) Angol eredetű elemek a magyar szókészletben. (*Nyelvtudományi értekezések*. 93. szám) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Oszetzky Éva (2003) *Lexicologie et enseignement du français*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Pais Dezső (1951) Kérdések és szempontok a szóösszetételek vizsgálatához. In: *Magyar Nyelv* XLVII., 135-154.
- Péntek János (szerk.) 2004. *Magyarul megszólaló tudomány*. Budapest, Lucidus Kiadó.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa (1997) A szövegtan kutatásáról és oktatásáról. In: *Iskolakultúra* 4. p. 32-44.
- Pléh Csaba – Győri Miklós. (szerk.) (1998). *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Pólya Kiadó, Budapest
- Pléh Csaba (1986) *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Pléh Csaba et al. (szerk.) (1997) *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris, Budapest.
- Pusztai I. 1988. A szaknyelvi kutatások kérdései (kitekintés). In Kiss J. és Szűts L. (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. nemzetk. kongr. előadásai. I.* 120-129. Akad. Kiadó, Budapest, 1988.
- Pusztai Ferenc (szerk.) (2003) *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest.
- Quirk, R. (et al.) (1985) *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman, London.
- Redfern, W. (1986) *Puns*. Basil Blackwell Ltd., Oxford.
- Ritzer, G. (1993) *The McDonaldization of Society*. Pine Forge Press, Thousand Oaks.
- Robinson, G. (1988) *Crosscultural Understanding*. Prentice Hall International, Hertfordshire.
- Róka Jolán (1983) A tömegtájékoztató szövegek vizsgálatának módszertani alapelvei. In: Rácz Endre – Szathmári István (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. p. 296- 319.
- Rothe, A. (1970) *Der Doppeltitel> Zu Form und Geschichte einer literarischen Konvention. Wiesbaden>*. Franz Steiner-Verlag, Verlag der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz.
- Rothe A. (1986) *Der literarische Titel: Funktionen, Formen, Geschichte*. Klostermann, Frankfurt am Main.
- Sager, J. C. – Dungworth, D. – McDonald. P. F. (1980) *English Special Languages: Principles and Practice in Science and Technology*. Oscar Brandstetter Verlag, Wiesbaden.
- Sándor Klára (2001) *Globalizáció, regionalitás és nyelv*. Előadás. Elhangzott: Az internet ismeretfilozófiája és gyakorlata című konferencián. Kecskemét, 2001. október 17.
- Sapir, E. (1949) *Culture, Language and Personality*. University of California Press, Los Angeles.
- Sauer, N.(1998) *Werbung - wenn Worte wirken. Ein Konzept der Perlokution, entwickelt an Werbeanzeigen*. Waxmann Verlag, Münster-New York-München-Berlin.

- Saussure, F. de (1967) *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Berlin.
- Sebestyén Árpád (1988) *A belső nyelvtípusok néhány kérdéséről*. In: Szűcs – Kiss (szerk.) p. 108-119.
- Seeleye, H. N. (1978) *Teaching Culture: Strategies for Foreign Language Educators*. National Textbook Co./ACTFL, Skokie.
- Seregy Lajos (1989) *Mi a szaknyelv?* In: Bíró Ágnes (szerk.) *Szaknyelvi divatok*. Gondolat, Budapest.
- Simon Szabolcs (1998) *Újságcímek a mérlegen*. In: Lanstyák István – Simon Szabolcs (szerk.) *Tanulmányok a magyar – szlovák kétnyelvűségről*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. p. 69–103.
- Szabó István Mihály 2001. *A magyar szaknyelvi-kommunikációs kultúra az ezredfordulón*. <http://www.matud.iif.hu/01jun/szabo.html>
- Szathmári István (1961) *A magyar stilisztika útja*. Gondolat, Budapest.
- Szende Tamás (1996) *A jelentés alapvonalai. A jelentés a nyelvi kommunikációban*. Corvinus, Zsámbék.
- Szépe György (1982) *A szaknyelv és a mindennapi nyelv kapcsolata*. In: *A technika tanítása*, 5. 129-139.
- Szépe György (1999) *Szakemberek és beszélők együttműködése*. In: Glatz F. (szerk.) *A magyar nyelv az informatika korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. p. 119-129.
- Szépe György (2001) *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra könyvek, 7., Pécs.
- Szikszaíné Nagy Irma (2006) *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szili Katalin (2004) *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szűts László (1992) *Az újonnan átvett idegen szavak beilleszkedése szókincsünkbe*. In: Kemény Gábor (szerk.) *Normatudat – nyelvi norma*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1996) *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- Tolcsvai Nagy Gábor (2000) *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Korona Kiadó, Budapest.
- Träger, C. (Hrsg) (1986) *Wörterbuch der Literaturwissenschaft*. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Trompenaars, F. (1993) *Riding the Waves of Culture*. The Economist Books, London.
- Turner M. (1991) *Reading Minds. The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton University Press, Princeton.
- Ulrich, W. (1999) *Sprachspiele. Texte und Kommentare. Lese- und Arbeitsbuch für den Deutschunterricht*. Hahner Verlagsgesellschaft, Aachen.
- Wacha Imre (1992) *A nyelvi rétegződés kérdései*. In: Kemény (szerk) p. 99- 105.
- Wardhaugh, R. (1995) *Szociolingvisztika*. Osiris – Századvég, Budapest.
- Waterhouse, K. (1981) *Daily Mirror Style*. Mirror Books, London.
- Whorf, B. L. (1956) *Language, Thought and Reality*. Cambridge, MIT.
- Wulff, Hans J. (1979) *Zur Textsemiotik des Titels*. Münster. Münsteraner Arbeitskreis für Semiotik. [pappm, 12.]
- Zaicz G. 1988. *Népnyelvi, szaknyelvi és régi nyelvi elemek az ősi magyar szókészletben*. In Kiss J. és Szűts L. (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. A magyar nyelvészek IV. nemzetk. kongr. előadása. II, 1020-1029, Akad. Kiadó, Budapest, 1988.
- Zimányi Árpád (2000) *Angol hatására megújuló latinizmusaink*. In: Balázs Géza (et al.) *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. p. 500-504.
- Zolnai Béla (1939) *Szóhangulat és kifejező hangváltozás*. Szeged.

Internetes hivatkozások

<http://www0.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=15724&Cr=world&Cr1=su>

<http://www.vilagossag.hu/pdf/20070708221548.pdf>

<http://www.hvg.hu>

MELLÉKLETEK

1 SZ MELLÉKLET

A mai magyar gazdasági szaknyelv neologizmusai

<i>aktor</i>	Idegen szó
<i>apdétel</i>	Idegen szó
<i>audit</i>	Idegen szó
<i>befagyasztás</i>	Jelentésmódosulás
<i>biznisz</i>	Idegen szó
<i>boom</i>	Idegen szó
<i>broker</i>	Idegen szó
<i>buy-and-hold</i>	Idegen szó
<i>büdzsé</i>	Idegen szó
<i>chip</i>	Idegen szó
<i>controlling</i>	Idegen szó
<i>design</i>	Idegen szó
<i>desztináció</i>	Idegen szó
<i>díler,</i>	Idegen szó
<i>disztribútor</i>	Idegen szó
<i>értékindeks</i>	Idegen szó
<i>executive</i>	Idegen szó
<i>fekete</i>	Jelentésmódosulás
<i>franchise</i>	Idegen szó
<i>hekkerkedik</i>	Idegen szó
<i>import</i>	Idegen szó
<i>injekció</i>	Jelentésmódosulás
<i>kommandó</i>	Jelentésmódosulás
<i>kosár</i>	Jelentésmódosulás
<i>leasing</i>	Idegen szó
<i>license</i>	Idegen szó
<i>lízings</i>	Idegen szó
<i>logó</i>	Idegen szó
<i>marketing</i>	Idegen szó
<i>menedzser</i>	Idegen szó
<i>monitoring</i>	Idegen szó
<i>multiplex</i>	Idegen szó
<i>offshore</i>	Idegen szó
<i>on-line</i>	Idegen szó
<i>outdoor-training</i>	Idegen szó
<i>pool</i>	Idegen szó
<i>portfólió</i>	Idegen szó
<i>PR</i>	Idegen szó
<i>profit</i>	Idegen szó

<i>rentábilis</i>	Idegen szó
<i>sárdobálás</i>	Jelentésmódosulás
<i>speditőr</i>	Idegen szó
<i>supervisor</i>	Idegen szó
<i>szekondhendes</i>	Idegen szó
<i>szponzor</i>	Idegen szó
<i>sztori</i>	Idegen szó
<i>tender</i>	Idegen szó
<i>triple play</i>	Idegen szó
<i>VIP</i>	Idegen szó
<i>GDP</i>	Mozaikszó
<i>BTL</i>	Mozaikszó
<i>ORTT</i>	Mozaikszó
<i>MÚOSZ</i>	Mozaikszó
<i>WHO</i>	Mozaikszó
<i>VPOP</i>	Mozaikszó
<i>APEX</i>	Mozaikszó
<i>GPS</i>	Mozaikszó
<i>CEO</i>	Mozaikszó
<i>MRI</i>	Mozaikszó
<i>ECB</i>	Mozaikszó
<i>ATM</i>	Mozaikszó
<i>Ltd</i>	Mozaikszó
<i>ISO</i>	Mozaikszó
<i>EBKM</i>	Mozaikszó
<i>multi</i>	Rövidülés
<i>hiper</i>	Rövidülés
<i>szocpol</i>	Rövidülés
<i>számtech</i>	Rövidülés
<i>nagyker</i>	Rövidülés
<i>fizu</i>	Rövidülés
<i>infó</i>	Rövidülés
<i>trafó</i>	Rövidülés
<i>meló</i>	Rövidülés
<i>teló</i>	Rövidülés
<i>venti</i>	Rövidülés
<i>bizti</i>	Rövidülés
<i>euroövezet</i>	Szóösszetétel
<i>brókerház</i>	Szóösszetétel
<i>ügynöktörvény</i>	Szóösszetétel
<i>vagyongezelő</i>	Szóösszetétel
<i>ingatlanbefektető</i>	Szóösszetétel
<i>útikalauz</i>	Szóösszetétel
<i>fizetővendég</i>	Szóösszetétel

<i>marketingmenedzser</i>	Szóösszetétel
<i>térítésköteles</i>	Szóösszetétel
<i>kampányközpont</i>	Szóösszetétel
<i>médiareprezentáció</i>	Szóösszetétel
<i>tűszdráma</i>	Szóösszetétel
<i>kedvezménytörvény</i>	Szóösszetétel
<i>tenderbontás</i>	Szóösszetétel
<i>rendezvényközpont</i>	Szóösszetétel
<i>tenderkiírás</i>	Szóösszetétel
<i>szoftverhasználat</i>	Szóösszetétel
<i>európaias</i>	Képzett szó
<i>stagnálás</i>	Képzett szó
<i>művezet</i>	Elvonás
<i>árleszállít</i>	Elvonás
<i>gépir</i>	Elvonás
<i>közhaszon</i>	Elvonás
<i>eurovízió</i>	Szóvegyülés
<i>eurokrata</i>	Szóvegyülés
<i>költségvetési hiány</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>kártyás díjcsomag</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>vállalkozói igazolvány</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>civil szervezet</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>értékpapír-forgalmazó</i>	Szóösszetétel
<i>hiteligénylés</i>	Szóösszetétel
<i>importpótló</i>	Szóösszetétel
<i>profitszerzés</i>	Szóösszetétel
<i>reklámhordozó</i>	Szóösszetétel
<i>adóigazolás</i>	Szóösszetétel
<i>alulfinanszírozás</i>	Szóösszetétel
<i>alulfoglalkoztatottság</i>	Szóösszetétel
<i>importigényes</i>	Szóösszetétel
<i>piacbarát</i>	Szóösszetétel
<i>vállalkozóbarát</i>	Szóösszetétel
<i>exportorientált</i>	Szóösszetétel
<i>engedélyköteles</i>	Szóösszetétel
<i>agrárgazdaság</i>	Szóösszetétel
<i>agrártámogatás</i>	Szóösszetétel
<i>alapjövedelem</i>	Szóösszetétel
<i>átalányadó</i>	Szóösszetétel
<i>csúcstechnika</i>	Szóösszetétel
<i>gyorsjavítás</i>	Szóösszetétel
<i>kisbefektető</i>	Szóösszetétel
<i>kisrészvényes</i>	Szóösszetétel
<i>kisvállalkozó</i>	Szóösszetétel

<i>magánbankszámla</i>	Szóösszetétel
<i>magánszféra</i>	Szóösszetétel
<i>minimáljövedelem</i>	Szóösszetétel
<i>reálárfolyam</i>	Szóösszetétel
<i>reálkereset</i>	Szóösszetétel
<i>reáltőke</i>	Szóösszetétel
<i>reformtervezet</i>	Szóösszetétel
<i>törzsrésztulajnos</i>	Szóösszetétel
<i>adóelőleg</i>	Szóösszetétel
<i>adójóváírás</i>	Szóösszetétel
<i>adóreform</i>	Szóösszetétel
<i>árreform</i>	Szóösszetétel
<i>árrobbanás</i>	Szóösszetétel
<i>árstop</i>	Szóösszetétel
<i>bérbefagyasztás</i>	Szóösszetétel
<i>cégjog</i>	Szóösszetétel
<i>díjbevétel</i>	Szóösszetétel
<i>ingatlanpiac</i>	Szóösszetétel
<i>létszámleépítés</i>	Szóösszetétel
<i>létszámstop</i>	Szóösszetétel
<i>adóhatóság</i>	Szóösszetétel
<i>adótitok</i>	Szóösszetétel
<i>ármanipuláció</i>	Szóösszetétel
<i>céltartalék</i>	Szóösszetétel
<i>hitelkonstrukció</i>	Szóösszetétel
<i>jövedelemnyilatkozat</i>	Szóösszetétel
<i>jövedelemplé</i>	Szóösszetétel
<i>kamattartozás</i>	Szóösszetétel
<i>kölcsönszerződés</i>	Szóösszetétel
<i>közbeszerzés</i>	Szóösszetétel
<i>létszámgazdálkodás</i>	Szóösszetétel
<i>munkaerő-kereslet</i>	Szóösszetétel
<i>reklámmenedzser</i>	Szóösszetétel
<i>termékcsalád</i>	Szóösszetétel
<i>többletfogyasztás</i>	Szóösszetétel
<i>többletráfordítás</i>	Szóösszetétel
<i>bróker</i>	Szóösszetétel
<i>kreditrendszer</i>	Szóösszetétel
<i>lizingdíj</i>	Szóösszetétel
<i>marketingosztály</i>	Szóösszetétel
<i>portfoliókezelő</i>	Szóösszetétel
<i>toplista</i>	Szóösszetétel
<i>magánosítható</i>	Szóképzés
<i>forintosítható</i>	Szóképzés

<i>átmentés</i>	Szóképzés
<i>átütemezés</i>	Szóképzés
<i>árlenyomás</i>	Szóképzés
<i>alapellátás</i>	Szóképzés
<i>kamatcsökkentés</i>	Szóképzés
<i>EU – csatlakozás</i>	Szóképzés
<i>áfakiesés</i>	Szóképzés
<i>árcsökkentés</i>	Szóképzés
<i>munkaerő-kölcsönzés</i>	Szóképzés
<i>munkaerő-közvetítés</i>	Szóképzés
<i>cégeladás</i>	Szóképzés
<i>tulajdonváltás</i>	Szóképzés
<i>túlköltés</i>	Szóképzés
<i>munkánélküli-ellátás</i>	Szóképzés
<i>létszámcsökkentés</i>	Szóképzés
<i>pénzbehajtás</i>	Szóképzés
<i>értékesít</i>	Szóképzés
<i>leolvasó</i>	Szóképzés

<i>adóazonosító jel</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>adózott termék</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>csomagküldő szolgálat</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>egészségbiztosítási járulék</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>kárpótlási törvény</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>világbanki hitel</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>menedzserség</i>	Szóképzés
<i>áthelyezés</i>	Szóképzés
<i>átcsempészás</i>	Szóképzés
<i>emailezik</i>	Szóképzés
<i>emailezés</i>	Szóképzés
<i>internetezés</i>	Szóképzés
<i>apróhirdet</i>	Elvonás
<i>feketeszoftver</i>	Szóösszetétel
<i>büntetődíj</i>	Szóösszetétel
<i>böngészőprogram</i>	Szóösszetétel
<i>behajtóember</i>	Szóösszetétel
<i>keresőgép</i>	Szóösszetétel
<i>árcsökkenés</i>	Szóösszetétel
<i>árrágulás</i>	Szóösszetétel
<i>árkiegyenlítődes</i>	Szóösszetétel
<i>árcsökkentés</i>	Szóösszetétel
<i>árrágítás</i>	Szóösszetétel
<i>árkiegyenlítés</i>	Szóösszetétel
<i>adathalászat</i>	Szóösszetétel

<i>adóparadicsom</i>	Szóösszetétel
<i>adórendőrség</i>	Szóösszetétel
<i>adósságkezelés</i>	Szóösszetétel
<i>agrárszféra</i>	Szóösszetétel
<i>ajándékutalvány</i>	Szóösszetétel
<i>akadálymentes</i>	Szóösszetétel
<i>akadálymentesítés</i>	Szóösszetétel
<i>alapszerződés</i>	Szóösszetétel
<i>alkupozíció</i>	Szóösszetétel
<i>alvószámla</i>	Szóösszetétel
<i>alvóváros</i>	Szóösszetétel
<i>apport</i>	Idegen szó
<i>árazógép</i>	Szóösszetétel
<i>arculattervezés</i>	Szóösszetétel
<i>árelőny</i>	Szóösszetétel
<i>árnyékgazdaság</i>	Szóösszetétel
<i>árrobbanás</i>	Szóösszetétel
<i>belépőkártya</i>	Szóösszetétel
<i>beléptetőrendszer</i>	Szóösszetétel
<i>biobeléptető</i>	Szóösszetétel
<i>minőségmenedzser</i>	Szóösszetétel
<i>minőségbiztosítás</i>	Szóösszetétel
<i>controllingos</i>	Szóképzés
<i>QC-s</i>	Szóképzés
<i>átvilágít</i>	Szóképzés
<i>átvilágítás</i>	Szóképzés
<i>auditál</i>	Szóképzés
<i>auditálás</i>	Szóképzés
<i>átigazolás</i>	Szóképzés
<i>barter</i>	Idegen szó
<i>bankfelügyelet</i>	Szóösszetétel
<i>bankgarancia</i>	Szóösszetétel
<i>bankkártya</i>	Szóösszetétel
<i>bankkonszolidáció</i>	Szóösszetétel
<i>bankkommandó</i>	Szóösszetétel
<i>bankkártya díj</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>beléptető rendszer</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>benzinturizmus</i>	Szóösszetétel
<i>betegkártya</i>	Szóösszetétel
<i>bevásárlóközpont</i>	Szóösszetétel
<i>bevásárlóturizmus</i>	Szóösszetétel
<i>biztonságtechnika</i>	Szóösszetétel
<i>bróker cég</i>	Szóösszetétel
<i>büntetőkamat</i>	Szóösszetétel

<i>bruttósít</i>	Szóképzés
<i>biznisz</i>	Idegen szó
<i>bónusz</i>	Idegen szó
<i>csip</i>	Idegen szó
<i>célország</i>	Szóösszetétel
<i>célprogram</i>	Szóösszetétel
<i>céltartalék</i>	Szóösszetétel
<i>családbarát</i>	Szóösszetétel
<i>cserearány</i>	Szóösszetétel
<i>csipkártya</i>	Szóösszetétel
<i>csúcsmínőség</i>	Szóösszetétel
<i>dijcsomag</i>	Szóösszetétel
<i>dijkompenzáció</i>	Szóösszetétel
<i>diszkontáruház</i>	Szóösszetétel
<i>diszkont</i>	Idegen szó
<i>díler</i>	Idegen szó
<i>disztribútor</i>	Idegen szó
<i>e-biznisz</i>	Idegen szó
<i>e-adózás</i>	Szóösszetétel
<i>egészségbiztosítás</i>	Szóösszetétel
<i>életminőség</i>	Szóösszetétel
<i>energialobbi</i>	Szóösszetétel
<i>értékpapír</i>	Szóösszetétel
<i>értékpapír-felügyelet</i>	Szóösszetétel
<i>értékpapír-tőzsde</i>	Szóösszetétel
<i>falugazdász</i>	Szóösszetétel
<i>fantomvállalkozás</i>	Szóösszetétel
<i>fejvadász</i>	Szóösszetétel
<i>feketegazdaság</i>	Szóösszetétel
<i>feketekereskedelem</i>	Szóösszetétel
<i>feketemunka</i>	Szóösszetétel
<i>feketemunkás</i>	Szóösszetétel
<i>felelősségbiztosítás</i>	Szóösszetétel
<i>felszámolóbiztos</i>	Szóösszetétel
<i>fémzárol</i>	Szóösszetétel
<i>fémzárolt</i>	Szóösszetétel
<i>foglalkoztatáspolitikai</i>	Szóösszetétel
<i>fogyasztóbarát</i>	Szóösszetétel
<i>forintleértékelés</i>	Szóösszetétel
<i>forrásadó</i>	Szóösszetétel
<i>forráshiány</i>	Szóösszetétel
<i>gazdajegyző</i>	Szóösszetétel
<i>gépjárműadó</i>	Szóösszetétel
<i>gyermekkedvezmény</i>	Szóösszetétel

<i>gyógy-idegenforgalom</i>	Szóösszetétel
<i>hiányszakma</i>	Szóösszetétel
<i>hirdetésszervező</i>	Szóösszetétel
<i>hirdetőújság</i>	Szóösszetétel
<i>hírtelevízió</i>	Szóösszetétel
<i>hírrádió</i>	Szóösszetétel
<i>hitelkártya</i>	Szóösszetétel
<i>hitelkonstrukció</i>	Szóösszetétel
<i>hulladékgazdálkodás</i>	Szóösszetétel
<i>humánerőforrás</i>	Szóösszetétel
<i>humánerőforrás-menedzser</i>	Szóösszetétel
<i>humánpolitika</i>	Szóösszetétel
<i>hulladék kommandó</i>	Szóösszetétel
<i>humánszakma</i>	Szóösszetétel
<i>franchise</i>	Idegen szó
<i>globalizáció</i>	Idegen szó
<i>goodwill</i>	Idegen szó
<i>hipermarket</i>	Idegen szó
<i>szupermarket</i>	Idegen szó
<i>szekondhend</i>	Idegen szó
<i>design</i>	Idegen szó
<i>adattvédelmi biztos</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>adóazonosító jel</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>adózott termék</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>államháztartási reform</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>ápolási díj</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>betegbiztosítási igazolvány</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>betegbiztosítási kártya</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>biztonsági őr</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>csomagküldő szolgálat</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>tempóváltás</i>	Szóösszetétel
<i>vásárlásösztönző</i>	Szóösszetétel
<i>reklámkampány</i>	Szóösszetétel
<i>ingyenkiegészítő</i>	Szóösszetétel
<i>ingyentartozék</i>	Szóösszetétel
<i>ingyenbenzin</i>	Szóösszetétel
<i>elemzőcég</i>	Szóösszetétel
<i>prémiummárka</i>	Szóösszetétel
<i>középkategóriás</i>	Szóösszetétel
<i>gyártóbiztos</i>	Szóösszetétel
<i>marketingtevékenység</i>	Szóösszetétel
<i>sajtóbirodalom</i>	Szóösszetétel
<i>árnyékgazdaság</i>	Szóösszetétel
<i>részvénypakett</i>	Szóösszetétel

<i>részvényaletta</i>	Szóösszetétel
<i>pénzbehajtó</i>	Szóösszetétel
<i>filmfinanszírozás</i>	Szóösszetétel
<i>túlköltés</i>	Szóösszetétel
<i>csődbemenetel</i>	Szóösszetétel
<i>kulcsmomentum</i>	Szóösszetétel
<i>összbűdzse</i>	Szóösszetétel
<i>összbűdzsájű</i>	Szóösszetétel
<i>közpénz</i>	Szóösszetétel
<i>bemutatódömping</i>	Szóösszetétel
<i>színészgázsi</i>	Szóösszetétel
<i>cégcsoport</i>	Szóösszetétel
<i>minimálbér</i>	Szóösszetétel
<i>közbeszerzés</i>	Szóösszetétel
<i>társpályázó</i>	Szóösszetétel
<i>profiltisztítás</i>	Szóösszetétel
<i>segélyremény</i>	Szóösszetétel
<i>ikervállalat</i>	Szóösszetétel
<i>munkanélküli-ellátás</i>	Szóösszetétel
<i>munkanélküli-segély</i>	Szóösszetétel
<i>szénprogram</i>	Szóösszetétel
<i>munkaerő-közvetítő</i>	Szóösszetétel
<i>munkaerő-közvetítői</i>	Szóösszetétel
<i>létszámcsökkentés</i>	Szóösszetétel
<i>tőkeinjekció</i>	Szóösszetétel
<i>diákhitel</i>	Szóösszetétel
<i>konvergencia-program</i>	Szóösszetétel
<i>deficitcél</i>	Szóösszetétel
<i>rekordszint</i>	Szóösszetétel
<i>ársáv</i>	Szóösszetétel
<i>áfakiesés</i>	Szóösszetétel
<i>forintállam</i>	Szóösszetétel
<i>euroállam</i>	Szóösszetétel
<i>EU-csatlakozás</i>	Szóösszetétel
<i>versenytörvény</i>	Szóösszetétel
<i>versenyjog</i>	Szóösszetétel
<i>piárvezető</i>	Szóösszetétel
<i>védjegyoltalom</i>	Szóösszetétel
<i>alapellátás</i>	Szóösszetétel
<i>magánzféra</i>	Szóösszetétel
<i>devizaliberalizáció</i>	Szóösszetétel
<i>csúszó leértékelés</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>elektronikus posta</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>emberi erőforrás</i>	Lexéma értékű szószerkezet

<i>falusi turizmus</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>felhasználási szerződés</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>fogd és vidd rendszer</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>főállású anya</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>ipari park</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>iparüzési adó</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>járadékos költség</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>jótekonysági rendezvény</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>jövedéki adó</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>jövedéki termék</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>jövedelemkiegészítő támogatás</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>jövedelempótló támogatás</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>kárpótlási jegy</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>kárpótlási törvény</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>kereskedelmi bank</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>közalkalmazotti törvény</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>kötelező felelősségbiztosítás</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>közbeszerzési törvény</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>közbeszerzési pályázat</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>mágneskártyás kapu</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>munkaadói járulék</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>munkaerő-közvetítés</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>őstermelői igazolvány</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>szociális munkás</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>üdülési csekk</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>világbanki hitel</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>megélhetési bűnözés</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>őrző-védő munka</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>tizenharmadik havi bér</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>médiatörvény</i>	Lexéma értékű szószerkezet
<i>alapjövedelem</i>	Szóösszetétel
<i>átalányadó</i>	Szóösszetétel
<i>légifuvardíj</i>	Szóösszetétel
<i>reálvagyon</i>	Szóösszetétel
<i>magánnyugdíjrendszer</i>	Szóösszetétel
<i>magánszféra</i>	Szóösszetétel
<i>magánbankszámla</i>	Szóösszetétel
<i>reálbérindex</i>	Szóösszetétel
<i>alvóbetét</i>	Szóösszetétel
<i>alvószámla</i>	Szóösszetétel
<i>befizetőazonosító</i>	Szóösszetétel
<i>érintőképernyő</i>	Szóösszetétel
<i>felszámolóbiztos</i>	Szóösszetétel
<i>kérdőbiztos</i>	Szóösszetétel

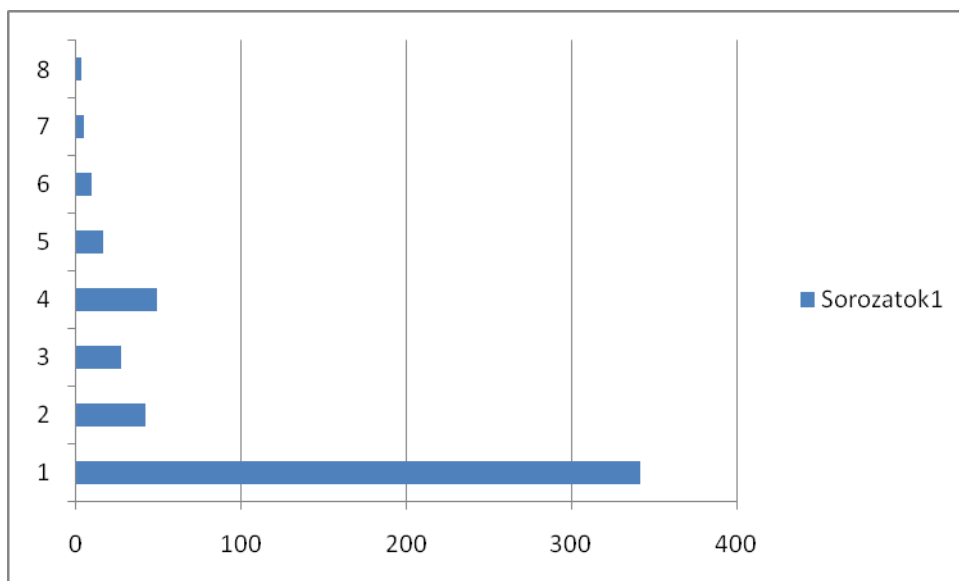
<i>gyártókapacitás</i>	Szóösszetétel
<i>szórólap</i>	Szóösszetétel
<i>üdülőövezet</i>	Szóösszetétel
<i>zárócsomagolás</i>	Szóösszetétel
<i>adatbázis</i>	Szóösszetétel
<i>adójóváírás</i>	Szóösszetétel
<i>adósságátütemezés</i>	Szóösszetétel
<i>árajánlatkérés</i>	Szóösszetétel
<i>agyelszívás</i>	Szóösszetétel
<i>arculattervezés</i>	Szóösszetétel
<i>árreform</i>	Szóösszetétel
<i>árrobbanás</i>	Szóösszetétel
<i>bérbefagyasztás</i>	Szóösszetétel
<i>cégauto</i>	Szóösszetétel
<i>cégreklám</i>	Szóösszetétel
<i>árstop</i>	Szóösszetétel
<i>eredetvizsgálat</i>	Szóösszetétel
<i>eszközpark</i>	Szóösszetétel
<i>fekvőbeteg-ellátás</i>	Szóösszetétel
<i>fóliahegesztés</i>	Szóösszetétel
<i>hulladékmegsemmisítés</i>	Szóösszetétel
<i>humánerőforrás-fejlesztés</i>	Szóösszetétel
<i>géntérkép</i>	Szóösszetétel
<i>kamatkönnyítés</i>	Szóösszetétel
<i>létn minimum-számítás</i>	Szóösszetétel
<i>munkabérminimum</i>	Szóösszetétel
<i>nyereségelvonás</i>	Szóösszetétel
<i>munkaerő-fluktuáció</i>	Szóösszetétel
<i>munkaerő-toborzás</i>	Szóösszetétel
<i>munkabérminimum</i>	Szóösszetétel
<i>profitküszöb</i>	Szóösszetétel
<i>profitminimum</i>	Szóösszetétel
<i>reklámkorlátozás</i>	Szóösszetétel
<i>rétegműsor</i>	Szóösszetétel
<i>reklámbevétel</i>	Szóösszetétel
<i>zajelnyelés</i>	Szóösszetétel
<i>reklámetika</i>	Szóösszetétel
<i>településszerkezet</i>	Szóösszetétel
<i>reklámhatásfok</i>	Szóösszetétel
<i>rendszer szemlélet</i>	Szóösszetétel
<i>célműszer</i>	Szóösszetétel
<i>vagyontmentés</i>	Szóösszetétel
<i>reklámalapötlet</i>	Szóösszetétel
<i>munkaidő-korlátozás</i>	Szóösszetétel

<i>költségbecslés</i>	Szóösszetétel
<i>nyugdíjreform</i>	Szóösszetétel
<i>ügynökhálózat</i>	Szóösszetétel
<i>árháború</i>	Szóösszetétel
<i>ármanipuláció</i>	Szóösszetétel
<i>árstop</i>	Szóösszetétel
<i>autópálya-matrica</i>	Szóösszetétel
<i>bankkártya</i>	Szóösszetétel
<i>borturizmus</i>	Szóösszetétel
<i>céltartalék</i>	Szóösszetétel
<i>csekk-kártya</i>	Szóösszetétel
<i>csődbiztos</i>	Szóösszetétel
<i>dominóeffektus</i>	Szóösszetétel
<i>élményfürdő</i>	Szóösszetétel
<i>élményvásárlás</i>	Szóösszetétel
<i>ernyőszervezet</i>	Szóösszetétel
<i>foglalkoztatásösztönzés</i>	Szóösszetétel
<i>hírlevél</i>	Szóösszetétel
<i>kárnyilatkozat</i>	Szóösszetétel
<i>kamionpark</i>	Szóösszetétel
<i>maffiatörvény</i>	Szóösszetétel
<i>karrierlehetőség</i>	Szóösszetétel
<i>önadózás</i>	Szóösszetétel
<i>reklámfogás</i>	Szóösszetétel
<i>ötletbörze</i>	Szóösszetétel
<i>termékcsalád</i>	Szóösszetétel
<i>vadászturizmus</i>	Szóösszetétel
<i>részvénypakett</i>	Szóösszetétel
<i>lunchpakett</i>	Szóösszetétel
<i>reklámszakember</i>	Szóösszetétel
<i>vámunió-egyezmény</i>	Szóösszetétel
<i>többletfinanszírozás</i>	Szóösszetétel
<i>versenypolitika</i>	Szóösszetétel
<i>törésbiztos</i>	Szóösszetétel
<i>zsebszerződés</i>	Szóösszetétel

2.SZ MELLÉKLET

A gyűjtött szükségszerű neologizmusok számaránya a keletkezés módja szerint

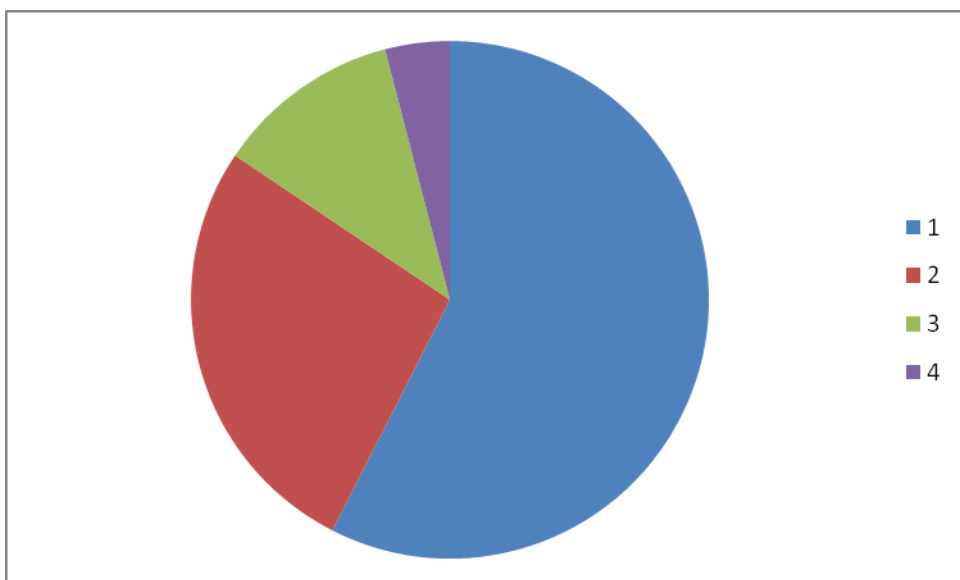
- 1 Szóösszetétel
- 2 Idegen szó
- 3 Szóképzés
- 4 Lexéma értékű szószerkezetek
- 5 Mozaikszó alkotás
- 6 Jelentésmódosulás
- 7 Rövidülés
- 8 Elvonás

3.SZ MELLÉKLET

Összetételek arányai

- 1 Jelentéssűrítő szóösszetételek
- 2 Jelzős alárendelések
- 3 Határozós alárendelések
- 4 Tárgyas alárendelések

4. SZ MELLÉKLET

A mai magyar gazdasági szaknyelv stilisztikai neologizmusai

Neologizmus	Létrejöttének körülménye	HVG szám	Besorolás
Kiszűrőpróba	Nyugdíjvita	2008/24 sz.	4
Melódrama	Segély feltételekkel	2008/23 sz.	1
Eendő	Pánik az élelmiszerpiacon	2008/17 sz.	5
Félfordulat	Lengyel kormányváltás	2007/43 sz.	3
Köszpénzek	Korrupció/Hálapénz	2007/39 sz.	1
Vasfigyelem	Növekvő adószigor	2007/38 sz.	3
Elszállóág	Élelmiszerárak	2007/33 sz.	2
Gázalom	Mo. energianagyhatalom?	2007/28 sz.	1
Átülő garnitúra	Kormányátalakítás után	2007/25 sz.	4
Sokterápia	Egészségbiztosítás	2007/15 sz.	5
Ételveszély	Élelmiszermaffia	2006/50 sz.	2
Fogyószámla	Adótervek	2006/46 sz.	1
Leccsengetés	Belpolitikai viták után	2006/41 sz.	4
Viadalmenet	Önkormányzati választások	2006/40 sz.	1
Romlásveszély	Infláció	2006/37 sz.	1
Kapakomplexum	Szlovák-magyar csetepaté	2006/35 sz.	4
Békekaland	Békemisszió Afganisztánban	2006/32 sz.	3
Fradiállapot	Az FTC vesszőfútása	2006/31 sz.	3
Zsiványpecsenyék	Fekete húspiac	2006/12 sz.	3
Szórás szabadság	Hiteldömping	2005/48 sz.	1
Rendületben	Földmozgások	2005/41 sz.	1
Tulajlazítás	Földosztás	2005/39 sz.	1
Beszállópálya	Ferihegy eladása	2005/35 sz.	1
Szellemírók	Ügynökügyek	2005/10 sz.	5
Osztásharc	Családtámogatás	2004/44 sz.	1
Ligalegelő	Magyar foci	2004/31 sz.	1
Átjáróláz	Bevásárlóturizmus	2004/30 sz.	1
Hősbemutató	USA szuperkedd	2004/11 sz.	4
Virágranglista	MSZP dilemmák	2004/05 sz.	1
Rivalizélők	Ügyészség-Rendőrség	2003/43 sz.	2
Népfogyatkozás	Csökkenő születés	2003/32 sz.	1
Hétéltű	Háború Irakban	2003/14 sz.	1
Helyetlenség	Létszámléépítés	2003/05 sz.	1
Forintissimo	Túl erős nemzeti valuta	2002/48 sz.	4
Lébizonytalanság	Bormizéria	2002/38 sz.	5
Nászlánc	Oroszország+Nyugat	2002/21 sz.	1
Sajtóvadász	Kié lesz a Népszabadság?	2001/46 sz.	1
Idegháború	USA és a tálibok	2001/39 sz.	5
Ujjvilág	Bűnözés	2001/26 sz.	4
Neurokonform	Tagfelvételi viták	2001/22 sz.	4
Hantabanda	Fidesz közeli vállalkozók	2001/20 sz.	1

Örvénykerülők	Országimázs szerződések	2001/14 sz.	5
Hallásháború	Távközlés háború	2001/13 sz.	1
Okostujások	Koalíciós vita	2001/09 sz.	1
Hatosvadászok	Költségvetési vita	2000/45 sz.	3
Körhanta	Honvédelmi veszekedés	2000/36 sz.	1
Tarvágók	Szövetkezeti törvény	2000/35 sz.	3
Vízorszak	Áradás keleten	2000/15 sz.	3
Sarcművészet	Haderőreform	1999/43 sz.	1
Kulcskeresők	Eu értékelés	1999/42 sz.	3
Rovás-sírás	Közterhek	1999/36 sz.	4
Sárrendezés	Esőzések	1999/29 sz.	1
Árviadal	Sertésmizéria	1999/22 sz.	5
Birtokbátorítás	Agrártervek	1999/01 sz.	2
Garázsfaszek	Nemzeti építés	1998/41 sz.	1
Nyomirtók	Megfigyelési botrány	1998/35 sz.	1
Délkereszt	Nato+Koszovó	1998/23 sz.	1
Idegnapok	Válságkezelés Irakban	1998/8 sz.	5
Kárverseny	Biztosítók	1997/47 sz.	4
Zűrfelvétel	Vita a földről	1997/35 sz.	4
Menőpénz	Végkielégítések	1997/31sz.	1
Happyrend	KDNP választások	1997/26 sz.	4
Gutapest	Fővárosi közlekedés	1996/42 sz.	2
Tépékényszer	Főprivatizátorok menesztése	1996/41sz.	1
Dohányinger	Törvény a füstölésről	1996/21 sz.	4
Nyugdíjkor	Változó szociális rendszer	1996/18 sz.	1
Félővilág	Állati fertőzések	1996/15 sz.	4
Sokkparti	Terrorhullám '96	1996/11 sz.	1
Kincshangulat	Újabb gyógyszeráremelés	1996/10 sz.	1
Szocdzsemek	MSZP kongresszus Miskolcon	1995/47 sz.	1
Fráziskésleltetés	Sztrájk + egyezkedés	1995/46 sz.	5
Díjkiszedők	Közműdrágulás	1995/44 sz.	4
Szóhivatal	ENSZ aranylakodalom	1995/43 sz.	1
Határjárás	Népmozgalmi váltóztatások	1995/30 sz.	1
Kölcsönbezárva	Lakástámogatások	1995/14 sz.	3
Népfogásos (menü)	Elnökválasztás	1995/04 sz.	1
Kamatcsali	Lakossági betétek	1995/03 sz.	3
Ürömnünnep	Gázáremelés	1994/51-52 sz.	1
Patikaméreg	Dráguló gyógyszerek	1994/46 sz.	1
Jegyajándék	Kárpótlási jegyek	1994/45 sz.	3
Összekopott (csapat)	A kormány száz napja	1994/42 sz.	4
Agyarvirtus	Kutyatartási szabályok	1994/41 sz.	5
Képszabadság	Frekvenciaharc	1994/38 sz.	1
Részrehallás	A kormányfő tanácsadói	1994/35 sz.	1
Muszájzár	Békesi csomag	1994/32 sz.	4
Bombaszegon	Terrorfejelemények	1994/31 sz.	1
Papírozón	Kárpótlás	1994/23 sz.	3
Eszmebajnokság	Választási bizonytalanság	1994/13 sz.	1
Néppapír	Kedvezményes részvények	1994/12 sz.	3

Légjáték	MDF gyűlés	1994/07 sz.	1
Elfanyarodás	Fidesz választások	1993/44 sz.	1
Narancsuralmi (rendszer)	Fidesz kongresszus előtt	1993/16 sz.	1
Földfordulás	Kérdéseg a mg-ban	1993/10 sz.	1
Jogtipródás	Médiaháború	1992/51 sz.	2
Képmese	Médiaháború	1992/42 sz.	1
Táncreakció	Csurka tanulmány	1992/36 sz.	1
Országgyűrés	Parlamenti ősz	1992/35 sz.	1
Kenyérjóslat	Munkanélküliség	1992/31 sz.	1
Töréshatár	Zavargások az USA-ban	1992/19 sz.	1
Kotladozás	Állam és privatizáció	1992/16 sz.	1
Tulajművelés	Parasztpolitika	1992/12 sz.	1
Nyomorsüllyedés	Szegények és elszegényedők	1992/10 sz.	1
Hantapolitika	Kisgazdák	1992/03 sz.	1
Bomlásveszély	Szovjetúnió	1991/50 sz.	4
Sakkterápia	Antal offenzíva	1991/49 sz.	1
Szűrészhatár	Új politikai perek	1991/43 sz.	1
Magánkerület	Bérlakások	1991/24 sz.	1
Truccpolitika	Expo egyedül	1991/21 sz.	5
Osztásharc	SZOT örökség	1991/16 sz.	1
Milliárdparti	Költségvetés '91	1991/01 sz.	1
Kármagyar	Államosítások	1990/50 sz.	1
Díjkifosztás	Érdemrendek	1990/46 sz.	4
Tankrablás	Benzinár	1990/40 sz.	1
Tépéskényszer	Demokrácia esélyek	1990/39 sz.	1
Porkóstoló	Aszály K-Eu-ban	1990/35 sz.	1
Erőátvétel	Német valuta unió	1990/19 sz.	1
Cifrazúr	Koalíciós tárgyalások	1990/17 sz.	1
Kicsúszópénz	Infláció	1990/09 sz.	4
Porosztrojka	Berlin	1989/46 sz.	4
Szotreál	Szakszervezetek	1989/34 sz.	1
Népfelkelte	Tüntetések Pekingben	1989/21 sz.	3
Zűrmérték	Belpolitikai harcok	1989/20 sz.	4
Trendfenntartás	Új divat	1989/04 sz.	4
Viharkosár	Politikai botrányok	1989/02 sz.	3
Segélykilátás	Munkanélküliség	1988/46 sz.	2
Decibelügy	Szovjet pop gázsik	1988/23 sz.	4
Félveboncolás	Hálapénzek megadóztatása	1988/16 sz.	4
Magnyugvás	Magyar izotóptemető	1988/11 sz.	1
Szórászabadság	Tv programok	1987/47 sz.	1
Négyszögölesítés	Agrár	1987/45 sz.	2
Gyógymetszés	Filmipari átszervezés	1987/29 sz.	3
Régiflotta	Újgépek	1987/21 sz.	1
Bázisszervi (betegs)	Élsport-finanszírozás	1987/13 sz.	3
Áramügyek	Áremelés	1986/44 sz.	1
Forgáshiány	Magánpénzek	1986/40 sz.	3
Szorgalomelterelés	Raktári anyaghiány	1986/32 sz.	1
Tűzállásjelentés	Tűzkárok	1986/23 sz.	3

Észpénz	Akadémia	1986/19 sz.	5
Kárüröm	Autólopások	1986/09 sz.	1
Vámonkérés	Vámügyek	1985/51-52 sz.	1
Hőakadály	Fűtési körkép	1985/48 sz.	1
Centimetro	Metróépítés	1985/47 sz.	2
Bevallásszabadság	Adó	1985/46 sz.	4
Krealitások	Konkurencia-alkotóképesség	1985/44 sz.	4
Zsebrepacsi	Adókörkép	1985/16 sz.	3
Rakás-gondok	Szemétkerakás	1985/15 sz.	1
Reményadók	Lottónyeremények	1984/38 sz.	5
Népfogyatkozás	Születések	1984/13 sz.	1
Zsebszonda	Gazdasági közvéleménykut.	1984/04 sz.	3
Réspénzek	Világgazdaság	1983/19 sz.	2
Fészeklakás	Albérlet	1983/07 sz.	1
Bérmérséklet	Bérügyek	1983/04 sz.	1
Fejbekötősdí	Házasságközvetítés	1983/03 sz.	3
Lépéshátrány	Magyarország fejl.	1982/51 sz.	3
Műholdvilág	Tv kép az űrből	1982/44 sz.	4
Árbeszéd	Áregyeztetés	1982/33 sz.	5
Gázgörbe	Gázáremelés	1982/09 sz.	1
Géptelenség	Géphiányok/Műszerhiány	1981/37 sz.	1
Génipar	Klónozás	1980/49 sz.	1
Fasors	Fakivágások	1980/43 sz.	4
Sörátömlésztés	Sörgyártás	1980/42 sz.	3
Vágányéhség	Vasúti vonalak megszűnt.	1980/36 sz.	3
Bérvérek	Béremelés iránti kérelmek	1980/32 sz.	3
Márkaviadal	Trendek	1980/09 sz.	3
Olajvakság	Olajválság	1979/08 sz.	2